

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÜZÜMÖREN BELDESİNİN KÜLTÜREL COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat YENER

Danışman: Doç. Dr. Hüseyin MERTOL

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Hüseyin MERTOL danışmanlığında hazırlamış olduğum “Üzümlören Beldesinin Kültürel Coğrafyası” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../01/2026

Murat YENER

JÜRİ KABUL VE ONAY SAYFASI

Murat YENER tarafından hazırlanan “**Üzümlören Beldesinin Kültürel Coğrafyası**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 10.12.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Hüseyin MERTOL

.....

Üye (Başkan) :Doç. Dr. Halil HADİMLİ

.....

Üye : Doç. Dr. Murat SERDAR

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

ÜZÜMÖREN BELDESİNİN KÜLTÜREL COĞRAFYASI

Yener, Murat

Yüksek Lisans, Coğrafya Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüseyin MERTOL

Haziran 2025, xii + 112 sayfa

Bu çalışmada, Tokat ili Pazar ilçesine bağlı Üzümlören Beldesi'nin kültürel coğrafyasını disiplinler arası bir yaklaşımla ele alarak, beldenin doğal çevresi, yerleşim tarihi, kültürel peyzajı ve toplumsal yapısının tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü kapsamlı bir biçimde incelemektedir. Araştırma, tarihî coğrafya disiplini ekseninde, mekân-zaman-insan etkileşimini esas alan kuramsal bir çerçeveye oturtulmuş; nitel yöntemlerle desteklenen saha çalışmaları, arşiv belgeleri, sözlü tarih anlatıları, kartografik veriler ve arkeolojik bulgularla desteklenmiştir.

Çalışma kapsamında, Üzümlören'in jeomorfolojik yapısı, hidrolojik kaynakları, iklimsel özellikleri ve toprak yapısı gibi doğal çevre unsurları kültürel bağlamda değerlendirilerek, bu faktörlerin yerleşim kararları üzerindeki belirleyici etkileri analiz edilmiştir. Beldenin tarihsel yerleşim dokusu; geleneksel konut tipolojileri, dinsel ve kültürel yapılar, hafıza mekânları ve geçim stratejileri üzerinden çözümlenmiş; söz konusu yapılar hem mekânsal hem de simgesel taşıyıcılar olarak ele alınmıştır. Antik dönemden günümüze kadar kesintisiz yerleşim görmüş olan Üzümlören, çok katmanlı tarihî mirası ile Anadolu kırsalının nadir örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmanın bulguları, Üzümlören 'deki kültürel sürekliliğin yanı sıra önemli kırılma noktalarını da ortaya koymuştur. Özellikle 20. yüzyıldaki nüfus mübadelesi, tarımsal modernleşme ve kırsal göç süreçleri, beldenin demografik ve sosyo-ekonomik yapısını köklü biçimde dönüştürmüştür. Bu bağlamda, yerel kimliğin ve kolektif belleğin modernleşme karşısında nasıl evirildiği ve direnç gösterdiği incelenmiş; mekânsal belleğin kültürel yapılar, üretim biçimleri, ritüeller ve dil aracılığıyla nasıl yeniden üretildiği yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kùltùrel Coğrafya, Üzümören, Mekânsal Bellek, Kırsal Dönüşüm, Kùltùrel Miras, Yerleşim Tarihi.

ABSTRACT

THE CULTUREL GEOGRAPHY OF ÜZÜMÖREN TOWN

Yener, Murat

Master's Thesis, Geography Scientific

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hüseyin MERTOL

June 2025, xii + 112 pages

This study examines the culturel geography of Üzümlören, a town in the Pazar district of Tokat province, through an interdisciplinary approach, focusing on the transformation of its natural environment, settlement history, cultural landscape, and social structure over time. The research is framed within the discipline of culturel geography, emphasizing the interaction between space, time, and human activity. It is supported by qualitative methods, including fieldwork, archival documents, oral history narratives, cartographic data, and archaeological findings.

Within the scope of the study, the natural environmental elements of Üzümlören—such as geomorphological structure, hydrological resources, climatic characteristics, and soil composition—are evaluated in a culturel context to analyze their determining effects on settlement decisions. The historical settlement pattern of the town is examined through traditional housing typologies, religious and cultural structures, sites of memory, and livelihood strategies; these elements are considered as both spatial and symbolic carriers. Continuously inhabited since antiquity, Üzümlören stands out as one of the rare examples of multilayered culturel heritage in the Anatolian countryside.

The findings of the study reveal not only the culturel continuity in Üzümlören but also significant breaking points. Particularly, the population exchange in the 20th century, agricultural modernization, and rural migration have profoundly transformed the town's demographic and socio-economic structure. In this context, the evolution and resilience of local identity and collective memory in the face of modernization are explored, with an interpretation of how spatial memory is reproduced through culturel structures, modes of production, rituals, and language.

Keywords: Culturel Geography, Üzümlören, Spatial Memory, Rural Transformation, Cultural Heritage, Settlement History.

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme.....	i
Jüri Kabul Ve Onay.....	ii
Özet	iii
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vii
Tablolar Listesi	ix
Şekiller Listesi	xi
Kısaltmalar	xii
BÖLÜM I : GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Araştırmanın Kapsamı	4
1.4. Araştırma Problemi.....	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
BÖLÜM II : KÜLTÜREL COĞRAFYA	9
2.1. Kültürel Coğrafyanın Tanımı ve Gelişimi	9
2.2. Kültür, Mekan ve Kimlik İlişkisi.....	10
2.3. Kültürel Peyzaj ve Mekansal Bellek.....	13
2.4. Yer, Aidiyet ve Kimlik	17
BÖLÜM III: YÖNTEM	21
3.1. Araştırma Modeli.....	21
3.2. Veri Toplama Araçları	22
3.3. Veri Toplama Süreci.....	24
3.4. Verilerin Analizi	25
BÖLÜM IV : BULGULAR.....	27
4.1. Üzümlü Beldesinin Coğrafi Özellikleri	27
4.1.1. Jeomorfolojik Yapı	27
4.1.2. İklim Özellikleri.....	28
4.1.3. Su Kaynakları	31
4.1.4. Toprak Yapısı	33
4.1.5. Bitki Örtüsü.....	35

4.2. Üzümlören’de Tarihi ve Kültürel Unsurlar.....	37
4.2.1. Üzümlören Ulu Camii ve Diğer Tarihi Yapılar	37
4.2.2. Tekkeler, Türbeler ve Mezarlık Alanları	41
4.2.2.1. Türbeler ve Halk İnançlar	42
4.2.2.2. Mezarlık Alanları ve Defin Adetleri	44
4.2.3. Arkeolojik Kalıntılar ve Kilise Önü Bağları.....	45
4.2.3.1. Antik Dönemden Osmanlı’ya Üzümlören’in Arkeolojik Kimliği	45
4.2.3.2. Kilise ve Manastır Kalıntıları.....	47
4.2.3.3. Höyük ve Tümölüsler.....	48
4.2.3.4. Kilise Önü Bağları’nın Kültürel Tarihi	51
4.2.4. Geleneksel Mimari Unsurlar.....	51
4.2.4.1. Geleneksel Konut Tipolojisi ve Plan Özellikleri.....	51
4.2.4.2. Yapım Malzemesi ve Teknikleri	54
4.2.4.3. Oda Düzenleri, Yaşam Alanları	54
4.2.4.4. Avlu ve Ahr İlişkisi.....	55
4.2.4.5. Yapıların Günümüzdeki Durumu ve Dönüşümü	56
4.2.5. Kültürel Etkinlikler, Ritüeller ve Hafıza Mekânları	57
4.2.5.1. Düğünler ve Geçiş Ritüelleri.....	57
4.2.5.2. Dini Bayramlar ve Yıllık Kutlamalar.....	58
4.2.5.3. Tarım Ritüelleri ve İmece	59
4.2.5.4. Sözlü Kültür Ürünleri ve Anlatılar.....	60
4.2.5.5. Halk Oyunları ve Eğlenceler	61
4.2.5.6. Hafıza Mekânları ve Kolektif Bellek	61
4.3. Üzümlören’de Ekonomik Faaliyetlerin Tarihsel Gelişimi.....	64
4.3.1. Tarım ve Hayvancılığın Tarihsel Evrimi	64
4.3.2. Ticaret ve El Sanatları.....	68
4.3.3. Göç, Nüfus Hareketliliği ve Sosyal Yapı.....	72
4.3.4. Eğitimin ve Dini Kurumların Tarihi Yeri	75
4.3.5. Modernleşme ve Kırsal Dönüşüm Süreci	80
4.3.5.1. Altyapı ve Ulaşım.....	80
4.3.5.2. Kooperatifleşme ve Kurumsallaşma	81
4.3.5.3. Kentsel İmkânların Köye Girişi	82
4.3.5.4. İnşaat Sektörü ve Gençlerin Meslek Tercihleri.....	83
BÖLÜM V: TARTIŞMA.....	86

BÖLÜM VI: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	86
6.1.Sonuç	95
6.2.Öneriler	97
KAYNAKLAR	106
ÖZGEÇMİŞ	112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Üzümören Beldesinin İklim Özellikleri.....	29
---	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Araştırma Sahası Lokasyon Haritası.....	1
Şekil 4.2. Üzümlören Ulu Camii Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü).....	38
Şekil4.3. Üzümlören Ulu Camii Dış Görünümü.....	39
Şekil 4.4. Üzümlören Ulu Camii Giriş Kısımında Bir Görünüm.....	40
Şekil 4.5. Üzümlören’de Bulunan Bir Türbeden Görünüm.....	43
Şekil 4.6. Üzümlören Eski Mezarlıktan Bir Görünüm.....	45
Şekil 4.7. Üzümlören Kilise Önü Bağlarından Bir Görünüm.....	46
Şekil 4.8. Üzümlören Fırat Tümölüsünden Bir Görünüm.....	49
Şekil 4.9. Üzümlören Dökmektepe Tümölüsünden Bir Görünüm.....	49
Şekil 4.10. Üzümlören Sarıtepe Tümölüsünden Bir Görünüm.....	50
Şekil 4.11. Üzümlören Beldesi Konut ve Sokak Görünüm.....	52
Şekil 4.12. Üzümlören Beldesinden Bir Konut.....	53
Şekil 4.13. Üzümlören Beldesi Geçmiş Yıllara Ait Sokak ve Konut Görünümü.....	63
Şekil 4.14. Üzümlören Beldesi Geçiş Yıllara Ait Meydan Görünümü.....	63

KISALTMALAR

DSİ	Devlet Su İşleri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
BM	Birleşmiş Milletler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra

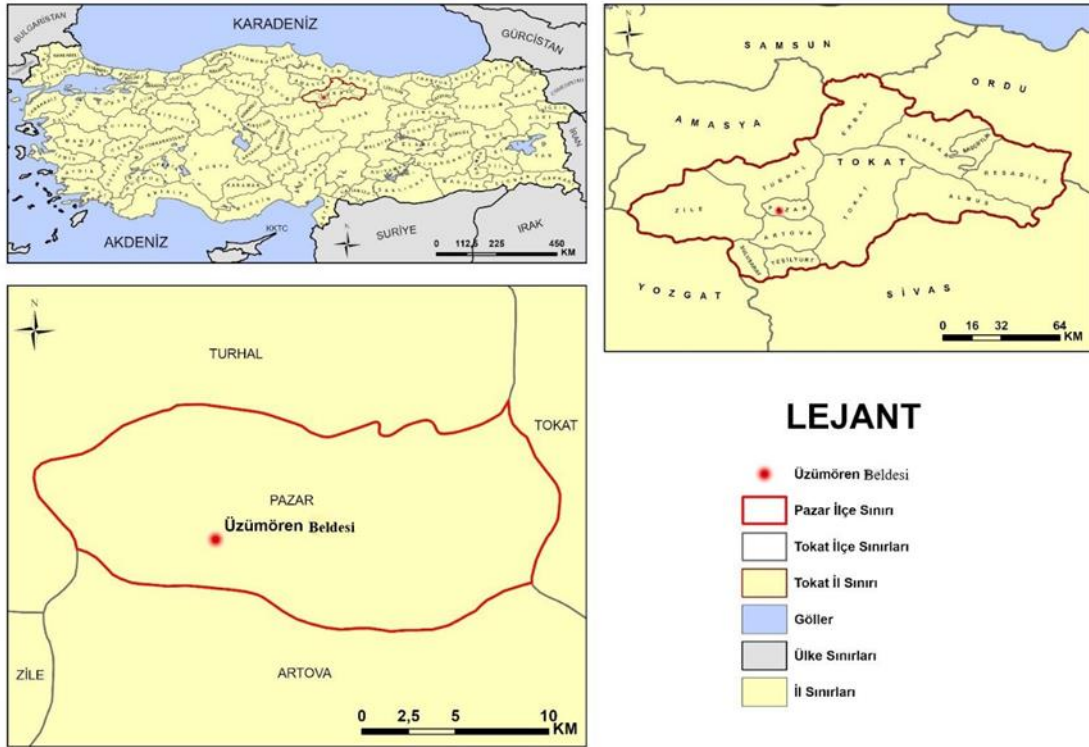

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı, Tokat ili Pazar ilçesine bağlı Üzümlören Beldesi'ni kültürel coğrafya disiplini çerçevesinde ele alarak, mekânın kültürel anlamlarla nasıl üretildiğini, dönüştürüldüğünü ve kuşaklar boyunca nasıl yeniden yorumlandığını ortaya koymaktır. Çalışma, mekânı yalnızca fiziksel ve tarihsel bir yerleşim alanı olarak değil; kültürel pratikler, toplumsal ilişkiler, kolektif bellek ve kimlik süreçleri aracılığıyla şekillenen dinamik bir kültürel peyzaj olarak incelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda araştırma, Üzümlören'de kültür-mekân-insan etkileşiminin tarihsel süreklilik ve dönüşüm ekseninde nasıl geliştiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın amacı, Üzümlören Beldesi'nin doğal çevre özelliklerinin (jeomorfoloji, iklim, su kaynakları ve topoğrafya) yerel kültürel pratikler, üretim biçimleri ve yerleşme düzeni üzerindeki etkilerini kültürel coğrafya perspektifiyle değerlendirmek; doğa ile kültür arasındaki karşılıklı etkileşimi mekânsal örgütlenme

bağlamında açıklamaktır. Bu çerçevede çalışma, yerleşmenin tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği konut dokusu, tarımsal faaliyet alanları, ulaşım ilişkileri, dini ve kültürel mekânları ile gündelik yaşam pratiklerini, kültürel peyzajın bileşenleri olarak ele almaktadır.

Araştırmanın bir diğer temel amacı, Üzümlören’de mekânsal belleğin nasıl oluştuğunu ve yerel kimliğin hangi kültürel ve toplumsal dinamikler üzerinden inşa edildiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda düğünler, bayramlar, imece pratikleri, sözlü anlatılar, inanç mekânları ve ritüeller gibi somut ve somut olmayan kültürel unsurların, mekânla kurulan aidiyet ilişkileri içindeki rolü analiz edilmektedir. Çalışma, kültürel coğrafyanın temel kavramları olan yer, aidiyet ve bellek üzerinden, Üzümlören’in yalnızca geçmişe ait bir yerleşim değil; güncel toplumsal pratikler içinde sürekli yeniden üretilen canlı bir kültürel mekân olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Araştırma ayrıca, modernleşme, göç, ekonomik dönüşüm ve kırsal–kentsel ilişkilerin Üzümlören’in kültürel coğrafyası üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerin, yerel kültürel pratikler ve mekânsal düzen üzerindeki yansımaları; kültürel süreklilikler ile mekânsal kırılmalar bağlamında değerlendirilmiştir. Bu sayede çalışmanın amacı, kültürel coğrafyanın dinamik ve süreç odaklı yapısını kırsal bir yerleşim örneği üzerinden somutlaştırmaktır. Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) gibi çağdaş mekânsal analiz araçlarından yararlanılarak, kültürel unsurların mekânsal dağılımı ve zamansal değişimi haritalandırılmış; böylece kültürel peyzajın soyut anlatımların ötesine taşınarak görsel ve analitik olarak ortaya konması hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışma, kültürel coğrafyanın nitel yaklaşımını mekânsal analiz teknikleriyle bütünleştiren disiplinler arası bir yöntemsel çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma, kültürel coğrafya disiplini çerçevesinde mekânın yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı olarak değil; tarihsel deneyimler, toplumsal pratikler, kolektif bellek ve kültürel anlamlarla inşa edilen çok katmanlı bir yapı olarak ele alınması gerektiği varsayımından hareket etmektedir. Kültürel coğrafyanın temel ilgi alanlarından biri olan kültür–mekân–insan etkileşimi, bu çalışmada Üzümlören Beldesi örneği üzerinden bütüncül bir yaklaşımla incelenmiş; yerel ölçekteki kültürel peyzaj unsurlarının tarihsel süreklilik ve dönüşüm bağlamında nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur. Bu yönüyle

araştırma, Anadolu'nun kırsal yerleşmelerine ilişkin kültürel coğrafya literatürüne özgün ve derinlikli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Üzümlören Beldesi, Kazova gibi tarih boyunca farklı kültürel katmanların üst üste biriktiği bir coğrafi havza içerisinde yer alması, çok dönemli yerleşim izleri taşıması ve güçlü bir kırsal kültürel mirasa sahip olması nedeniyle kültürel coğrafya açısından yüksek bir analiz potansiyeline sahiptir. Ancak bölgeye ilişkin mevcut akademik çalışmaların büyük ölçüde betimleyici nitelikte kalması, kültürel peyzaj, mekânsal bellek, yerel kimlik ve gündelik yaşam pratikleri gibi kavramları sistematik biçimde ele almaması, bu alanda belirgin bir literatür boşluğu oluşturmuştur. Bu araştırma, söz konusu boşluğu doldurarak Üzümlören'i yalnızca tarihsel bir yerleşim olarak değil; kültürün mekâna sinmiş izleri üzerinden okunabilen yaşayan bir coğrafya olarak değerlendirmektedir.

Çalışmanın önemi, Üzümlören'in kültürel unsurlarını tekil ve kopuk veriler hâlinde sunmak yerine, bu unsurları birbiriyle ilişkili bir kültürel peyzaj bütünlüğü içinde ele almasında yatmaktadır. Geleneksel konut dokusu, tarımsal üretim biçimleri, dini yapılar, ritüeller, sözlü kültür ürünleri ve hafıza mekânları gibi maddi ve maddi olmayan kültürel unsurlar; yerel toplumun mekânla kurduğu anlam ilişkilerinin somut göstergeleri olarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşım, kültürel coğrafyanın temel hedeflerinden biri olan mekânsal anlam üretimi süreçlerini görünür kılmakta ve kırsal alanların kültürel süreklilik mekanizmalarını açıklamaya katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın bir diğer önemli yönü, mekânsal bellek ve yerel kimlik kavramlarını kültürel coğrafya perspektifiyle ele alarak, modernleşme ve kırsal dönüşüm süreçlerinin bu kavramlar üzerindeki etkilerini analiz etmesidir. Üzümlören'de zaman içinde yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, göç hareketleri ve üretim ilişkilerindeki dönüşümler, kültürel pratiklerin mekânsal karşılıkları üzerinden değerlendirilmiş; böylece kültürel coğrafyanın dinamik ve süreç odaklı yapısı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışma, kültürel mirasın yalnızca korunması gereken bir unsur değil, aynı zamanda toplumsal belleğin güncel pratikler aracılığıyla yeniden üretildiği canlı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) destekli mekânsal analizlerin kullanılması, araştırmanın kültürel coğrafya açısından uygulamalı değerini artıran bir diğer önemli unsurdur. Kültürel unsurların mekânsal dağılımının haritalandırılması ve zamansal

değişimlerinin görselleştirilmesi, kültürel peyzajın soyut anlatımların ötesine taşınarak somut ve analiz edilebilir bir yapı hâline gelmesini sağlamıştır. Bu yönüyle çalışma, kültürel coğrafyanın planlama, koruma ve yerel kalkınma politikalarına nasıl entegre edilebileceğine dair örnek bir yaklaşım sunmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırmanın kapsamı, kültürel coğrafya disiplini çerçevesinde mekânın yalnızca fiziksel özellikleriyle değil; tarihsel deneyimler, toplumsal pratikler, kültürel anlamlar ve kolektif bellek süreçleriyle birlikte ele alınmasını esas almaktadır. Çalışma, Üzümlören Beldesi'ni kültürün mekâna yansıdığı ve mekân aracılığıyla yeniden üretildiği çok katmanlı bir kültürel peyzaj olarak değerlendirmekte; yerleşmenin doğal çevre özelliklerinden başlayarak kültürel, ekonomik ve toplumsal yapısına uzanan geniş bir inceleme alanını kapsamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, mekân–kültür–insan etkileşimini zamansal ve tematik bütünlük içinde ele alan çok boyutlu bir analiz çerçevesi sunmaktadır.

Araştırmanın kapsamı içerisinde, Üzümlören'in jeomorfolojik yapısı, iklimsel özellikleri, hidrolojik unsurları, toprak yapısı ve bitki örtüsü gibi doğal çevre bileşenleri; kültürel coğrafya perspektifiyle, yerleşme kararlarını, üretim biçimlerini ve gündelik yaşam pratiklerini şekillendiren temel unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Kazova havzası içerisindeki konumu, dağ–ova geçiş zonunda yer alması ve Yeşilırmak havzasına olan yakınlığı gibi coğrafi faktörler, kültürel peyzajın oluşumunda belirleyici olan çevresel bağlamı açıklamak üzere analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Bu unsurlar, doğa–kültür karşılıklı üzerinden değil; karşılıklı etkileşim ve birlikte üretim ilişkisi içinde ele alınmıştır.

Çalışma, fiziksel çevre çözümlemeleriyle sınırlı kalmayarak, beşerî ve kültürel coğrafyanın temel bileşenlerini kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Antik dönemden günümüze uzanan süreçte Üzümlören'deki yerleşim dinamikleri, nüfus hareketleri, göç olguları ve toplumsal yapıdaki değişimler; mekân üzerinde bıraktıkları kültürel izler üzerinden yorumlanmıştır. Bu kapsamda tarihsel belgeler, arşiv kayıtları, kartografik materyaller, sözlü tarih anlatıları ve arkeolojik bulgular; kültürel coğrafyanın yorumlayıcı yaklaşımı doğrultusunda bir arada değerlendirilmiştir. Yerleşmenin tarihî çekirdek

alanları, mahalle dokusu ve kullanım pratikleri, kültürel süreklilik ve mekânsal dönüşüm bağlamında analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında, Üzümlören'deki geleneksel konut tipolojileri, dini yapılar, türbeler, mezarlık alanları, ibadet mekânları, köprüler ve kilise kalıntıları gibi maddi kültür unsurları; kültürel peyzajın somut bileşenleri olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte düğünler, bayramlar, imece pratikleri, tarımsal ritüeller, sözlü anlatılar ve yerel anlatı hafızası gibi somut olmayan kültürel miras öğeleri de çalışmanın kapsamına dâhil edilerek, yerel kültürün mekânsal karşılıkları bütüncül biçimde incelenmiştir. Bu yaklaşım, kültürel coğrafyanın maddi ve maddi olmayan kültürel unsurları birlikte ele alan bütüncül doğasını yansıtmaktadır.

Üzümlören'in ekonomik yapısı da kültürel coğrafya bağlamında değerlendirilmiş; tarım, hayvancılık, ticaret ve el sanatları gibi geleneksel üretim faaliyetlerinin mekânsal örgütlenmesi ve kültürel anlamları analiz edilmiştir. Modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan kooperatifleşme, ulaşım altyapısının gelişimi, mesleki dönüşümler ve kırsal-kentsel ilişkiler, kültürel peyzajda meydana gelen kırılmalar ve yeniden yapılanmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki sosyo-ekonomik dönüşümler, yerel kimlik, aidiyet ve mekânsal bellek üzerindeki etkileri bakımından özel bir dikkatle incelenmiştir.

Araştırmanın kapsamı, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) destekli mekânsal analizleri de içermektedir. Kültürel unsurların mekânsal dağılımı, yerleşmenin fizikî yayılımı, arazi kullanım desenleri ve yerleşim büyüme süreçleri haritalandırılarak, kültürel peyzajın zamansal değişimi somut verilerle desteklenmiştir. Bu yönüyle çalışma, kültürel coğrafyanın nitel yaklaşımını mekânsal analiz teknikleriyle bütünleştirerek disiplinler arası bir yöntemsel çerçeve sunmaktadır.

1.4. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Kültürel coğrafya, mekânı yalnızca fiziksel özellikleriyle tanımlanan bir yerleşim alanı olarak değil; kültürel pratikler, toplumsal ilişkiler, tarihsel deneyimler ve kolektif bellek aracılığıyla sürekli olarak üretilen ve yeniden anlamlandırılan dinamik bir yapı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, yerleşimlerin geçmişten bugüne uzanan mekânsal biçimlenişlerini, yalnızca çevresel belirleyiciler üzerinden değil; kültür, kimlik, aidiyet

ve gündelik yaşam pratikleri bağlamında çözümlemeyi gerekli kılmaktadır. Ancak Anadolu'nun birçok kırsal yerleşmesinde olduğu gibi, Tokat iline bağlı Üzümlören Beldesi de çok katmanlı kültürel yapısına rağmen, kültürel coğrafya perspektifiyle sistematik ve bütüncül biçimde incelenmiş bir çalışma alanı olarak literatürde yeterince yer bulamamıştır.

Üzümlören, tarih boyunca farklı dönemlere ait yerleşim izleri, üretim biçimleri, inanç pratikleri ve toplumsal örgütlenme modelleri barındırması nedeniyle güçlü bir kültürel peyzaj potansiyeline sahiptir. Buna karşın, bölgeye ilişkin mevcut çalışmaların büyük ölçüde betimleyici düzeyde kalması; mekânsal bellek, yerel kimlik, kültürel süreklilik ve dönüşüm gibi kavramları analitik bir çerçevede ele almaması, önemli bir araştırma boşluğu yaratmaktadır. Bu bağlamda temel araştırma problemi, Üzümlören Beldesi'nde kültürün mekân üzerinden nasıl üretildiğini, aktarıldığını ve dönüştüğünü ortaya koymak; yerel topluluğun mekânla kurduğu ilişkinin hangi kültürel, toplumsal ve tarihsel dinamikler üzerinden şekillendiğini analiz etmektir.

Araştırma problemi, Üzümlören'deki kültürel peyzajın hangi maddi ve maddi olmayan unsurlar aracılığıyla oluştuğu ve bu unsurların zaman içerisinde nasıl bir değişim ve yeniden anlamlandırma süreci geçirdiği sorusu etrafında şekillenmektedir. Geleneksel konut dokusu, tarımsal üretim alanları, ibadet mekânları, mezarlıklar, türbeler, ritüeller, sözlü anlatılar ve gündelik yaşam pratikleri gibi kültürel öğelerin, mekânsal organizasyonla nasıl ilişkilendiği ve yerel kimliğin inşasında nasıl bir rol oynadığı bu çalışmanın temel sorgulama alanlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma, mekânın yalnızca üzerinde yaşanan bir zemin değil; kültürel anlamların, toplumsal belleğin ve kimlik pratiklerinin taşıyıcısı olan aktif bir unsur olduğunu varsaymaktadır.

Çalışmanın problem çerçevesi, aynı zamanda modernleşme, göç, ekonomik dönüşüm ve kırsal-kentsel etkileşim süreçlerinin Üzümlören'deki kültürel coğrafya üzerindeki etkilerini de kapsamaktadır. Özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerin, yerel kültürel pratikler ve mekânsal bellek üzerindeki yansımaları; kültürel süreklilik ile mekânsal kırılma noktaları arasındaki gerilim üzerinden ele alınmaktadır. Bu kapsamda araştırma, geçmişten devralınan kültürel mekânsal düzenin hangi yönleriyle korunduğunu, hangi yönleriyle dönüştüğünü ve hangi unsurların zamanla görünmez hâle geldiğini sorgulamaktadır.

Araştırma problemi ayrıca, yerel halkın mekân algısının nasıl oluştuğu, mekâna atfedilen anlamların kuşaklar arasında nasıl aktarıldığı ve kültürel miras alanlarının güncel kullanım biçimleriyle nasıl yeniden yorumlandığı sorularını da içermektedir. Bu sorular, kültürel coğrafyanın temel kavramları olan yer, aidiyet ve mekânsal bellek bağlamında ele alınarak, Üzümlören'in kültürel coğrafyasının yalnızca geçmişe ait bir olgu değil, güncel toplumsal pratikler içinde yeniden üretilen canlı bir süreç olduğu varsayımına dayanmaktadır.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma, Üzümlören Beldesi'nin kültürel coğrafyasını çok boyutlu bir yaklaşımla çözümlemeyi amaçlamakla birlikte, kullanılan veri kaynaklarının niteliği, saha koşulları ve yöntemsel tercihler doğrultusunda belirli sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür. Kültürel coğrafya çalışmalarının temel dayanaklarından biri olan tarihsel belgeler, haritalar ve arşiv kayıtlarının Üzümlören özelinde sınırlı, parçalı ve çoğu zaman dolaylı bilgiler içermesi, kültürel peyzajın geçmiş dönemlerine ilişkin mekânsal okumaların bütüncül biçimde yeniden inşa edilmesini zorlaştırmıştır. Mevcut arşiv belgelerinde yerleşmeye ilişkin bilgilerin çoğunlukla üst ölçekli idari birimler altında yer alması, yerel düzeyde kültürel pratiklerin ve mekânsal kullanım biçimlerinin ayrıntılı olarak izlenmesini sınırlamıştır.

Araştırmanın önemli veri kaynaklarından birini oluşturan sözlü tarih anlatıları ve yerel bellek aktarımları, kültürel coğrafyanın yorumlayıcı doğası gereği çalışmaya dâhil edilmiş olmakla birlikte, bu veriler kuşaklar arası aktarım sürecinde yaşanan kopuşlar, hatırlama–unutma dinamikleri ve öznel anlatım biçimleri nedeniyle eleştirel bir süzgeçten geçirilerek kullanılmıştır. Buna rağmen, bazı kültürel pratiklerin ve mekânsal anlamlandırmaların tarihsel doğruluğunun kesin olarak teyit edilememesi, özellikle mekânsal bellek analizlerinde sınırlayıcı bir etki yaratmıştır. Bu durum, çalışmanın kültürel yorumlarını zayıflatmaktan ziyade, yorumlayıcı nitelikteki bulguların bağlamsal ve temkinli biçimde ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Kültürel peyzajın zamansal dönüşümünü karşılaştırmalı olarak analiz edebilmek için ihtiyaç duyulan uzun dönemli nicel veri setlerinin (iklim, nüfus, arazi kullanımı, üretim verileri vb.) sınırlı oluşu da araştırmanın önemli sınırlılıklarından biridir. Bu durum, bazı kültürel ve ekonomik dönüşümlerin mekânsal izdüşümlerinin yalnızca belirli

dönemler üzerinden değerlendirilmesine neden olmuştur. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) destekli analizlerde kullanılan veriler, mevcut kaynaklarla sınırlı kalmış; bu da kültürel unsurların zamansal değişimini yüksek çözünürlükte izlemeyi kısmen güçleştirmiştir.

Saha çalışmaları sırasında elde edilen gözlemsel veriler, mevsimsel koşullara bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Özellikle tarımsal faaliyetler, arazi kullanımı ve bitki örtüsüne ilişkin gözlemler belirli zaman dilimleriyle sınırlı kalmış; bu durum, kültürel peyzajın yıl içindeki döngüsel pratiklerini tam olarak yansıtmayı güçleştirmiştir. Ayrıca pandemi sonrası dönemde saha çalışmaları sırasında yerel halkla yapılan görüşmelerde yaşanan erişim kısıtları ve bazı kültürel mekânlara yönelik yerel hassasiyetler, nitel veri derinliğini sınırlayan etkenler arasında yer almıştır.

Araştırmanın mekânsal kapsamının Üzümlören Beldesi ile sınırlandırılmış olması, yerleşmenin çevre yerleşmelerle kurduğu tarihsel ve kültürel etkileşim ağlarının ayrıntılı biçimde incelenmesini sınırlandırmıştır. Bu durum, Üzümlören'in kültürel coğrafyasının daha geniş bölgesel bağlam içindeki konumunun kapsamlı biçimde analiz edilmesini güçleştirmiştir. Ancak bu sınırlılık, çalışmanın yerel ölçekte derinlemesine bir kültürel coğrafya çözümlemesi sunma amacının bilinçli bir sonucu olarak değerlendirilmiş; bölgesel karşılaştırmalı analizlerin gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir araştırma alanı olduğu özellikle not edilmiştir.

BÖLÜM II

KÜLTÜREL COĞRAFYA

2.1. KÜLTÜREL COĞRAFYANIN TANIMI VE GELİŞİMİ

Kültürel coğrafya, insan topluluklarının yaşadıkları çevreyi yalnızca fiziksel bir zemin olarak değil, anlamlarla yüklü bir kültürel üretim alanı olarak nasıl dönüştürdüklerini ve bu dönüşümün mekânsal izlerini inceleyen beşerî coğrafyanın temel alt disiplinlerinden biridir (Leighly, 1976). Bu yaklaşım, coğrafi çevrenin insan davranışlarını tek yönlü biçimde belirlediğini savunan erken çevresel determinizm anlayışlarından ayrılarak, insanın çevreyle kurduğu ilişkinin tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde şekillendiğini vurgulamaktadır (Semple, 2005). Kültürel coğrafya, mekânı edilgen bir sahne olarak değil; kültürün üretildiği, temsil edildiği ve yeniden yorumlandığı dinamik bir yapı olarak ele almaktadır.

Disiplinin entelektüel gelişimi, özellikle 20. yüzyıl Amerikan coğrafya geleneği içinde belirginleşmiştir. Bu dönemde Carl Ortwin Sauer'in öncülüğünde şekillenen kültürel coğrafya anlayışı, kültürü mekân üzerinde iz bırakan tarihsel bir süreç olarak kavramsallaştırmış ve peyzajı bu sürecin somut ürünü olarak değerlendirmiştir (Sauer, 1925/2008). Sauer'e göre kültürel peyzaj, doğal peyzajın insan eliyle dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkar ve bu dönüşüm, toplumların tarihsel deneyimlerini, üretim biçimlerini ve değer sistemlerini yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, kültürel coğrafyayı yalnızca kültürel unsurların dağılımını betimleyen bir alan olmaktan çıkararak, kültür-mekân ilişkisini tarihsel derinliği olan bir analiz düzlemine taşımıştır (Parsons, 1975; Parsons, 1994). Sauer'in geliştirdiği bu perspektif, kültürel coğrafyada morfolojik bir geleneğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Peyzajın biçimsel özellikleri, tarım sistemleri, yerleşme dokusu ve arazi kullanım kalıpları, kültürel süreçlerin mekânsal yansımaları olarak ele alınmıştır (Sauer, 1952; Sauer, 1956). Ancak bu yaklaşım, zamanla kültürün daha çok maddi unsurlarla sınırlandırıldığı ve toplumsal ilişkiler, güç yapıları ve sembolik anlamların yeterince analiz edilmediği yönünde eleştirilmiştir (Braun, 1997; Mitchell, 2003).

20. yüzyılın ikinci yarısında kültürel coğrafya, bu eleştiriler doğrultusunda önemli bir kuramsal dönüşüm yaşamıştır. Kültür artık homojen, durağan ve yekpare bir yapı olarak değil; farklı toplumsal aktörler tarafından sürekli olarak müzakere edilen, çatışmalı

ve çoğul bir süreç olarak ele alınmaya başlanmıştır (Schein, 2004). Bu bağlamda mekân, yalnızca kültürel ürünlerin sergilendiği bir yüzey değil; kimliklerin, ideolojilerin ve iktidar ilişkilerinin üretildiği bir alan olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır (Mitchell, 2003). Kültürel peyzaj, bu yeni yaklaşımla birlikte yalnızca geçmişten devralınan bir miras değil, güncel toplumsal pratikler aracılığıyla sürekli yeniden inşa edilen bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Bu kuramsal dönüşüm, kültürel coğrafyanın disiplinlerarası karakterini de güçlendirmiştir. Antropoloji, sosyoloji ve kültürel çalışmalarla kurulan yakın ilişkiler sayesinde kültürel coğrafya, mekânsal analizlerde semboller, temsiller, söylemler ve kolektif bellek gibi kavramları merkezine almıştır (Smith ve Foote, 1994; Hugill ve Foote, 1994). Kültürün yalnızca “ne olduğu” değil, “nasıl üretildiği”, “kimler tarafından tanımlandığı” ve “hangi mekânlarda görünür kılındığı” soruları disiplinin temel problem alanları hâline gelmiştir.

Türkiye’de kültürel coğrafya düşüncesinin gelişimi ise büyük ölçüde beşerî coğrafya geleneği içinde şekillenmiştir. Özellikle Özgüç ve Tümerterkin’in çalışmaları, kültür-mekân ilişkisini insan merkezli bir perspektifle ele alarak kültürel coğrafyanın kavramsal temellerini Türk coğrafya literatürüne kazandırmıştır (Özgüç ve Tümerterkin, 1998; 2000). Bu yaklaşım, kültürü yalnızca folklorik unsurlar düzeyinde değil; mekânın örgütlenmesini belirleyen temel bir unsur olarak değerlendirmiştir. Arı’nın Amerikan coğrafya geleneğine ilişkin değerlendirmeleri ise kültürel coğrafyanın kuramsal dönüşümünü Türkçe literatüre taşıyarak disiplinin eleştirel boyutunu görünür kılmıştır (Arı, 2005a).

2.2. KÜLTÜR, MEKAN VE KİMLİK İLİŞKİSİ

Kültür, mekân ve kimlik arasındaki ilişki, kültürel coğrafyanın kuramsal omurgasını oluşturan en temel tartışma alanlarından biridir. Kültürel coğrafya, bu üç kavramı birbirinden bağımsız değişkenler olarak değil; karşılıklı etkileşim içinde, tarihsel süreçler boyunca birlikte üretilen ve yeniden şekillenen dinamik olgular olarak ele almaktadır (Özgüç, 1971). Kültür, bireylerin ve toplulukların dünyayı algılama, anlamlandırma ve dönüştürme biçimlerini ifade ederken; mekân, bu anlamlandırma süreçlerinin somutlaştığı, deneyimlendiği ve temsil edildiği toplumsal bir üretim alanıdır. Kimlik ise, kültürel pratikler aracılığıyla mekânla kurulan bu ilişkinin bireysel ve kolektif düzeyde içselleştirilmiş sonucunu yansıtmaktadır. Bu nedenle kültür, mekân ve kimlik arasındaki ilişki doğrusal değil; çok yönlü, katmanlı ve süreklilik arz eden bir etkileşim

süreci olarak değerlendirilmelidir (Özgüç ve Tümer, 1998).

Kültürel coğrafya literatüründe mekân, uzun süre boyunca fiziksel bir arka plan ya da insan faaliyetlerinin gerçekleştiği nötr bir yüzey olarak ele alınmıştır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu yaklaşım sorgulanmış ve mekânın toplumsal ve kültürel olarak inşa edilen bir olgu olduğu yönündeki görüşler ağırlık kazanmıştır (Arı, 2005b). Bu perspektife göre mekân, yalnızca üzerinde yaşanan bir alan değil; kültürel anlamların üretildiği, paylaşıldığı ve aktarıldığı bir süreçtir. İnsan toplulukları, yaşadıkları çevreyi yalnızca kullanmaz; ona isim verir, semboller yükler, anlatılar geliştirmekte ve bu anlatılar aracılığıyla mekânı kimliğin temel bileşenlerinden biri hâline getirmektedir (Smith ve Foote, 1994). Böylece mekân, kültürel belleğin ve toplumsal aidiyetin taşıyıcısı konumuna gelmektedir.

Kimliğin mekânsal boyutu, bireylerin ve toplumların kendilerini belirli bir yere ait hissetmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu aidiyet duygusu, yalnızca coğrafi bir konumla sınırlı değildir; tarihsel deneyimler, ortak hafıza, kültürel pratikler ve gündelik yaşamın ritimleri aracılığıyla inşa edilmektedir (Sauer, 1952). Kültürel coğrafya bu noktada kimliği sabit, değişmez bir öz olarak değil; mekânla kurulan ilişki içinde sürekli olarak yeniden üretilen bir süreç olarak ele almaktadır (Pattison, 1964). Kimlik, yaşanan mekânın fiziksel özelliklerinden olduğu kadar, o mekâna atfedilen anlamlardan, anlatılardan ve sembolik değerlerden beslenmektedir. Bu bağlamda mekân, kimliğin pasif bir yansıtıcısı değil; kimliğin oluşumunda aktif bir rol oynayan kurucu bir unsurdur.

Carl Ortwin Sauer'ın kültürel coğrafya yaklaşımı, kültür–mekân–kimlik ilişkisini tarihsel derinlik içinde ele alması bakımından belirleyici olmuştur. Sauer, insan toplumlarının çevreyi dönüştürme biçimlerini kültürel süreçlerin bir sonucu olarak değerlendirirken, bu dönüşümün aynı zamanda toplumsal kimliğin mekânsal ifadesi olduğunu vurgulamıştır (Sauer, 1925/2008). Ona göre kültürel peyzaj, bir toplumun dünya görüşünü, üretim tarzını ve yaşam biçimini yansıtan tarihsel bir belgedir. Bu anlayış, kimliğin yalnızca söylemsel ya da simgesel düzeyde değil; doğrudan mekânsal formlar aracılığıyla da okunabileceğini ortaya koymuştur (Leighly, 1976). Ancak kültür–mekân–kimlik ilişkisini yalnızca tarihsel süreklilik ve maddi peyzaj üzerinden okumak, bu ilişkinin çatışmalı ve çok katmanlı doğasını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle kültürel coğrafya, özellikle 1970'li yıllardan itibaren kimlik kavramını iktidar ilişkileri,

temsil biçimleri ve toplumsal eşitsizlikler bağlamında ele almaya başlamıştır (Parsons, 1975). Bu yeni yaklaşımda mekân, farklı kimliklerin bir arada var olduğu, zaman zaman çatıştığı ve müzakere edildiği bir alan olarak değerlendirilmiştir. Kimliğin mekânsal inşası, yalnızca yerel kültürel pratiklerle değil; ekonomik, politik ve ideolojik süreçlerle de doğrudan bağlantılıdır (Mitchell, 2003). Bu nedenle kültürel coğrafya, kimliğin hangi mekânlarda görünür kılındığını, hangi mekânlarda bastırıldığını ve bu süreçlerin nasıl meşrulaştırıldığını sorgulayan eleştirel bir perspektif geliştirmiştir.

Kültürel kimlik, mekânsal temsiller aracılığıyla süreklilik kazanmaktadır. Yer adları, kutsal mekânlar, anıtlar, mezarlıklar, ibadet alanları ve geleneksel yerleşim dokuları, kimliğin mekân üzerindeki somutlaşmış ifadeleri olarak işlev görmektedir (Özgüç ve Tümertekin, 2000). Bu unsurlar, yalnızca geçmişe ait kalıntılar değil; güncel toplumsal ilişkiler içinde sürekli yeniden anlamlandırılan kültürel referans noktalarıdır. Bu bağlamda mekân, kolektif belleğin maddi taşıyıcısı hâline gelir ve kimliğin kuşaklar arası aktarımında merkezi bir rol üstlenmektedir (Özgüç, 1971). Kültürel coğrafya, bu aktarım sürecini statik bir gelenek aktarımı olarak değil; değişen toplumsal koşullar içinde yeniden üretilen dinamik bir süreç olarak ele almaktadır.

Amerikan kültürel coğrafya geleneği içinde geliştirilen çağdaş yaklaşımlar, kültür–mekân–kimlik ilişkisinin temsil boyutuna özel bir önem atfetmiştir. Mekân, yalnızca yaşanan bir alan değil; aynı zamanda anlatılan, yazılan, çizilen ve temsil edilen bir olgudur. Haritalar, metinler, görsel imgeler ve akademik söylemler, mekânın nasıl algılandığını ve kimliğin hangi çerçevede tanımlandığını belirleyen güçlü araçlardır (Hugill ve Foote, 1994). Bu durum, kültürel coğrafyada kimliğin yalnızca yerel pratiklerle değil; bilgi üretim süreçleriyle de şekillendiğini göstermektedir. Türkiye’de kültürel coğrafya literatürü, kültür–mekân–kimlik ilişkisini büyük ölçüde yerel ve bölgesel çalışmalar üzerinden ele almıştır. Bu çalışmalar, kimliğin mekânsal bağlamdan kopararak anlaşılamayacağını, özellikle kırsal yerleşmelerde kültürel sürekliliğin mekânsal örgütlenme üzerinden okunabileceğini ortaya koymuştur (Özgüç ve Tümertekin, 1998; Arı, 2005a). Yerel kimlikler, üretim biçimleri, gündelik yaşam pratikleri ve kültürel ritüeller aracılığıyla mekâna yerleşmekte; mekân da bu kimliklerin görünürlük kazandığı temel sahne hâline gelmektedir.

2.3. KÜLTÜREL PEYZAJ VE MEKANSAL BELLEK

Kültürel peyzaj kavramı, kültürel coğrafyanın hem kuramsal hem de analitik düzeyde en kurucu bileşenlerinden biri olarak, insan topluluklarının mekân üzerinde bıraktıkları tarihsel ve toplumsal izlerin bütüncül biçimde okunmasına imkân tanımaktadır. Peyzaj, bu bağlamda salt “görünen manzara” ya da fiziksel çevrenin estetik bir tasviri olmaktan çıkmaktadır (Sauer, 2005). Üretim pratikleri, gündelik yaşamın mekânsal örgütlenmesi, sembolik temsiller, kolektif bellek ve kimlik anlatılarıyla katmanlaşmış bir kültürel metin hâline gelmektedir. Bu kuramsal çerçeve, kültürel peyzajı doğal çevrenin üzerinde pasif biçimde duran bir yüzey olarak değil; kültürün tarihsel süreklilik içinde mekânı dönüştürmesiyle ortaya çıkan, aynı zamanda bu dönüşümü kayıt altına alan dinamik bir “toplumsal ürün” olarak kavramsallaştırmaktadır (Sauer, 1925/2008). Peyzajın bu şekilde anlaşılması, mekânı yalnızca fiziksel unsurlarıyla tanımlamak yerine, mekânın anlam üretme kapasitesini ve bu anlamların kuşaktan kuşağa aktarılma biçimlerini çözümlemeyi gerekli kılmaktadır. Zira kültürel peyzaj, aynı zamanda bir “hatırlama rejimi” olarak çalışır ve mekânsal bellek mekanizmalarıyla doğrudan eklemlenmektedir (Assmann, 2015; Halbwachs, 1992).

Kültürel peyzajın bellekle ilişkisi, en temelde, toplulukların geçmişi mekân üzerinden yeniden kurma pratikleriyle görünür hâle gelmektedir. Toplumsal gruplar, geçmişe ilişkin anlatılarını, anımsama ve unutma süreçlerini, mekânsal göstergeler aracılığıyla somutlaştırırlar. Bu göstergeler kimi zaman anıtlar, meydanlar, mezarlıklar, ibadet yapıları, köprüler, merdivenler, parklar gibi belirli “odak” mekânlarda yoğunlaşmaktadır (Olick ve Robbins, 1998). Kimi zaman da yerleşim dokusu, üretim peyzajları, gündelik rota ve ritimler gibi daha dağınık bir biçimde peyzajın geneline yayılmaktadır. Bu açıdan kültürel peyzaj, yalnızca geçmişi “barındıran” bir arşiv değil; geçmişi seçerek, düzenleyerek ve kimi öğeleri görünür kılıp kimilerini silikleştirerek yeniden üreten bir toplumsal düzenektir (Nora, 2006). Dolayısıyla kültürel peyzaj, bellekle ilişkisinde tarafsız değildir; tam tersine, belleğin hangi biçimlerde kurulacağını, hangi hatırlama kiplerinin meşrulaşacağını ve hangi unutma biçimlerinin “normalleştirileceğini” belirleyen iktidar ve temsil süreçleriyle iç içe geçmektedir (Mitchell, 2003; Adamu vd., 2019).

Kolektif bellek kuramları, peyzajın bu işlevini açıklamak bakımından kritik bir zemin sunmaktadır. Halbwachs’ın kolektif bellek yaklaşımı, hatırlamanın bireysel bir

zihinsel süreç olmaktan önce toplumsal çerçeveler içinde işleyen bir pratik olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçeveler ise somut mekânlarda karşılık bulmakta ve istikrar kazanmaktadır (Halbwachs, 1992; Halbwachs, 2016). Bu perspektiften bakıldığında kültürel peyzaj, bellek için bir “taşıyıcı ortam” olmanın ötesinde, hatırlamanın toplumsal olarak örgütlendiği bir alan hâline gelmektedir. Assmann’ın kültürel bellek kavramsallaştırması da bu noktada peyzajın rolünü derinleştirmektedir. Toplumlar, uzun erimli kimlik ve aidiyet üretimini, yazı, ritüel, simge, anıt, tören ve mekânsal düzenlemeler gibi “kurumsallaşmış hatırlama biçimleri” üzerinden sürdürürler (Assmann, 2015). Bu nedenle kültürel peyzaj, bellek çalışmalarında yalnızca “mekânsal bağlam” değil, kültürel sürekliliğin ve politik kimlik üretiminin stratejik bir aracıdır.

Peyzajın bellekle bu kadar güçlü bağ kurmasının temel nedenlerinden biri, mekânın deneyimle kurduğu yoğun ilişkidir. Mekân, hatırlamayı yalnızca zihinsel bir çağrışım olarak değil, bedensel ve duysal bir yaşantı olarak da örgütlemektedir (Durkheim, 2005). Bu noktada Bachelard’ın mekânın poetikası yaklaşımı, ev, oda, sokak, eşik gibi mikro-mekânların hafıza üretimindeki rolünü açıklayarak kültürel peyzajın “yakın deneyim” boyutunu görünür kılmaktadır (Bachelard, 2014). Bergson’un bellek anlayışı ise hatırlamayı, geçmişin donmuş bir depo gibi saklandığı bir alan değil, şimdide sürekli yeniden kurulan bir süreklilik olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, peyzajın da sabit bir nesne değil, bellekle birlikte sürekli “yeniden okunan” bir yapı olduğunu düşünmeye imkân vermektedir (Bergson, 1991). Bu kuramsal hat, mekânsal belleği hem bireysel deneyimle hem de kolektif anlatılarla birlikte ele almayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü peyzaj, bireylerin gündelik pratikleri üzerinden sürekli deneyimlenirken, aynı zamanda toplumsal semboller, ritüeller ve temsiller aracılığıyla kurumsallaşmaktadır (Schechner, 2015).

Kültürel peyzajın mekânsal bellekle kesiştiği en görünür alanlardan biri, kamusal mekân ve kamusal sanat pratikleridir. Kamusal alandaki anıtlar, heykeller, meydan düzenlemeleri ve sembolik yapılar, geçmişin hangi versiyonunun “kamusal hakikat” hâline geleceğini belirleyen güçlü araçlardır (Arslan ve Uludağ, 2020). Bu tür göstergeler, toplumların kimlik anlatılarını sabitlemeye, ortak bir geçmiş duygusu üretmeye ve aidiyet çerçevelerini yeniden kurmaya hizmet ederken; aynı zamanda dışlayıcı, ırksallaştırıcı ya da ideolojik alt metinlerle belirli grupları görünmezleştirme potansiyeli de taşırlar (Adamu vd., 2019). Kamusal anıtlar üzerinden yürüyen tartışmaların, vandalizm, protesto ve sansür gibi eylemlerle görünürleşmesi, peyzajın yalnızca estetik değil, aynı zamanda

politik bir mücadele alanı olduğuna işaret etmektedir (Greenberger, 2020; Tokdil, 2023). Bu bağlamda kamusal sanatın “ne kadar kamusal” olduğu sorusu, yalnızca mekânın erişilebilirliğine değil, bellek ve kimlik üretimindeki temsil rejimlerine de yönelmektedir (Milne ve Pojani, 2022).

Mekânsal bellek açısından yer isimleri de kültürel peyzajın kritik bir bileşenidir; çünkü toponimi, mekânın dil aracılığıyla “anlamlandırılması” ve bu anlamın ideolojik olarak sabitlenmesi sürecini taşımaktadır. Yer adlarının değiştirilmesi, yeniden adlandırılması ya da belirli adların gündelik pratikte sürdürülmesi, bellek ile iktidar arasındaki ilişkinin doğrudan göstergesidir (Senie, 1998). Bu nedenle dil, peyzajın yalnızca bir tasvir aracı değil; aynı zamanda kimliğin ve kolektif belleğin mekân üzerinde kurulmasının temel mekanizmasıdır (Arslan ve Uludağ, 2020). Kültürel peyzajın “metinselliği” burada belirginleşmektedir. Mekân, yazılır, okunur, yeniden yazılmaktadır. Bu okuma-yazma süreci, modernleşme ve kentsel dönüşüm bağlamlarında daha da hızlanmaktadır. Çünkü dönüşüm projeleri yalnızca fiziksel dokuyu değil, hatırlama altyapısını da dönüştürmektedir (Doğu ve Varkal-Deligöz, 2017).

Kentsel dönüşüm ve yeniden canlandırma pratikleri, kültürel peyzajın bellek taşıyıcılığını sıklıkla kırılgan hâle getirmektedir. Dönüşümle birlikte belirli mekânların yıkılması, işlev değiştirmesi veya “yeniden tasarlanması”, geçmişin hangi parçalarının korunacağı ve hangilerinin silineceği yönünde seçici bir süreç yaratmaktadır. Bu süreçte bellek, çoğu zaman “koruma” diliyle meşrulaştırılır; ancak korunan şey her zaman geçmişin bütünlüğü değil, geçmişin belirli bir temsilidir (Taşçı, 2023). Bu durum, Nora’nın hafıza mekânları yaklaşımının vurguladığı gibi, modern toplumlarda hafızanın kendiliğinden sürekliliğini yitirdiği ve bu nedenle hafızanın belirli noktalarda “yoğunlaştırılarak” temsil edildiği bir rejime işaret etmektedir (Nora, 2006). Kültürpark gibi kamusal alanların dönüşümü üzerinden yapılan çalışmalar, mekânsal dönüşümün belleğin katmanlarını nasıl yeniden düzenlediğini ve kimlik anlatılarını nasıl yeniden çerçevelediğini açık biçimde göstermektedir (Drinkwater ve Can, 2015; Yılmaz vd., 2015).

Kültürel peyzajın mekânsal bellekle ilişkisi, yalnızca “büyük” anıtlar ve kamusal temsiller düzeyinde değil, gündelik hayatın eşyası ve mikro-mekânları düzeyinde de kurulmaktadır. Eşyanın mekâna sinmesi, gündelik pratiklerin mekânı “evcilleştirmesi” ve hatırlamayı sıradan olanın içine gömmesi, bellek üretiminin ince damarlarını

oluşturmaktadır (Bora, 2009). Bu nedenle mekânsal bellek, yalnızca kolektif törenlerle veya resmî anma ritüelleriyle değil, gündelik ritimler ve tekrarlar aracılığıyla da yeniden üretilmektedir. Ritüelin toplumsal süreklilikteki rolünü vurgulayan yaklaşımlar, bellek ile mekân arasındaki ilişkinin performatif yönüne işaret etmektedir. Hatırlama, çoğu zaman bir “icra”dır; belirli mekânlarda tekrarlanan davranışlar, yürüyüş rotaları, ziyaretler, anlatılar ve pratikler aracılığıyla devam etmektedir (Schechner, 2015). Bu perspektif, mekânsal belleğin durağan bir “depo” değil, zaman içinde yeniden kurulan bir pratik olduğunu daha da belirginleştirmektedir (Shahzad, 2012). Öte yandan bellek üretimi, nostalji ve modernlik deneyimiyle de yakından ilişkilidir. Modernleşme süreçleri, bir yandan geçmişi parçalar, diğer yandan geçmişe dönük güçlü bir özlem ve yeniden kurma arzusunu tetiklemektedir. Boym’un nostalji tartışması, geçmişin hatırlanmasının her zaman “olduğu gibi” bir geri çağırma değil, çoğu zaman şimdiki zamanın ihtiyaçları doğrultusunda seçici bir kurgu olduğunu vurgulamaktadır (Boym, 2009). Bu kurgu, kültürel peyzajın yeniden inşasında da belirleyici olabilir: Restorasyon, yeniden işlevlendirme, temsili anıtlılaştırma ve turistikleştirme gibi süreçlerde peyzaj, geçmişin “idealize edilmiş” bir versiyonunu üretme eğilimi gösterebilir. Bu durum, hatırlamanın iyileştirici olabileceği kadar, dışlayıcı ve tekil bir bellek anlatısı üreterek çatışmaları da derinleştirebileceğini düşündürmektedir (Bedir ve Tabakoğlu, 2021; Olick, 2014). Bu çerçevede kültürel peyzaj ve mekânsal bellek ilişkisi, kültürel coğrafya açısından iki yönlü bir analitik imkân sunmaktadır. Birincisi, peyzajın biçimsel ve maddi unsurları üzerinden toplulukların tarihsel üretim biçimlerini, çevreyle kurdukları ilişkiyi ve yerleşme organizasyonlarını okumayı mümkün kılmaktadır. Sauer geleneğinin güçlü tarafı burada belirginleşmektedir (Sauer, 1925/2008; Parsons, 1975; Leighly, 1976). İkincisi ise, peyzajı temsil, söylem, iktidar ve kimlik mücadeleleri bağlamında ele alarak mekânsal belleğin nasıl seçildiğini, kim tarafından üretildiğini ve hangi pratiklerle sürdürüldüğünü görünür kılmaktadır. Eleştirel kültürel coğrafyanın katkısı burada yoğunlaşmaktadır (Mitchell, 2003; Adamu vd., 2019). Bu iki hat, birbirini dışlayan değil, tamamlayan perspektifler olarak düşünüldüğünde, kültürel peyzajın hem “tarihsel bir kayıt” hem de “politik bir düzenek” olduğu daha net anlaşılmaktadır. Sonuç olarak kültürel peyzaj, mekânsal belleğin kurulduğu, taşındığı ve yeniden müzakere edildiği temel zemin olarak, kültürel coğrafyanın yer, aidiyet ve kimlik tartışmalarını bütünleyen merkezi bir kavram niteliği taşımaktadır.

2.4. YER, AİDİYET VE KİMLİK

Yer, aidiyet ve kimlik arasındaki ilişki, kültürel coğrafyanın insan-mekân etkileşimini anlamlandırmada merkezî bir kuramsal eksen oluşturmaktadır. Yer, bu çerçevede, salt coğrafi koordinatlarla tanımlanan bir konum olmaktan ziyade; tarihsel deneyimler, kolektif anlatılar, gündelik pratikler ve sembolik temsiller aracılığıyla anlamlandırılan, yaşantılan ve hatırlanan bir mekânsal gerçekliktir (Valera, 2005). Kültürel coğrafya, “yer” kavramını bu çok katmanlı anlam evreni içinde ele alarak, mekânın toplumsal üretimini ve bu üretimin bireysel ve kolektif kimlikler üzerindeki kurucu etkisini görünür kılmaktadır. Aidiyet ise, bireylerin ve toplulukların belirli bir yere bağlanma biçimlerini; o yerle kurdukları duygusal, sembolik ve pratik ilişkilerin sürekliliğini ifade etmektedir. Kimlik, bu bağlanma süreçlerinin zaman içinde içselleştirilmiş ve toplumsal olarak tanınmış sonucu olarak ortaya çıkar; dolayısıyla yer, aidiyet ve kimlik arasında doğrusal olmayan, karşılıklı ve tarihsel bir ilişki söz konusudur (Özgüç ve Tümer, 1998).

Yer duygusu, bireyin mekânla kurduğu ilişkinin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda bedensel ve duygusal boyutlarını da içermektedir. İnsanlar, yaşadıkları mekânları gündelik pratikler, tekrar eden rotalar, ritüeller ve karşılaşmalar aracılığıyla “evcilleştirir”; bu süreçte mekân, soyut bir uzam olmaktan çıkarak deneyimlenen bir “yer” hâline gelmektedir. Bu dönüşüm, yerin kimlik inşasındaki rolünü güçlendirir; zira bireyler kendilerini, yaşadıkları yerlerin anlam dünyası içinde konumlandırarak tanımlarlar. Bachelard’ın mekânın poetikası yaklaşımı, ev ve yakın çevre gibi mikro-yerlerin bireysel hafıza ve kimlik üzerindeki etkisini vurgulayarak, aidiyetin çoğu zaman gündelik deneyimlerin sürekliliği üzerinden kurulduğunu göstermektedir (Bachelard, 2014). Bu perspektiften bakıldığında yer, yalnızca kolektif anlatılarla değil, bireysel yaşantıların duygusal izleriyle de kimlik üretmektedir.

Aidiyetin toplumsal boyutu ise, bireysel deneyimin ötesinde, paylaşılan bellek ve ortak anlatılar üzerinden şekillenmektedir. Kolektif bellek kuramları, yerin bu süreçte nasıl bir “çapa” işlevi gördüğünü açıklamaktadır. Halbwachs’a göre hatırlama, toplumsal çerçeveler içinde gerçekleşir ve bu çerçeveler çoğu zaman mekânsal karşılıklar bulur; meydanlar, mahalleler, ibadet alanları, mezarlıklar ve anıtlar, kolektif hatırlamanın somut dayanaklarıdır (Halbwachs, 1992). Bu mekânlar, toplulukların geçmişle kurdukları ilişkiyi düzenlerken, aynı zamanda aidiyetin sınırlarını da çizmektedir. Aidiyet, bu

bağlamda yalnızca “oraya ait olma” hissi değil; hangi geçmişin, hangi anlatının ve hangi kimliğin meşru kabul edileceğine ilişkin bir toplumsal uzlaşma sürecidir (Assmann, 2015).

Yer ve kimlik arasındaki ilişki, modernleşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte daha da karmaşık bir hâl almıştır. Modern toplumlarda mekânsal hareketlilik artarken, yerle kurulan bağlar parçalanmakta ya da yeniden biçimlenmektedir. Bu durum, bir yandan aidiyetin zayıfladığına dair anlatıları güçlendirirken, diğer yandan yerin sembolik önemini daha da artırmaktadır. Nora’nın “hafıza mekânları” kavramsallaştırması, modern toplumlarda kendiliğinden bellek sürekliliğinin yerini, belirli noktalarda yoğunlaştırılmış anma ve temsil pratiklerinin aldığını vurgulamaktadır (Nora, 2006). Bu yoğunlaşma, yerin kimlik üretimindeki rolünü görünür kılmaktadır. Zira aidiyet, artık gündelik yaşamın doğal bir parçası olmaktan ziyade, bilinçli hatırlama stratejileri aracılığıyla kurulmaktadır.

Yerle kurulan aidiyet ilişkisi, aynı zamanda iktidar ve temsil süreçlerinden bağımsız değildir. Mekânlar, belirli kimlikleri görünür kılarken, diğerlerini marjinalleştirebilir ya da dışlayabilir (Adamu vd., 2019). Kamusal alanlar, bu açıdan, kimliğin hem kurulduğu hem de müzakere edildiği başat sahnelerdir. Anıtlar, meydan düzenlemeleri, kamusal sanat eserleri ve yer adları, aidiyetin hangi çerçevede tanımlanacağını belirleyen sembolik araçlar olarak işlev görmektedir (Arslan ve Uludağ, 2020;). Bu araçlar üzerinden kurulan kimlik anlatıları, çoğu zaman ulusal, etnik ya da kültürel sınırları pekiştirirken, alternatif aidiyet biçimlerini görünmez kılabilir. Dolayısıyla yer, aidiyet ve kimlik ilişkisi, yalnızca duygusal bir bağlanma meselesi değil; politik ve ideolojik bir düzenleme alanıdır (Mitchell, 2003).

Aidiyetin mekânsal boyutu, dil aracılığıyla da pekiştirilir. Yer isimleri, mekânın belleğini ve kimliğini taşıyan temel göstergelerden biridir. Bir yerin adı, o yerle ilişkilendirilen tarihsel anlatıyı, kültürel referansları ve ideolojik yönelimleri yansıtmaktadır. Yer adlarının değiştirilmesi ya da yeniden adlandırılması, aidiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanmasına yönelik güçlü bir müdahaledir (Arslan ve Uludağ, 2020). Bu nedenle toponimi, kültürel coğrafyada kimlik ve aidiyet tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Çünkü dil, mekânı yalnızca tanımlamaz, aynı zamanda kimliğin sınırlarını da çizmektedir.

Yerle kurulan aidiyet, nostalji olgusuyla da yakından ilişkilidir. Nostalji, çoğu zaman kaybedildiği düşünülen bir yere ya da zamana duyulan özlem olarak tanımlansa da, kültürel coğrafya açısından nostalji, geçmişin bugünün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kurgulanması anlamına gelmektedir. Boym'un nostalji ayrımı, bu kurgunun hem eleştirel hem de romantize edici yönlerine işaret etmektedir. Nostalji, bir yandan kimlik sürekliliği sağlayabilirken, diğer yandan seçici bir bellek üreterek geçmişin çatışmalı yönlerini görünmez kılabilir (Boym, 2009). Bu bağlamda yer, nostalgik anlatılar aracılığıyla idealize edilebilir ve aidiyet, çoğu zaman “olduğu gibi” bir geçmişe değil, kurgulanmış bir yere bağlanmaktadır (Ümer, 2019).

Yer, aidiyet ve kimlik arasındaki ilişkinin performatif boyutu da önemlidir. Ritüeller, törenler, yürüyüşler ve anma pratikleri, yerle kurulan bağın bedensel ve zamansal olarak yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Durkheim'ın ritüelin toplumsal bağ kurucu işlevine ilişkin vurguları, bu pratiklerin aidiyet üretimindeki rolünü açıklamak açısından yol göstericidir (Durkheim, 2005). Ritüel, belirli bir mekânda tekrarlandığında, o mekânın kimlik üretme kapasitesi güçlenmektedir. Yer, toplumsal bir “odak” hâline gelir ve aidiyet duygusu kolektif olarak pekiştirilmektedir (Schechner, 2015). Bu süreç, yerin yalnızca geçmişe ait bir referans değil, güncel toplumsal ilişkilerin kurulduğu bir sahne olduğunu göstermektedir.

Güncel kentsel dönüşüm süreçleri, yer–aidiyet–kimlik ilişkisinin kırılmasını daha görünür kılmaktadır. Dönüşüm projeleri, fiziksel mekânı yeniden düzenlerken, yerle kurulan aidiyet bağlarını zayıflatır ya da tamamen koparabilir (Doğu ve Varkal-Deligöz, 2017). Mekânın işlevinin, kullanıcı profiline ya da sembolik anlamının değişmesi, kimlik anlatılarının da dönüşmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm, yalnızca mekânsal bir müdahale değil; aidiyet ve kimlik üzerinde derin etkiler yaratan bir bellek müdahalesidir (Taşçı, 2023). Kültürel coğrafya, bu müdahaleleri yerin çok katmanlı anlam dünyasını dikkate alarak çözümlemeyi hedeflemektedir.

Sonuç olarak yer, aidiyet ve kimlik, kültürel coğrafyada birbirini tamamlayan ve birlikte anlam kazanan temel kavramlardır. Yer, toplumsal ve kültürel pratikler aracılığıyla anlamlandırılırken; aidiyet, bu anlamlandırma sürecinin duygusal ve sembolik boyutunu temsil etmektedir. Kimlik ise, yerle kurulan bu çok katmanlı ilişkinin bireysel ve kolektif düzeydeki ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım,

mekânın yalnızca üzerinde yaşanan bir zemin değil, toplumsal hafızanın, kimliğin ve aidiyetin üretildiği canlı bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel coğrafya, bu nedenle yer–aidiyet–kimlik ilişkisini analiz ederken, mekânı hem tarihsel süreklilik hem de güncel dönüşüm süreçleri içinde ele alarak, insan deneyiminin mekânsal boyutuna ilişkin derinlemesine bir kavrayış sunmaktadır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırma, kültürel coğrafya disiplininin çok boyutlu ve disiplinler arası doğasına uygun olarak, nitel araştırma paradigması temelinde yapılandırılmış; açıklayıcı, betimleyici ve yorumlayıcı yaklaşımların birlikte kullanıldığı bütüncül bir araştırma modeli benimsenmiştir. Mekân-zaman-insan etkileşiminin kültürel bağlamda incelenmesini hedefleyen çalışmada, hem geçmişin fiziksel çevre koşullarını hem de toplumsal ve kültürel unsurlarını eş zamanlı olarak ele alabilecek esnek ve kapsayıcı bir model geliştirilmiştir. Bu çerçevede araştırma modeli, kültürel coğrafyanın temel amaçları doğrultusunda, mekânsal yapının tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü ortaya koymak üzere yapılandırılmış; özellikle mikro coğrafi ölçekte yer alan bir kırsal yerleşme olan Üzümlören Beldesi'nin doğal, beşerî, ekonomik ve kültürel bileşenlerinin zamansal değişimini irdelemeye odaklanmıştır. Araştırma modeli, mekânsal analizin yanı sıra kültürel bağlamın ortaya konması ve bu bağlam üzerinden mevcut coğrafi örüntülerin yorumlanmasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Nitel araştırma desenleri arasında yer alan durum çalışması (case study) yaklaşımı benimsenmiş ve Üzümlören Beldesi örnek olay olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, tekil bir yerleşme örneği üzerinden daha geniş tarihî coğrafya kuramlarına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Araştırma modeli, aynı zamanda tümevarımsal ve yorumsamacı yaklaşım ilkelerine dayanmaktadır; saha gözlemleri, tarihsel belgelerin analizi, arkeolojik ve mimari verilerin incelenmesi, sözlü tarih görüşmeleri ve Şekil belgeleme gibi çeşitli nitel veri toplama teknikleri bu model içerisinde entegre bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırma, tarihsel coğrafyanın mekânsal bileşenlerinin zamana bağlı olarak değişimini izleyebilmek amacıyla, zamansal katmanlama tekniğini de temel analiz yaklaşımı olarak benimsemiştir. Bu doğrultuda, antik dönemden Cumhuriyet dönemine kadar uzanan farklı tarihsel kesitler seçilerek, her bir dönem için mekânsal örüntüler ayrı ayrı değerlendirilmiş; bu katmanlar arasında mekânsal süreklilik ya da kopuş noktaları saptanmıştır. Araştırma modelinin kuramsal dayanakları, tarihî coğrafyanın rekonstrüktif, analitik ve sentezleyici yaklaşımlarını içeren üçlü yaklaşım sistemine dayandırılmış; mekânsal yeniden inşa (spatial reconstruction), tarihsel analiz ve coğrafi sentez teknikleri birlikte kullanılmıştır. Özellikle Darby (1953), Mitchell (1991), Pacione (2009) ve Baker (2006) gibi tarihî

coğrafya kuramcılarının modellerinden esinlenerek geliştirilen bu yaklaşımda, geçmişin coğrafyasının sadece betimlenmesi değil, aynı zamanda tarihî olayların coğrafi etkileriyle birlikte analiz edilmesi önceliklendirilmiştir. Tüm bu yönleriyle araştırma modeli, kültürel coğrafya disiplini açısından yalnızca Üzümlören örneğini anlamaya değil, aynı zamanda benzer kırsal yerleşimlerin tarihî coğrafyalarının nasıl incelenebileceğine dair metodolojik bir çerçeve sunmayı da amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yerel ölçekli tarihî coğrafya analizlerinin bilimsel sistematikte ele alınması adına özgün bir modelleme örneği olarak değerlendirilmekte; akademik alana metodolojik ve kuramsal düzeyde katkı sunmayı hedeflemektedir.

3.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırmada, Üzümlören Beldesi'nin kültürel coğrafi yapısını bütüncül ve çok katmanlı bir yaklaşımla analiz edebilmek amacıyla nitel araştırma paradigmaları doğrultusunda çeşitli veri toplama araçları kullanılmıştır. Araştırmanın temel veri toplama stratejisi, kültürel coğrafya disiplininin doğası gereği çoklu kaynak kullanımını esas alan, arşiv belgeleri, Şekil materyaller, saha gözlemleri ve sözlü tarih görüşmeleri gibi farklı kaynaklardan elde edilen verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, tarihsel belgeler ve arşiv materyalleri temel veri kaynakları olarak kullanılmış; Osmanlı tahrir defterleri, tapu tahrir kayıtları, salnameler, temettuat defterleri, vakıf belgeleri, vergi kayıtları ve Cumhuriyet dönemi idari raporları incelenmiştir. Bu belgeler, Üzümlören'in tarihsel yerleşim düzeni, demografik yapısı, arazi kullanımı, üretim biçimleri ve kültürel mekânları hakkında önemli bilgiler sunmuş; söz konusu veriler tarihî dönemler arasındaki mekânsal sürekliliğin ve dönüşümün izlenmesinde temel dayanakları oluşturmuştur. Bunun yanında, bölgeye ait kadim yerleşim izlerinin ortaya konmasında arkeolojik envanter kayıtları, müze katalogları ve yüzey araştırması raporları taranmıştır. Özellikle höyük, tümülüs, antik kalıntılar ve mimari izler üzerine derlenen bu veriler, Üzümlören'in tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşime sahne olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Veri toplama sürecinde ikinci olarak kullanılan önemli araç, eski haritalar ve kartografik belgeler olmuştur. Farklı dönemlere ait topografik haritalar, askeri haritalar, Ayrıca araştırma kapsamında yerel kütüphaneler, belediye arşivleri, il özel idaresi kayıtları ve üniversite bünyesindeki ilgili tez ve yayın taramaları gerçekleştirilmiş;

bölgeye dair ikincil kaynaklar da sistematik şekilde değerlendirilmiştir. Bunun yanında, araştırmanın sahaya dayalı yönü kapsamında yarı yapılandırılmış gözlem formları ve saha inceleme notları hazırlanarak sistematik gözlem yapılmıştır. Üzümlören'in fiziksel çevresi, geleneksel mimari dokusu, dini yapılar, mezarlık alanları, kültürel peyzaj öğeleri ve kırsal üretim birimleri yerinde gözlemlenmiş; bu gözlemler fotoğraf belgeleri ve arazi krokileriyle desteklenmiştir. Sahadaki yerel bilgi kaynaklarından elde edilen verilerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla çapraz doğrulama tekniği uygulanmış, farklı veri setleri arasında içerik uyumu sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma çerçevesinde sözlü tarih görüşmeleri de önemli bir veri toplama aracıdır.

Yerel halkla yapılan görüşmelerde, özellikle yaşlı bireyler ve yerel kanaat önderleri ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar yoluyla, beldenin geçmişteki yaşam biçimi, üretim ilişkileri, gelenek ve görenekler, tarihî olaylar, yerleşim hafızası ve kültürel dönüşümler hakkında özgün veriler toplanmıştır. Bu sözlü anlatılar, mekânsal bellek açısından değerli bilgiler içermekte olup, yazılı belgelerde yer almayan tarihî gerçekliklerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamıştır. Görüşme formu esas alınarak yapılan bu mülakatlar ses kayıtları ve not alma yoluyla belgelendirilmiş; etik kurallar çerçevesinde katılımcı onamı alınmıştır. Ayrıca, meteorolojik veriler, hidrolojik kayıtlar ve toprak analiz raporları gibi doğal coğrafya verileri de temin edilmiştir. Bu veriler, Üzümlören'in iklim özellikleri, su kaynaklarının mevsimsel durumu, toprak yapısı ve tarımsal üretim kapasitesi gibi unsurların tarihsel bağlamda değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Su İşleri (DSİ) gibi kurumlardan elde edilen güncel ve tarihsel istatistikî verilerle çalışma desteklenmiş; hem beşerî hem de fizikî değişkenlerin karşılaştırmalı analizi sağlanmıştır. Bu araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının çeşitliliği, tarihî coğrafya araştırmasının karmaşık doğasını karşılamaya yönelik olarak bilinçli bir şekilde yapılandırılmıştır. Araçlar arası bütüncül entegrasyon sağlanarak, tarihsel mekânın çok boyutlu ve katmanlı yapısı bütünsel bir yaklaşımla ortaya konmuştur. Bu sayede, Üzümlören Beldesi'nin kültürel coğrafyasına ilişkin derinlemesine ve güvenilir analizler yapılabilmesi sağlanmış; mekânsal süreklilik ve kültürel dönüşüm süreçleri disiplinler arası bir bakış açısıyla yorumlanmıştır.

3.3. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bu araştırmada veri toplama süreci, kültürel coğrafya disiplininin doğasına uygun olarak hem tarihsel belgelerin incelenmesini hem de sahaya dayalı gözlem tekniklerini kapsayan çok yönlü bir planlama ile yapılandırılmıştır. Veri toplama faaliyetleri, planlı ve aşamalı bir biçimde yürütülmüş; her aşama, hem yöntemsel geçerlilik hem de bilimsel güvenilirlik ilkeleri doğrultusunda dikkatle kurgulanmıştır. İlk aşamada, tarihsel kaynak taraması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte öncelikli olarak Osmanlı dönemine ait tahrir defterleri, temettuat kayıtları, nüfus defterleri, vakfiye belgeleri, harita paftaları ve tapu sicilleri gibi arşiv belgeleri üzerinde yoğunlaşmış; bu belgelere erişim, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Arşivleri, Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tokat İl Halk Kütüphanesi ve çeşitli akademik dijital arşiv portalları üzerinden sağlanmıştır. Bu belgeler, tarihî dönemlerde Üzümlören'in yerleşim düzeni, nüfus yapısı, ekonomik faaliyetleri ve sosyal organizasyonu hakkında önemli veriler sunmuş; özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı kaynakları mekânsal örüntülerin tarihsel izini sürme açısından temel referanslar olarak değerlendirilmiştir. Ardından ikinci aşamaya geçilerek saha çalışmasına yönelik hazırlıklar yapılmış, araştırma alanına özgü fiziksel, beşerî ve kültürel coğrafya unsurlarının yerinde gözlemlenebilmesi adına kapsamlı bir saha takvimi oluşturulmuştur. Saha çalışmaları sürecinde araştırmacı tarafından gözlemsel veri toplama teknikleri ile birlikte fotoğraf belgeleri, arazi notları, dijital haritalama ve konum verisi alma uygulamaları kullanılmış; özellikle geleneksel mimari örnekler, mezarlık alanları, dini yapılar, arkeolojik kalıntılar ve kültürel peyzaj öğeleri sistematik biçimde belgelenmiştir.

Veri toplama sürecinin ikinci aşamasında iklimsel ve doğal çevre verilerinin temini gerçekleştirilmiştir. Tokat Meteoroloji İl Müdürlüğü'nden alınan uzun yıllara dayalı sıcaklık, yağış, rüzgâr ve nem değerleri ile Devlet Su İşleri (DSİ) ve Tarım ve Orman İl Müdürlüğü arşivlerinden sağlanan su kaynakları ve tarımsal üretim verileri analiz edilmiştir. Ayrıca bölgedeki toprak yapısı ve jeomorfolojik özelliklere dair veriler de İl Tarım Müdürlüğü'nün arazi analiz raporları, Ziraat Fakültesi kaynakları ve yerel toprak haritalarından elde edilmiştir. Bu sayede Üzümlören'in doğal çevresinin kültürel süreçteki beşerî faaliyetler üzerindeki belirleyiciliği veriye dayalı biçimde incelenebilmiştir.

Veri toplama sürecinin son aşaması, elde edilen tüm verilerin entegrasyonu ve değerlendirilmesinden oluşmuştur. Yazılı belgeler, saha gözlemleri, sözlü tarih verileri, doğal çevre kayıtları karşılaştırılarak tutarlılık testi uygulanmış, çelişkili görülen veriler ikinci kez kontrol edilerek doğrulukları sağlanmıştır. Bu çoklu veri seti, araştırmanın hem zamansal hem de mekânsal derinliğini artırarak, Üzümlören Beldesi'nin kültürel coğrafyasının katmanlı yapısının ayrıntılı biçimde çözümlenmesine olanak tanımıştır. Sonuç olarak, veri toplama süreci, kültürel coğrafya araştırmalarına özgü titizlik, disiplinler arası koordinasyon ve alan temelli uygulama ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilmiş; araştırmanın bilimsel geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir düzeyde inşa edilmiştir.

3.4. VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırmada elde edilen çok katmanlı nitel verilerin analizi, kültürel coğrafya disiplininin temel metodolojik yaklaşımları doğrultusunda yapılandırılmış; tarihsel belgelerden saha gözlemlerine, sözlü anlatımlardan kartografik materyallere kadar uzanan geniş veri yelpazesi, betimleyici, tematik, karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Analiz süreci, disiplinler arası bir yaklaşımı benimseyerek tarih, coğrafya, arkeoloji, antropoloji ve çevre bilimlerinden beslenmiş; tarihsel mekânın fiziksel, beşerî ve kültürel bileşenlerinin bir arada çözümlenmesine olanak tanıyan çok boyutlu bir analitik çerçeve oluşturulmuştur. Verilerin analizinde ilk adım olarak tarihî arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler içerik çözümlemesine tabi tutulmuş; belgelerdeki yerleşim adları, nüfus verileri, ekonomik faaliyetler, sosyal kurumlar ve mülkiyet yapıları gibi temalar kodlanarak dönemsel bir kronoloji çerçevesinde sistematik hale getirilmiştir. Bu işlemde özellikle temettuat defterleri, tahrir kayıtları, kadastro belgeleri ve salnamelerden elde edilen veriler birbirleriyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Elde edilen tarihî veriler, eşzamanlı olarak modern döneme ait istatistikî ve mekânsal verilerle kıyaslanarak, zamana bağlı coğrafi dönüşüm süreçleri tanımlanmıştır. Ayrıca, doğal çevreye ilişkin iklim verileri, toprak analizleri, hidrolojik bilgiler ve bitki örtüsüne dair veriler istatistikî çözümlemelerle desteklenmiş; bu veriler tarihî dönemlerle eşleştirilerek çevresel değişimlerin beşerî faaliyetler üzerindeki yansımaları ortaya konmuştur. Örneğin, yağış rejimindeki değişimlerin tarımsal üretim desenine etkisi, toprak özelliklerinin bağcılık ve sebze üretimi üzerindeki rolü, mikroklima koşullarının yerleşim alanlarının biçimlenmesindeki etkisi gibi ilişkiler

zamansal bağlamda değerdendirilmiştir. Doğal çevrenin tarihsel sürekliliğı ve beşerî etkiyle nasıl dönüşüme uğradığı sorusu, hem Şekil analiz hem de istatistik temelli değerdendirmelerle açıklığa kavuşturulmuştur.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. ÜZÜMÖREN BELDESİNİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

4.1.1. Jeomorfolojik Yapı

Üzümlören beldesi, Tokat ilinin Pazar ilçesinde, Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesimlerinde yer almaktadır. Belde, yaklaşık 645 m rakıma sahiptir ve verimli Kazova ovasının güney kenarında, Kaz Gölü'nün güneyinde konumlanmıştır. Kuzeyinde Yeşilirmak'ın suladığı geniş Kazova düzlükleri, güneyinde ise doğu-batı doğrultusunda uzanan sıradağlar bulunmaktadır. Bu dağlar içerisinde yörede “Akdağlar” olarak anılan kütle dikkati çeker ve bölgeyi bir duvar gibi kuşatmaktadır. Üzümlören'in doğusunda Tokat il merkezi (38 km), batısında Zile ilçesi (27 km), kuzeyinde Turhal ilçesi (25 km) ve hemen yakınında ilçe merkezi Pazar (8 km) yer almaktadır. Söz konusu konum, Üzümlören'i hem Kelkit-Yeşilirmak depresyonunun (çöküntü alanının) bir parçası olan Kazova'ya bağlamakta hem de güneydeki yüksek platolara geçit vermektedir.

Jeomorfolojik açıdan Üzümlören ve yakın çevresi, Kazova depresyonunun bir parçasını oluşturmaktadır. Kazova, Anadolu'nun Alp orojenezi sonrasında gelişen neotektonik evresinde etkili olan faylanma ve blok hareketleri sonucunda oluşmuş tektonik kökenli bir çöküntü ovasıdır (Erol, 2011; Koçman, 2015). Ova, kuzeyde Yaylacık, Arhoy ve Hanife Dağları, güneyde ise Akdağ kütleleri ile çevrelenmiştir. Ortalama yükseltisi yaklaşık 600 m olan Kazova, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup batı kesimi doğu bölümüne kıyasla daha geniştir. Kazova'nın oluşum ve gelişiminde aktif fay hatları belirleyici rol oynamıştır. Ovanın güney kenarı boyunca uzanan Üzümlören Fayı başta olmak üzere doğu-batı doğrultulu fay sistemleri, Kazova çöküntüsünün güney sınırını oluşturmaktadır (Şengör et al., 2005). Bu faylar Zile çevresinden başlayarak Üzümlören ve Tokat doğrultusunda uzanmakta ve bölgenin tektonik çerçevesini belirlemektedir. Sonuç olarak Üzümlören'in bulunduğu saha, jeolojik açıdan bir graben sisteminin kenar kesiminde yer almakta; çevresindeki dağlık alanlar ise kıvrımlı ve faylı yapılarla denetlenen tektonik yükselim sahaları şeklinde gelişim göstermektedir.

Bölgenin jeolojik geçmişi, bu jeomorfolojik yapıyı şekillendiren uzun süreli süreçlerle belirlenmiştir. Paleozoik Dönem 'den kalma metamorfik kayalar ve Üst

Kretase yaşı kireç taşları dağların çekirdeğini oluştururken, Oligosen Dönem’ de çökelmiş kırmızı renkli konglomera ve marn tabakaları dağ eteklerinde bulunmaktadır. Bu jeolojik katmanlar üzerinde yüzey şekilleri zamanla aşınma ve birikim süreçleriyle bugünkü halini almıştır. Ova tabanında Yeşilırmak’ın taşıdığı alüvyonlarla dolu verimli topraklar birikirken, dağ eteklerinde birikinti konileri ve yelpazeleri oluşmuştur. Nitekim Kazova’nın kuzey ve güney kenarlarında, dağlardan ovaya geçişte küçük dağ eteği ovaları ve kolüvyal birikintiler saptanmaktadır. Üzümlören, tam bu birikim alanlarının yakınında, ova ile dağ arasındaki geçiş kuşağında kurulmuştur.

Üzümlören’in yükselti ve relief özellikleri, tarihî coğrafya açısından da önemli etkiler yaratmıştır. Antik Çağda Kazova Ovası Dazimonitis adıyla anılmış ve verimliliğiyle tanınmıştır. Bu düzlüğün güney kenarındaki Üzümlören civarı ise Roma-Bizans Döneminde Cellarion adıyla bilinen bir yerleşim alanı içindeydi. Strabon’un kayıtlarında Yeşilırmak (İris) Nehri’nin Komana Pontika (Gümenek) şehrinin ortasından çıkıp Dazimonitis Ovası’ndan batıya aktığı belirtilerek, ovanın bereketine vurgu yapılmıştır. Orta Çağ ve erken Osmanlı Döneminde de bölge stratejik bir konum taşıyordu; çünkü Orta Anadolu’yu Karadeniz kıyılarına bağlayan ana yol Kazova üzerinden geçmekteydi. Nitekim “Kral Yolu” ve sonrasında İpek Yolu olarak anılan ticaret güzergâhları bu oviden geçmiştir. Pazar yakınında Selçuklu Dönemine tarihlenen bir kervansaray ve Yeşilırmak üzerinde inşa edilen Mahperi Hatun Köprüsü bu transit yolun kalıntılarıdır. Ayrıca Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet’in 1473 Otlukbeli Seferi ve Yavuz Sultan Selim’in 1514 Çaldıran Seferi sırasında Kazova güzergâhını kullandıkları tarih kayıtlarında yer almaktadır. Bu örnekler, Üzümlören ve çevresinin yükselti ve geçit özelliklerinin, tarihsel dönemlerde askeri ve ticari ulaşımı kolaylaştırdığını göstermektedir.

4.1.2. İklim Özellikleri

Üzümlören’in içinde bulunduğu Pazar yöresi, Karadeniz ile İç Anadolu iklim tipleri arasında bir geçiş alanıdır. Tokat il genelinde denize uzaklık ve yükseltinin etkisiyle kuzeyde yarı nemli, güneyde daha karasal özellikler görülmektedir. Bu geçiş kuşağında yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Üzümlören’de kış aylarında ortalama sıcaklık 0°C civarında seyrederken, yaz ortalaması 20-25°C dolaylarındadır. Uzun yıllar meteorolojik gözlemlere göre Tokat şehir merkezinde ortalama sıcaklık 12,3°C olarak hesaplanmıştır. En soğuk ay olan ocak’ta ortalama

sıcaklık yaklaşık -2°C , en sıcak ay olan ağustos'ta ise $\sim 20^{\circ}\text{C}$ 'dir. Günlük ekstrem değerler kışın -10°C 'nin altına nadiren düşmekte, yazın ise 35°C 'nin üzerine nadiren çıkmaktadır. Bölge kışın Balkanlar ve Sibirya üzerinden gelen soğuk kontinental hava kütlelerinin, yazın ise Basra alçak basıncı kaynaklı sıcak ve kuru hava kütlelerinin etkisinde kalmaktadır. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri, bu farklı karakterdeki hava kütlelerinin geçiş dönemleri olduğundan sıcaklık ve yağış dalgalanmaları gözlenmektedir.

Tablo 4.1. Üzümlören Beldesinin İklim Özellikleri

	Değer
Yıllık Ortalama Sıcaklık	12.5°C
En Sıcak Ay (Temmuz) Ortalama Sıcaklık	22.5°C
En Soğuk Ay (Ocak) Ortalama Sıcaklık	2.0°C
Yıllık Ortalama Yağış Miktarı	450-500 mm
En Yağışlı Ay (Mayıs) Ortalama Yağış	60 mm
En Kurak Ay (Ağustos) Ortalama Yağış	20 mm
Yıllık Ortalama Nem Oranı	%65
Yıllık Ortalama Güneşlenme Süresi	6.5 saat/gün
Hakim Rüzgar Yönü	Kuzeybatı

Yağış rejimi, Üzümlören ve çevresinde yarı nemli bir karakter gösterir. Yıllık toplam yağış miktarı Pazar ilçesinde ortalama 448,6 mm olarak kaydedilmiştir. Benzer şekilde, uzun yıllar ortalaması Tokat merkezde $\sim 440,7$ mm'dir ki bu değer Erinc'in iklim sınıflandırmasına göre "yarı nemli iklim" sınırındadır. Yağışların mevsimlere dağılımı düzensiz olup, en fazla yağış ilkbahar ve kış aylarında düşmektedir. Yaz mevsimi belirgin biçimde kurak geçer, temmuz ve ağustos aylarında aylık yağış toplamaları genellikle düşük seviyelerdedir. Sonbaharın ilk yarısı nispeten yağışlı geçebilse de geç sonbahar-yaz arası dönem bölgede kurak dönem olarak tanımlanabilmektedir. Bu özellikler itibarıyla Üzümlören yöresi Akdeniz yağış rejiminin karasal etkilerle modifiye olmuş bir türevini sergilemektedir. Nitekim Karadeniz kıyı kesiminde yağış yıl içine daha düzenli dağılırken (örneğin Rize ilinde yıllık >2300 mm yağış her mevsime yayılır), İç Anadolu'nun bozkır ikliminde ise toplam yağış çok düşüktür (Konya dolaylarında ~ 300 mm/yıl). Üzümlören'in ~ 450 mm civarındaki yağışı bu iki uç arasında, Türkiye ortalamasına yakın bir değerdir.

Mikroklima özellikleri bakımından, Kazova gibi etrafı dağlarla çevrili ovalar belirli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, kışın soğuk hava kütleleri ova tabanında birikerek sisli ve soğuk günlere neden olabilirken, dağ yamaçları daha ılıman kalabilir. Yazın ise ova tabanı yüksek sıcaklıklara maruz kalırken, çevredeki yüksekliklerde sıcaklık birkaç derece daha düşüktür. Pazar ilçesinin kuzeyindeki Kazova Ovası, güneyindeki yükseltiye sahip Artova Platosuna göre daha az yağış alır; yıllık 448 mm olan Pazar yağışı, Artova’da 534 mm’ye çıkmaktadır. Bu durum, orografik yağış etkisinin göstergesidir: güneydeki dağlar İç Anadolu’dan gelen hava kütlelerini tutarak kendi güney yamaçlarında yağış bırakırken, yağmur gölgesinde kalan Kazova nispeten kurak kalır. Benzer şekilde kuzeydeki dağlar da Karadeniz’den gelen nemin iç kısma ilerlemesini sınırlandırmaktadır. Sonuç olarak Üzümlören, coğrafi konumu gereği belirgin bir mikroklimaya sahip olmamakla birlikte, ova içi ile dağlık kesimler arasında lokal iklim farkları görülmektedir.

Bölgenin iklim koşulları tarih boyunca beşerî faaliyetleri şekillendirmiştir. Ilıman ve geçiş karakterli iklim, tarımsal üretimde çeşitliliğe imkân tanımıştır. Üzümlören isminin de işaret ettiği üzere özellikle üzüm bağcılığı bölge kültüründe önemli yer tutmuştur; bağcılık için gerekli olan sıcak ve kuru yazlar ile kışın aşırı sert olmaması, bu yörede mevcut olup benzer kuşakta yer alan Amasya, Tokat gibi merkezlerde de bağ ve bahçe tarımının gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı kaynakları Tokat yöresinin bağlarından elde edilen şarap ve pekmezin ününden bahseder ki bu, bölge ikliminin bu ürünlere uygunluğunun tarihî bir göstergesidir. Öte yandan, iklimsel dalgalanmalar dönem dönem zorluklar da yaratmıştır; arşiv kayıtlarında 19. yüzyılda yaşanan kuraklık ve kıtlıklar veya aşırı soğuk kışlar neticesinde ürün kayıpları bölge halkını etkilemiştir. 20. ve 21. yüzyıllarda modern iklim verileri, Tokat bölgesinde kademeli bir ısınma trendine işaret etmektedir (100 yılda +2,3°C artış). Günümüzde iklim değişikliğine bağlı olarak yağış rejiminin daha da düzensiz hale gelmesi ve özellikle yaz kuraklıklarının şiddetlenmesi olası riskler arasındadır.

4.1.3. Su Kaynakları

Üzümlören ve çevresinin en önemli su kaynağı Yeşilırmak Nehri'dir. Yeşilırmak, Sivas'taki kaynaklarından doğup Tokat ilini katettikten sonra Kazova ovasına ulaşmakta; bu ova boyunca doğudan batıya doğru akarak Pazar yakınlarında kuzeybatıya yönelmekte ve Turhal Ovası'na geçmektedir. Kazova'nın doğusunda Gümenek regülatörü vasıtasıyla Yeşilırmak suyu kanallara alınarak ovanın hem kuzey hem güney kesimlerindeki tarım arazileri sulanmaktadır. Nitekim yaklaşık 165 km² büyüklüğündeki Kazova tarım alanlarının 158 km²lik kısmı sulanabilmekte ve bu sulamanın büyük bölümü Yeşilırmak'tan sağlanmaktadır. Üzümlören beldesi de Kazova'nın sulanan verimli toprakları üzerinde kuruludur ve belde arazisinin sulama ihtiyacının büyük oranda Yeşilırmak'tan karşılandığı belirtilmektedir. Irmak çevresinde açılan kanallar ve artezyen kuyuları sayesinde bölgede sulu tarım yaygınlaşmış; domates, fasulye, biber, patlıcan, kavun-karpuz gibi ürünler bolca yetiştirilir hale gelmiştir. Bölgenin geleneksel tarım ürünleri arasında ayrıca buğday, şekerpancarı ve tütün de bulunur; özellikle 20. yüzyıl ortalarından itibaren artan sulama imkânlarıyla birlikte şeker pancarı ekimi Kazova'da belirgin biçimde artmış, bu durum Turhal'da bir şeker fabrikasının kurulmasını mümkün kılmıştır. Sulama olanaklarının genişlemesi, yöredeki tarımsal üretim desenini köklü biçimde değiştirmiş; kıraç alanlarda sınırlı kalan ürün yelpazesi yerini yüksek verimli bahçe tarımına bırakmıştır.

Güneydeki dağlık alanlardan inen dereler yağışlı mevsimde akışa geçerek Kazova'ya ulaşmakta ve yer yer küçük vadi tabanlarında birikintiler oluşturmaktadır. Bu derelerin bir kısmı yazın kururken bir kısmı ise taban suyu seviyesini besleyerek ovada doğal su tablolarını yüksek tutmaktadır. Kazova'nın alüvyal zemini önemli yeraltı suyu rezervuarı barındırır; nitekim ovada açılan kuyulardan tarımsal sulama ve içme-kullanma suyu temin edilmektedir. Yer altı su seviyesinin yüksek olduğu kesimlerde geçmişte bataklık alanlar oluşmuş ve bu durum tarihsel süreçte insanları çeşitli önlemler almaya sevk etmiştir.

Kaz Gölü, Kazova düzlüğünün batı kesiminde yer alan doğal bir sulak alandır. Osmanlı'nın son döneminde, etrafa yaydığı kötü koku ve sıtma tehlikesi nedeniyle Kaz Gölü ve çevresindeki bataklığın kurutulması gündeme gelmiştir. Gölün kurutulması

yolunda ilk girişimler Sivas vilayetinden yapılan başvuru üzerine 1870 yılında başlamıştır ancak o tarihteki projeler sonuçsuz kalmıştır. 1880’de Tokat’ın sancak haline gelmesi sonrası 1890’larda tekrar gündeme gelen bataklık kurutma girişimleri de, İstanbul’daki merkezi idarenin teknik çekinceleri ve yerel halkın anlaşmazlıkları nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Sonuçta Kaz Gölü tamamen kurutulamamış ve doğal haliyle günümüze ulaşmıştır. Günümüzde yaklaşık 2,74 km² su yüzeyine sahip olan göl ve etkilediği alan, Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından 1998 yılında Av ve Yaban Hayatı Koruma Sahası, Eylül 2006’da ise Yaban Hayatı Geliştirme Sahası ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Göl alanının mülkiyeti hazineye ait olup, gölün tamamına yakını sazlıklarla kaplıdır. Koruma statüsü sayesinde göl, doğal bir ekosistem olarak değerlendirilmektedir; tarımsal sulama için doğrudan kullanılmamakta, daha ziyade bölgenin biyolojik zenginliğine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, gölün beslediği sulak çayır alanları geçmişte hayvancılık için otlak olarak hizmet vermiş, çevre köyler tarafından da kamış ve saz kesimi yapılarak ekonomik değere dönüştürülmüştür.

Su kaynaklarının bolluğu, Üzümlören ve çevresinin tarih boyunca önemli bir yerleşim ve tarım merkezi olmasının başlıca nedenlerindendir. Yeşilirmak vadisi, bereketli toprakları ve suya yakınlığı sayesinde Antik Dönemden itibaren yoğun iskan görmüştür. Nitekim bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar, Kazova ve havalisinde Kalkolitik ve Tunç Çağı’na dek uzanan yerleşim izleri tespit etmiştir. Bu eski yerleşimlerin hemen hepsinin su kenarlarında ya da su kaynaklarına yakın mevkilerde kurulmuş olması dikkat çekicidir. Örneğin, Tokat il sınırları içinde Yeşilirmak boyunca çok sayıda höyük (antik yerleşme tepesi) bulunmaktadır; bu durum nehir sisteminin eski toplumlar için bir cazibe merkezi olduğunu göstermektedir. Orta Çağ boyunca da Yeşilirmak, bölgenin can damarı olmuştur: çevresinde bağlar-bahçeler kurulmuş, su değirmenleriyle tahıl öğütülmüş ve nehir ulaşımı kısıtlı da olsa mümkün olduğundan vadi içi iletişim kolaylaşmıştır. Üzümlören’in hemen doğusunda Yeşilirmak üzerinde Selçuklu Döneminden kalma tarihi taş köprü, suyun stratejik öneminin somut bir kanıtıdır. Bu köprü, sadece ulaşımı değil, olası taşkın dönemlerinde nehrin kontrolünü de sağlamıştır.

Su kaynaklarının coğrafi önemini Türkiye genelindeki benzer örneklerle kıyaslamak da mümkündür. Üzümlören’in su zenginliği, Sakarya Nehri’nin Polatlı Ovası’na veya Kızılırmak’ın Çarşamba Ovası’na hayat vermesiyle benzerdir; büyük akarsular geçtiği bölgelere bir “vaha” etkisi yaparak tarım ve yerleşim için elverişli

alanlar yaratmaktadır. Yeşilırmak da Orta Karadeniz'in iç kesimlerinde böyle bir rol oynamış, Amasya'dan Çarşamba'ya uzanan hat üzerinde verimli sahalar oluşturmuştur. Üzümlören yöresinde suyun sürdürülebilir yönetimi, günümüzde de bölgenin sosyo-ekonomik yapısının temelini oluşturmaktadır.

4.1.4. Toprak Yapısı

Üzümlören çevresindeki topraklar oluşum itibariyle iki ana gruba ayrılabilir: ova tabanındaki alüvyal topraklar ve çevredeki yamaçlarda gelişen zonal topraklar. Kazova'nın tabanını kaplayan alüvyal topraklar, Yeşilırmak ve kollarının binlerce yıldır taşıdığı malzemelerin birikmesiyle oluşmuş, tınlı-killi bünyeye sahip oldukça verimli topraklardır. Bu topraklar organik madde bakımından zengindir ve düzenli su temini halinde yılda birden fazla ürün alınmasına imkân vermektedir. Nitekim bölgede “kara toprak” olarak da anılan bu alüvyonlar üzerinde sebze-meyve tarımı yaygın olarak yapılmaktadır. Alüvyal toprakların kalınlığı ovada yer yer onlarca metreyi bulur; alt horizonlarında eski akarsu yataklarına ait kumlu-çakıllı tabakalar bulunur ki bu da drenajın genel olarak iyi olduğunu göstermektedir. Kazova alüvyal zemini, tarihsel olarak da yöre halkını besleyen yüksek ürün potansiyeliyle öne çıkmıştır; Strabon, Dazimonitis (Kazova) Ovası'nın “verimli bir ova” olduğundan bahsederek buradaki toprak mahsullerinin bolluğuna işaret etmiştir. Gerçekten de ova, yüzyıllar boyunca tahıl ambarı işlevi görmüş, yakın dönemlerde ise sebze ve sanayi bitkileri tarımıyla ün kazanmıştır.

Dağlık ve engebeli kesimlerde ise farklı toprak tipleri görülür. Üzümlören'in güneyindeki Akdağ ve civarında, iklim ile ana kaya özelliklerine bağlı olarak kahverengi orman toprakları yaygındır. Bu topraklar özellikle meşe ve ardıç ormanlarının altında gelişmiş, nispeten ince profilli, orta düzeyde verimli topraklardır. Yüksek kısımlarda sıcaklık düşüklüğü ve ana kayacın sertliği nedeniyle toprak oluşumu yavaş ilerlemiş; bir kısım yamaç arazilerde toprak örtüsü yer yer çok ince kalmıştır. Eğimli arazilerde üst toprağın taşınmasıyla oluşan kolüvyal (yamaç birikinti) topraklar, dağ eteklerinde bir kuşak halinde ovaya geçişi sağlamaktadır. Kahverengi orman topraklarının yıkanmasıyla taşınan ince unsurlar bu kolüvyal depolarda birikir ve tarla tarımı için nispeten elverişli ortamlar yaratmaktadır. Üzümlören'in hemen eteklerinde bulunduğu dağ yamaçlarında da bu tip kolüvyal topraklar görülmekte; tarihsel olarak bağ-bahçe ziraatının bir kısmı bu kuşakta yapılmıştır. Özellikle üzüm bağları, iyi drenajlı hafif meyilli yamaç topraklarını tercih ettiğinden, geçmişte bağcılık dağ eteklerindeki kolüvyal-alüvyal geçiş zonlarında

yoğunlaşmıştır. Günümüzde de bağ alanları tamamen ortadan kalkmış değildir; özellikle Zile ilçesi yönünde Kazova'nın kenarlarında üzüm bağlarına rastlanır ve üretilen üzümlerden geleneksel Zile pekmezi yapılmaktadır.

Kazova ve çevresindeki toprakların verimliliğini korumasında, alüvyonlarla sürekli beslenme ve uygun iklim şartları etkili olmuştur. Ancak, doğal bitki örtüsünün tahribi ve uygunsuz arazi kullanımı sonucu toprak erozyonu bölgesel bir sorundur. Özellikle eğimli arazilerde ormanların yerini tarla veya mera aldığı anda, yüzey akışı toprağın üst tabakasını kolayca süpürmekte ve hem verimli toprağın kaybına hem de ovada alüvyal birikimin kontrolsüz artmasına yol açmaktadır. Tokat ili genelinde toprak erozyonu neticesinde birikmiş kalın alüvyon tabakaları ovalarda tarıma elverişli alanlar sunsa da yamaçlardaki toprak kayıpları uzun vadede arazi bozulmasına neden olmuştur. Örneğin Üzümlören'in güneyindeki Taşlık ve Kaledere civarında çıplaklaşan yamaçlarda şiddetli yağışlar sonrası heyelan ve toprak kaymaları gözlenmiştir. Mart 2009'da Taşlık köyünde meydana gelen büyük bir heyelan, bir anda tonlarca toprağı köy yerleşimine doğru kaydırarak evleri yıkmış ve tarım arazilerini kullanılamaz hale getirmiştir. Bu gibi olaylar, toprağın korunmasının önemini göstermektedir.

Toprak verimliliğini sürdürülebilir kılmak için bölgede geleneksel olarak nadas uygulaması yapılmış, mera alanları ise tarla tarımından ayrı tutulmuştur. Günümüzde modern tarım teknikleriyle birlikte gübreleme, münavebe (ekim nöbeti) ve toprak analizine dayalı uygulamalar teşvik edilmektedir. Nitekim Tokat ilinde tarımsal üretim yapılan arazilerin %38'i ekili-dikili alanlardan oluşur ve il genelinde toprak analiz laboratuvarları kurulup çiftçilere bilinçli gübre kullanımı telkin edilmektedir. Bu sayede alüvyal toprakların uzun yıllar monokültür tarımla yorulmasının önüne geçilmesi ve erozyona karşı bitki örtüsünün güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye genelinde alüvyal ovalar her zaman yüksek tarımsal üretkenlikleriyle öne çıkar. Üzümlören'in yer aldığı Kazova, yüzölçümü bakımından Çukurova, Bafra Ovası veya Gediz Ovası kadar geniş olmamakla birlikte, sahip olduğu verimli alüvyal topraklar ve elverişli iklim koşulları sayesinde bulunduğu bölge için ekonomik açıdan önemli bir tarımsal havza niteliği taşımaktadır. Bu ovada yetişen ürünlerin kalite ve verimi, toprak özelliklerinin uygunluğu sayesinde yüksektir. Ancak toprağın sürdürülebilir kullanımı kritik bir konudur; aksi halde Anadolu'nun pek çok yerinde görüldüğü gibi verimli

toprağın erozyonla kaybı veya tuzlulaşma gibi problemler ortaya çıkabilmektedir. Kazova özelinde, aşırı sulama ve drenaj yetersizliği durumunda toprak tuzluluğunun artması riski bulunmaktadır; bu nedenle sulama projeleri toprak-su dengesini gözeterek planlanmaktadır.

4.1.5. Bitki Örtüsü

Üzümlören beldesi ve çevresinde doğal bitki örtüsü, iklim geçiş bölgesinin bir sonucu olarak, bozkır ve orman unsurlarının bir mozaigini oluşturmaktadır. Ova düzlüğü ve düşük rakımlı alanlar orijinalde yarı kurak bozkır bitkileriyle kaplıydı: çayır otları, geven (*Astragalus*), yavşan otu (*Artemisia*) gibi kuraklığa dayanıklı ot ve çalı formasyonları geniş yer tutmaktadır. Günümüzde bu alanların büyük kısmı tarım arazisine dönüştüğü için doğal bozkır örtüsü sınırlı parçalarda, özellikle nadasa bırakılan tarlalarda ve yol kenarlarında görülebilmektedir. Yine de ilkbahar yağışlarıyla birlikte ova ve yamaçlarda yeşeren otlar, yörede küçükbaş hayvancılığın geleneksel mera ihtiyacını karşılamaktadır. Bozkır formasyonunun hakim olması, bölgenin yıllık yağışının nispeten az ve yazların kurak olmasının bir sonucudur; nitekim Kazova çevresindeki dağlar “seyrek ardıç ve meşe ormanlarının kalıntılarını taşıyan” bozkırlar ile kaplıdır.

Dağlık kesimlerde ise iklim ve yükselti koşullarına bağlı olarak orman ve çalı toplulukları görülmektedir. Akdağ ve eteklerinde bugün yer yer korunaklı vadilerde meşe (*Quercus*) ve ardıç (*Juniperus*) ormanları kalmıştır. Meşe türleri içinde özellikle palamut meşesi (*Quercus ithaburensis*) ve saçlı meşe (*Q. cerris*) yaygın olup, ardıçlar çoğunlukla bodur boyludur. Bu ormanlık alanlar geçmişte çok daha geniş yer kaplarken, yüzyıllar içinde tarla açma, otlak genişletme ve yakacak odun temini gibi nedenlerle daralmıştır. 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde bölgedeki orman varlığının önemli ölçüde azaldığı, sadece sarp yamaçlar ve erişilmesi güç bölgelerde ormanın kaldığı bilinmektedir. Günümüzde Tokat ili genelinde arazi varlığının %39'u orman ve fundalıklarla kaplıdır ki bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ancak bu ormanların büyük kısmı ilin kuzey ve güney dağlık kuşaklarında yoğunlaşmakta, Üzümlören gibi iç kesim ovalarında orman alanları sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, yakın çevrede bulunan Ballica Mağarası Tabiat Parkı (Akdağ kütleli üzerinde) yörenin özgün flora ve fauna unsurlarını barındıran korunaklı alanlardan biridir. Bu tabiat parkı ve civarındaki ormanlık alanlar üzerinde yapılan araştırmalar, bölgede hem Karadeniz orman bitkilerinin (örneğin kayın ve gürgen gibi ağaçların lokal olarak varlığı) hem de İç Anadolu step bitkilerinin bir arada

bulunduğunu göstermektedir; bu durum coğrafi geçiş konumunun biyolojik çeşitliliğe katkısını ortaya koymaktadır.

Su kenarlarında ve sulak alanlarda farklı bitki toplulukları gelişmektedir. Yeşilirmak boyunca söğüt ve kavak ağaçları doğal galeriler oluştururken, nehrin taşkın düzlüğünde sazlık ve kamışlık alanlar bulunmaktadır. Kaz Gölü çevresi yoğun sazlık (*Phragmites*) ve hasır otu (*Typha*) bitkileriyle kaplıdır. Bu sulak habitat, birçok kuş türüne üreme ve beslenme alanı sağlamaktadır. 2006'dan beri koruma altında olan Kaz Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası'nda şu ana dek 108 farklı kuş türü tespit edilmiştir. Bunlar arasında kara leylek (*Ciconia nigra*), ak leylek (*Ciconia ciconia*), angıt (*Tadorna ferruginea*), çeşitli balıkçılar (*Ardea* ve *Egretta* türleri) ve saksığan (*Pica pica*) gibi türler sayılabilmektedir. Göl ve çevresi, göçmen kuşlar için konaklama ve kuluçka bölgesidir; ilkbahar aylarında kuzeye göç eden kuş sürülerinin bir bölümü burada mola verirken, bazı türler üreme mevsimini burada geçirmektedir. Gölün balık faunası da yöre halkına katkı sunar. Sazan balığı (*Cyprinus carpio*) başta olmak üzere tatlı su balıkları gölde ve nehirde bulunur ve geleneksel olta balıkçılığı yapılmaktadır.

Yörede memeli ve diğer hayvan türleri bakımından da zengin bir ekosistem mevcuttur. Ormanlık ve bozkır alanlarda yaban domuzu (*Sus scrofa*), tilki (*Vulpes vulpes*), tavşan (*Lepus europaeus*), kurt (*Canis lupus*) gibi memeliler; keklik (*Alectoris*) ve bıldırcın (*Coturnix*) gibi av kuşları doğal yaşamın parçasıdır. Dağlık kesimlerde nadir de olsa ayı (*Ursus arctos*) ve geyik (*Cervus elaphus*) gibi büyük memelilere rastlandığı zaman zaman bildirilmektedir. Bunun yanı sıra, tarım alanlarının yoğun olduğu ovada kemirgenler (fare, tarla sıçanı) ve sürüngenler (yılan, kertenkele türleri) dengeli bir ekosistemin üyeleridir. Tarımsal faaliyetler nedeniyle bazı yırtıcı kuşlar (şahin, atmaca gibi) da ova çevresinde sık görülür, zira bu yırtıcılar açık arazideki kemirgen popülasyonunu kontrol altında tutmaktadır.

Bölgenin bitki örtüsü ve biyolojik çeşitliliği, insan faaliyetlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle son yüzyılda tarım arazilerinin genişlemesiyle doğal habitatlar parçalanmış olsa da, bazı alanlarda yeniden ağaçlandırma çalışmaları yapılmaktadır. Tokat ili genelinde yürütülen ağaçlandırma seferberlikleri kapsamında, Üzümlören çevresinde uygun yamaçlara karaçam (*Pinus nigra*) ve sedir (*Cedrus libani*) gibi türler dikilerek erozyon kontrolü ve orman varlığının artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca,

korunan alan ilanları (örneğin Kaz Gölü ve Ballıca Mağarası çevresi) yörenin biyolojik zenginliğinin devamı için önemli adımlardır.

4.2. ÜZÜMÖREN'DE TARİHİ VE KÜLTÜREL UNSURLAR

4.2.1. Üzümlören Ulu Camii ve Diğer Tarihi Yapılar

Üzümlören beldesinin en önemli tarihi yapılarından biri Ulu Camii'dir. Araştırmalar, bu caminin inşa kitabesinin günümüzde yerinde bulunmadığını, ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında kitabeye ait bilgilerin korunduğunu göstermektedir. Söz konusu kitabe metnine göre cami Hicri 704 yılında (Miladi 1305) inşa edilmiştir. Kitabede, caminin “Sultan Mehmed-i Evvel'in Çağtuhan gününde, Atabeylerden Mehmed Bey torunlarından Abdullah oğlu Şehabeddin Bey tarafından” yaptırıldığı belirtilmiştir. Bu bilgi, Üzümlören Ulu Camii'nin Danişmendliler Devri mimari geleneğine dayandığını ve 14. yüzyıl başlarında bölgedeki Türk-İslâm varlığının erken örneklerinden biri olduğunu göstermektedir. Nitekim sanat tarihçileri Tokat ve çevresinin Malazgirt Zaferi sonrası Danişmendli, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretna Beyliği ve Osmanlı dönemlerinden kalma pek çok eser barındırdığını ve özellikle 13. yüzyıldan itibaren ahşap direkli camilerin bu bölgede yaygınlaştığını vurgulamaktadır. Üzümlören Ulu Camii de bu geleneğin bir parçası olup, “ahşap direkli ve tavanlı” yapısıyla yöredeki en dikkat çekici örneklerden birisidir.(Atak, 2019; Gümüşçü, 2018;

[illegible]

Şekil 4.2. Üzümlören Ulu Camii Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü)

38

Şekil 4.3. Üzümlören Ulu Camii Dış Görünümü

Üzümlören Ulu Camii, Anadolu Türk mimarisinde “ahşap direkli cami” tipolojisinin tipik bir temsilcisidir. Plan bakımından dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır; iç mekân, ahşap sütunlarla üç sahna ayrılmıştır. Bu plan düzeni, Selçuklu Döneminden itibaren Anadolu’da görülen çok sütunlu cami şemasının devamıdır. Camiye bitişik son cemaat yeri ve sade bir giriş bölümü bulunmaktadır. Duvarlar büyük oranda moloz taş ve kerpiç karışımıyla örülmüş, üzeri dıştan sıva ile kaplanmıştır. Ahşap tavanın taşıyıcı sistemini oluşturan dikmeler (direkler) ve kirişler tamamen yerli meşe ağacından yapılmıştır. Sütun başlıkları ve sütunları tepede bağlayan yastık kirişler üzerindeki geometrik ve stilize bitkisel süslemeler, “yüzeysel oyma” (sathi oyma) tekniğiyle işlenmiş olup, Selçuklu ahşap süslemesinin devamını temsil etmektedir. Özellikle orijinal ahşap başlıkların üzerindeki kıvrık dal motifleri ve rozet tarzı bezemeler, caminin sanat tarihi açısından değerini artırmaktadır. Bu tarz ahşap bezemeler, Anadolu’da 13. yüzyıldan itibaren Tokat, Amasya ve Kastamonu gibi bölgelerde inşa edilen camilerde görülür; örneğin Kastamonu’daki Candaroğlu Mahmut Bey Camii (1366) ile Üzümlören Ulu Camii arasında üslup benzerlikleri olduğuna işaret edilmiştir. Yapının malzeme ve

teknik özellikleri, çağdaşı olan diğer ahşap direkli camilerle karşılaştırıldığında döneminin karakteristiklerini yansıtır: alçak taş temel üzerinde ahşap dikme ve hatıllarla oluşturulmuş karkas sistemi, duvar aralarının kerpiç dolgu ile örülmesi, iç mekânda ahşap tavan ve direk kullanımı gibi unsurlar caminin 14. yüzyıl Anadolu beyliklerinin mimari geleneğine bağlı olduğunu göstermektedir. Vakıflar Dergisi’nde yayınlanan ayrıntılı bir incelemede, Üzümlören Ulu Camii’nin plan ve süsleme özellikleriyle Tokat yöresindeki diğer tarihi camiler arasında özel bir yere sahip olduğu, Niksar Ulu Camii (12. yüzyıl, Danişmendli Dönemi) ve Turhal Ulu Camii gibi yapılarla birlikte ahşap sütunlu cami geleneğinin nadir örneklerinden birini oluşturduğu belirtilmiştir.(Atak, 2019).

Şekil 4.4. Üzümlören Ulu Camii Giriş Kısımında Bir Görünüm

Asırlardır ibadete açık olan Üzümlören Ulu Camii, çeşitli dönemlerde onarım görmüştür. Özellikle Osmanlı döneminde yapı defalarca elden geçmiş, yıpranan ahşap elemanlar yenilenmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün bölgedeki restorasyon çalışmaları kapsamında caminin çatısının onarıldığı ve minaresinin güçlendirildiği bilinmektedir. Nitekim bir dönem caminin orijinal kitabesinin sökülerek Tokat Müzesine nakledilmiş olması, bu restorasyon faaliyetlerinin bir parçası olabilir. Ancak bu kitabenin müzeye hangi tarihte ve hangi gerekçeyle taşındığı belirsizliğini korumaktadır. Günümüzde cami, Tokat İl Kültür envanterinde “Osmanlı dönemi eseri”

olarak kayıt altındadır ve koruma altına alınmıştır. Yerel halk camiye büyük bir manevi değer atfetmekte, camiyi beldenin sembolü olarak görmektedir. Camide Ramazan ve Kurban Bayramlarında cemaatin toplanması, ayrıca cuma namazlarında çevre köylerden de gelişler olması, yapının yalnız eser değil sosyo-kültürel bir merkez olduğunu göstermektedir. Anıt eser statüsündeki bu caminin restorasyonunda, ahşap işçiliğinin orijinal dokusunun korunmasına özen gösterilmiş, yıpranan parçalar aslına uygun biçimde yenilenmiştir. Bu sayede, Üzümlören Ulu Camii günümüzde de ibadet işlevini sürdürürken aynı zamanda bir kültürel miras ögesi olarak değerini devam ettirmektedir.

Üzümlören’de Ulu Camii dışında da geçmişin izlerini taşıyan çeşitli yapılar ve kalıntılar bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi kayıtlarında belde “Kazabad” nahiyesinin merkezi olarak anılmakta ve bölgeden birçok kadı, müderris ve tasavvuf büyüğü yetiştiği belirtilmektedir. Bu durum, geçmişte burada medrese veya benzeri eğitim yapılarının mevcut olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim arşiv kayıtları Üzümlören’in 15. yüzyılda Kazabad nahiyesine bağlı köyler arasında yer aldığını, Kazabad adıyla anılan nahiyein aslında Dimorta (Üzümlören) olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Üzümlören’de ulema ve yöneticiler yetişmiştir. Örneğin IV. Murad Devrinde şeyhülselâmlığa kadar yükselen Kazabadi lakaplı Muid Ahmed Efendi Üzümlören doğumludur. Bu tür üst düzey dini şahsiyetlerin varlığı, beldede cami dışında tekke, medrese gibi kurumların da faaliyet gösterdiğine işaret etmektedir. Üzümlören halkının “Ayan Önü” dediği mevkiide bir zamanlar bir yapının kalıntıları görülmekteydi; bu yapının bir zâviye veya medrese olabileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde, beldenin güneyindeki Fırat Mesiresi denilen mesire alanında “Horoz Paşa Sarayı” adıyla anılan sivil mimarlık örneğinin kalıntıları vardır. Bu yapının muhtemelen Geç Osmanlı Döneminde bir yerel idareci veya ayan için inşa edilmiş konak tarzı bir yapı olduğu, ancak günümüze yalnızca temel taşlarının ulaştığı belirtilmektedir. Günümüzde bu alanda birkaç işlenmiş taş dışında yapı kalmamıştır, ancak Horoz Paşa Sarayı adı kolektif hafızada yaşamaya devam etmektedir.

4.2.2. Tekkeler, Türbeler ve Mezarlık Alanları

Üzümlören’de Tasavvufî Miras – Tekke ve Dergâhlar: Üzümlören, geçmişte yalnız camisiyle değil, tekke ve zâviyeleriyle de çevre bölgede ün kazanmıştır. Yazılı kaynaklar sınırlı olsa da halk hafızasında ve bazı araştırmalarda beldede iki önemli tekkenin bulunduğu belirtilmektedir. Bu tekkelerden birinin, günümüzde Yeşildere Mahallesi’nde

“Çilehane” adıyla bilinen mevkide yer aldığı, diğerinin ise şu an Kur’an Kursu binasının bulunduğu yerde olduğu ifade edilmektedir. Her iki tekkenin de Halvetiyye tarikatına bağlı birer dergâh olduğuna dair güçlü işaretler vardır. Halvetî tarikatı, Osmanlı coğrafyasında özellikle taşra bölgelerde yaygınlaşan ve “inziva” (halvet) esasına dayalı tasavvufî uygulamalarıyla bilinen bir tarikattır. Üzümlören’deki bu dergâhların da muhtemelen 17. veya 18. yüzyılda kurulmuş olduğu ve çevredeki dervişlere hizmet verdiği düşünülmektedir. Nitekim Tokat ve havalisi, Halvetiyye’nin kollarından Şabaniyye gibi tarikatların etkin olduğu bir bölge olarak bilinmektedir. Tekkelerin banileri ve faaliyetlerine dair arşiv belgeleri henüz ortaya çıkarılamamış olsa da, varlıklarına ilişkin en önemli kanıt yöredeki yer adları ve sözlü gelenektir. “Çilehane” ismi, bir Halvetî tekkesinde dervişlerin inzivaya çekildiği odacıkları (çilehane) çağrıştırmaktadır. Yine halk arasında, geçmişte Üzümlören’de “şeyh” lakaplı zatların bulunduğu dair anlatılar mevcuttur. Tekkeler, Cumhuriyet’in erken dönemine kadar işlevlerini sürdürmüş, ancak tarikatların kapatılmasından (1925) sonra zamanla metruk hale gelmiştir. Yerel anlatılara göre ilgisizlik ve bilgisizlik sonucunda bu iki tekkenin yapıları harap olmuş, nihayetinde yıkıntıları tamamen ortadan kalkmıştır. Günümüzde bu tekkelerden geriye fiziken bir iz kalmamış olsa da, belde halkı özellikle Çilehane mevkisini halen manevî bir yer olarak anmaktadır. Bu durum, tekke kültürünün izlerinin mekân ve bellek düzeyinde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir (Memiş, 1990; Uğur, 2021).

4.2.2.1. Türbeler ve Halk İnançlar

Üzümlören’in eski adı Dimorta (“iki ölü”) olarak bilinmektedir ve bu ad doğrudan iki türbeye işaret etmektedir. Kasabanın eski yerleşim sınırında, vadinin giriş-çıkış noktalarındaki iki yamaca karşılıklı konumlanmış bulunan iki mezar, halk tarafından yüzyıllardır kutsal kabul edilmiştir. Bu türbeleşmiş mezarlara atfedilen önem o kadar büyüktür ki, beldeye Latince “duo mortui” (iki ölü) anlamına gelen Dimorta isminin verilmesine neden olmuştur. Rivayete göre bu kabirlerde yatan zatlar, İslam ordularının ilk fetih hareketleri sırasında (7. yüzyılda) şehit düşen önemli şahsiyetlerdir. Halk inanışında, Emevî komutanı Battal Gazi (Gazi Hüseyin el-Antaki) ile birlikte bölgeye gelen iki İslâm mücahidinin burada şehit olup defnedildiği ve daha sonra mezarlarının keşfedilerek türbeye dönüştürüldüğü anlatılmaktadır. Amasya tarihi gibi bölgesel kaynaklarda da bu rivayeti destekleyen kayıtlar bulunduğu belirtilmektedir. Bu iki türbe,

Üzümören halkı tarafından “iki veli” (eren) makamı olarak görülmüş ve yüzyıllar boyunca ziyaret edilmiştir. Günümüzde de özellikle kandil geceleri veya adak zamanlarında bazı vatandaşların bu türbelerin bulunduğu tepelere çıkıp dua ettikleri, türbe etrafında mum yakıp bez bağladıkları gözlemlenmektedir. Bu uygulamalar, Anadolu’da yaygın “yatır kültürü ”nün Üzümören ’deki yansımalarıdır. (Pacione, 2009; White, 2013).

Türbelerde yatan zatların isimleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, halk onları Fatiha okunacak aziz kişiler olarak görmektedir. Dimorta adının kuşaktan kuşağa aktarılması ve hala kullanılmaya devam etmesi, bu türbelerin beldenin kolektif hafızasındaki derin yerini göstermektedir. Benzer şekilde Türkiye’nin pek çok yerinde kasaba ve köy isimlerinin evliya-türbe menşeli olduğu düşünülürse, Üzümören de bu geleneğin tipik bir örneğidir. Nasıl ki Sivas yöresinde Yıldızeli ilçesi adını bir yatırdan almışsa veya Orta Karadeniz’de birçok köyün adı halk arasındaki ziyaret yerleriyle ilişkiliyken, Üzümören de adında bu iki yatırın hatırasını taşımaktadır.

Şekil 4.5. Üzümören’de Bulunan Bir Türbeden Görünüm

Üzümören’de ayrıca başka ziyaretgah niteliğinde mezarlar da bulunmaktadır. Özellikle eski mezarlık alanında, halkın “Ayân Dede” diye andığı bir kabir mevcuttur. Ayân Dede adında Osmanlı Döneminde burada yaşamış saygın bir din büyüğüne ait olduğu ve küçük çaplı bir türbe görevi gördüğü anlatılmaktadır. Bunun gibi, mezarlık kültürü beldede güçlüdür. Eski mezarlık alanı (Ulu Camii’nin yakınındaki hazire ve beldenin çıkışındaki büyük mezarlık) sadece defin mekânı olmayıp, belli günlerde ziyaret edilen, bakım yapılan bir alandır. Üzümören’de mezar taşları da önemli kültürel verilerdir. Osmanlı Dönemine tarihlenen bazı mezar taşları üzerindeki yazıtlar, beldenin sosyo-kültürel geçmişine ışık tutmaktadır. Nitekim kimi taşlarda merhumun adının yanında “Kazâbâdî” nisbesi (Üzümören’in Osmanlı’daki adı Kazabad’a izafetle) yer almakta, bu da mezar sahibinin Üzümörenli olduğunu göstermektedir. Bazı mezar taşları kavuk veya sarık şekilli başlıklar taşır ki, bunlar erkek mezarı olduğunu ve merhumun sosyal statüsünü (örneğin bir din adamı ya da seyyid olduğunu) belirtir. Mezar taşı sanatında Tokat ve civarı, genel Osmanlı taş işçiliğinin taşrada devam eden bir uzantısı gibidir; servi motifleri, bahar çiçekleri, kitabelerde aruz ölçüsüyle yazılmış manzumeler bu yöredeki taşlarda da görülmektedir. Üzümören mezarlığında da “El Fatiha” ibaresiyle biten uzun beyitli kitabeler bulunmuştur. Bu epigrafik veriler, beldenin geçmişte eğitilmiş kişilere sahip olduğunu ve İslami geleneğe sıkı sıkıya bağlı kaldığını kanıtlar niteliktedir.

4.2.2.2. Mezarlık Alanları ve Defin Adetleri

Üzümören’de mezarlıklar genellikle yerleşimin kenar kısımlarında yer alır ve ulu ağaçlarla (özellikle servi ve kavak ağaçları) karakterizedir. Eski mezarlık alanı, istimlaklar ve yeni düzenlemeler nedeniyle kısmen tahrip olsa da, aileler atalarının mezarlarına sahip çıkmaya çalışmaktadır. Geleneksel olarak, beldede defin işlemleri İslami usule uygun biçimde hızlıca yapılır; cenaze genellikle vefatın ertesi günü öğle ya da ikindi namazını takiben Ulu Camii yada beldede bulunan diğer camilerden kaldırılarak mezarlıklardaki musallada kılınan cenaze namazının ardından toprağa verilmektedir. Defin esnasında kadınlar genellikle evde beklerken erkekler cenazeyi kabre yerleştirmektedir. Defin sonrasında komşular ve akrabalar tarafından getirilen yemekler cenazeye katılanlara ikram edilir. Ayrıca ölümün yedinci ve kırkıncı günlerinde mevlid okutma, Kur’an hatmi gibi ritüeller beldede yaygındır. Bu uygulamalar, Anadolu’nun birçok yerinde görülen cenaze merasimlerinin Üzümören özelinde de benimsendiğini göstermektedir.

Şekil 4.6. Üzümlören Eski Mezarlıktan Bir Görünüm

Halk, ölüm vesilesiyle birlik olmayı, dayanışmayı önemser; cenaze evine birkaç gün boyunca yemek götürmek, yas sahibini yalnız bırakmamak temel bir görgü kuralıdır. Beldedeki mezarlıklar aynı zamanda birer hafıza mekanı işlevi görmektedir. Bayram arifelerinde yoğun ziyaret edilen mezarlıklar, sadece ölülerin değil, yaşayan toplumun da geçmişine dair sürekliliği hissettiği alanlardır. Yaşlı kuşaklar, mezar taşları üzerinden gençlere aile büyüklerini, geçmişteki önemli şahsiyetleri anlatmakta, böylece sözlü tarih mezarlık mekânında canlanmaktadır.

4.2.3. Arkeolojik Kalıntılar ve Kilise Önü Bağları

4.2.3.1. *Antik Dönemden Osmanlı'ya Üzümlören'in Arkeolojik Kimliği*

Üzümlören ve çevresi, yüzlerce yıl farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Tokat bölgesinin bir parçasıdır. Tokat ilinin genel tarihi incelendiğinde, MÖ 2000'lerden itibaren Hititlerin bu bölgede hüküm sürdüğü, ardından Frig, Pers, Helenistik ve Roma Dönemlerinde önemli yerleşimlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Nitekim Tokat yakınlarında, Özüveren (Maşat) Höyük'te Hitit İmparatorluğu'na ait tablet arşivinin bulunduğu bir şehir kalıntısı, Komana Pontika (Sebastopolis) gibi Roma şehirlerine ait

harabeler mevcuttur. Üzümlören özelinde de Antik Çağ izleri tamamen kaybolmamış, özellikle beldenin bazı mevkilerinde arkeolojik kalıntılar varlığını sürdürmüştür. Bunların başında, yerel halkın “Kilise Önü Bağları” adını verdiği bölgedeki kalıntılar gelmektedir. Dimorta olarak anılan Üzümlören’de Türkler öncesi döneme ait bir kilise ve manastır yapısının yıkıntıları, uzun yıllar boyunca görülür halde kalmıştır.

Şekil 4.7. Üzümlören Kilise Önü Bağlarından Bir Görünüm

Kilise Önü Bağları, beldenin kuzeybatısında, vadi tabanının ova ile birleştiği noktaya yakın bir konumda yer almaktadır. Bu alandaki kalıntılar arasında yıkılmış duvar temelleri, mimari taş parçaları ve harç izleri tespit edilmiştir. 20. yüzyıl ortalarına kadar bu bölgede bir apsis yarım dairesini andıran duvar öreni ve çevreye yayılmış irili ufaklı taşlar bulunduğu yaşlı kasaba sakinlerince ifade edilmiştir. Halk burayı “kilise yıkıntısı” olarak bildiği için bağlık alanın adı da zamanla Kilise Önü olarak yerleşmiştir. Bu kilisenin hangi döneme ait olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, bölgenin Bizans (Doğu Roma) hakimiyetinde kaldığı yüzyıllarda (muhtemelen 10-11. yy) inşa edilmiş bir köy kilisesi olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Üzümlören’in Bizans Dönemindeki ismi ve statüsü ile ilgili kayıtlar sınırlıdır; ancak Latin kökenli “Dimorta” adının varlığı, beldenin Bizans devrinde Hristiyan nüfusa sahip bir yerleşim olduğunu göstermektedir.

Osmanlı fethi sonrasında bölgede Müslüman Türkler iskân edilmeye başlanınca, Osmanlı kayıtlarında burası bir süre “Karye-i Kefere” (kafir köyü, yani Hristiyan köy) ve “Nahiye-i Cebel” (Dağ Kenarı nahiyesi) olarak anılmıştır. Bu tabirler, başlangıçta beldeye gayrimüslim nüfusun devam ettiğine ve coğrafi konumunun dağ eteğinde olduğuna işaret etmektedir. Gerçekten de Osmanlılar Devrinde uzun süre Üzümlören’de Türk-Müslüman ve Rum-Hristiyan halkın bir arada yaşadığı, aralarında hoşgörüye dayalı bir düzenin bulunduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Beldenin kuzeyindeki **Kazova Ovasında** Türk köyleri, Dimorta merkezinde ise kısmen Rum nüfusun varlığı 19. yüzyıla dek sürmüştür. Nitekim 19. yüzyıl idari tasnifinde Üzümlören, Sivas vilayetine bağlı bir nahiye olarak “Yukarı Dimurta” adıyla kaydedilmiştir. Bu bilgiler ışığında, Kilise Önü Bağları’ndaki kilise ve manastır kalıntılarının muhtemelen 19. yüzyıl başlarına kadar kullanıldığı, ancak Osmanlı-Rus Harbi (1877-78) sonrasında artan göçler ve 1923 Mübadelesi ile bölgedeki Rum nüfusun ayrılması üzerine tamamen terk edildiği düşünülebilmektedir (Baker, 2006; Gümüşçü, 2018; White, 2013).

4.2.3.2. Kilise ve Manastır Kalıntıları

Kilise Önü Bağları’ndaki yapının bir köy kilisesi olduğu, çevresindeki bağ alanının ise zamanında manastır mülkü veya kiliseye ait üzüm bağları olarak kullanıldığı rivayet edilmektedir. Halk arasında burada bir dönem şaraplık üzüm yetiştirildiği, bağ bozumu zamanında hem üzümden pekmez yapıldığı hem de Rum cemaati tarafından şarap üretildiği anlatılmaktadır. Kilise kalıntısının birkaç yüz metre ilerisinde, “Ayan Önü” denilen kesimde ise bir manastır kompleksi kalıntısı olduğu belirtilmiştir. 20. yüzyıl ortalarına dek Ayan Önü’nde duvar izleri, kiler olabilecek bodrum yapıları ve bir su kuyusu kalıntısı görülebilmektedir. Bu manastırın, kilise ile birlikte çalışmış küçük bir keşiş yerleşimi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca beldenin güneyinde, “Yağıbasan Tarlaları” adı verilen düzlüğün yakınında da bir başka kilise/şapel kalıntısı olduğu yerel tarih meraklılarıncaya kaydedilmiştir. Bu bölgeye halk “Kilise Alanı” demekte ve temel kalıntılarının bir dönem seçilebildiğini aktarmaktadır. Yağıbasan isminin bölgede 12. yüzyılda hüküm süren Danişmendli emirlerinden Nizameddin Yağıbasan’ı çağrıştırması ilginçtir. Yağıbasan, Niksar’da medreseler yaptırmış bir hükümdardır; Üzümlören civarında onun adıyla anılan bir tarla olması, belki de o dönemde buradaki manastır arazisinin devlete intikal edip Müslüman yönetici kontrolüne geçtiğinin bir göstergesidir.

Bu tür çok katmanlı tarihi veriler, Üzümlören arazisinin Orta Çağ boyunca el değiştirdiğini, ancak fiziki izlerin topografyada silinmediğini ortaya koymaktadır.

4.2.3.3. Höyük ve Tümülüsler

Üzümlören çevresinde dikkat çeken bir diğer arkeolojik unsur, çeşitli küçük höyükler ve muhtemel tümülüslerdir. Her ne kadar belde merkezine yakın kapsamlı bir arkeolojik kazı yapılmamış olsa da, Kazova ovasının güney kenarında, Üzümlören’e birkaç kilometre mesafede bazı tepeciklerin bulunduğu bilinmektedir. Halk arasında bu tür tepeciklere “höyük” denmekte ve bazılarının define arayıcıları tarafından kaçak kazılarla tahrip edildiği konuşulmaktadır. Özellikle Üzümlören – Pazar yolu güzergahında, beldeye 5 km kala bir yükseltinin eski bir yerleşim olabileceği düşünülmektedir. Bu tarz höyükler genellikle Tunç Çağı ve Demir Çağı’na tarihlenen yerleşmelerin kalıntılarıdır. Tokat bölgesindeki benzer höyük kazılarından (örneğin Maşat Höyük, Horoztepe) elde edilen buluntular, Hitit ve Frig dönemlerinde bu havzada yoğun bir kültürel yaşam olduğunu ortaya koymuştur. Üzümlören civarındaki höyüklerin de bu büyük medeniyetlerin kırsal yerleşimleri olma ihtimali yüksektir. Belde yakınlarında ayrıca birkaç tane Tümülüs olabileceği yerel araştırmacılarca dile getirilmiştir.

Şekil 4.8. Üzümlören Fırat Tömölüsünden Bir Görünüm

Şekil 4.9. Üzümlören Dökmektepe Tömölüsünden Bir Görünüm

Şekil 4.10. Üzümlören Sarı Tepe Tümülüsünden Bir Görünüm

Tümülüsler, genellikle Hellenistik veya Roma Dönemine ait soylu ya da yöneticilere ait anıt mezarlardır. Üzümlören Ovasının doğu ucunda bir tepeliğin eski bir mezar anıtı (tümülüs) olduğu ve definecilerce kazıldığı söylentisi, bölgedeki arkeolojik potansiyele işaret etmektedir. Ne var ki, bu konuda akademik bir yüzey araştırması veya kazı yapılmadığından, söz konusu höyük ve tümülüslerin tarihlendirilmesi ve içerdikleri kültür tabakaları bilimsel olarak tespit edilememiştir. Bu durum, Üzümlören'in arkeolojik mirasının büyük ölçüde gün yüzüne çıkarılmayı beklediğini göstermektedir. Kaya mezarları konusunda da benzer bir belirsizlik mevcuttur: Civardaki kayalık yamaçlarda (örneğin Yağıbasan Tarlaları çevresindeki tepelerde) oyulmuş mezar odaları olabileceği düşünülmekte, zira Tokat ve çevresinde (Niksar, Zile, Amasya) yaygın olan kaya mezarı geleneği, burada da iz bırakmış olabilmektedir. Ancak şu ana dek Üzümlören'de bilinen açık bir kaya mezarı bulunmamıştır.

4.2.3.4. Kilise Önü Bağları'nın Kültürel Tarihi

“Kilise Önü Bağları” ifadesi, sadece bir yer tarifinden öte kültürel bir tarihi barındırmaktadır. Burası bir yandan fiziksel olarak eski bir kilise alanı, diğer yandan da beldenin bağcılık geleneğinin merkezidir. Üzümlören adı zaten “üzüm” kelimesinden gelmekte ve beldenin bağlarıyla meşhur olduğunu göstermektedir. Nitekim Cumhuriyet Döneminde Dimorta isminin Üzümlören olarak değiştirilmesi de bölgedeki üzüm bağlarının çokluğu nedeniyledir. Tarihsel olarak bölgede hem Müslüman Türkler hem de Hristiyan Rumlar üzüm yetiştiriciliği yapmıştır. Hristiyan cemaati üzümü şarap yapımında da kullanırken, Müslüman halk daha çok pekmez, bulama (yoğun üzüm şırası) ve kuru üzüm üretimiyle meşgul olmuştur. Rivayetlere göre, mübadele öncesi dönemde Kilise Önü Bağları'nda sonbahar bağ bozumu zamanında iki cemaat birlikte çalışır, toplanan üzümler paylaştırılmış. Bu bağlamda, Kilise Önü yalnız dini bir mekân değil, aynı zamanda bir üretim ve paylaşım mekanı idi. Mübadele sonrasında Rumların ayrılmasıyla birlikte, onların terk ettikleri üzüm bağları Türk ailelere intikal etmiş, ancak eski bağcılık kültürünün bazı incelikleri unutulmuştur. Yine de Üzümlören'de bağcılık Cumhuriyet Döneminde de sürmüş; bölgede pekmez ve şıra yapımı önemli bir ev ekonomisi faaliyeti olmuştur. Tokat ilinin meşhur üzüm pekmezi ve hatta Tokat şarabı, bu kadim bağcılık geleneğinin devamı olarak görülebilmektedir. Günümüzde Kilise Önü Bağları'nın bir kısmı hâlâ bağ olup üzüm yetiştirilmektedir, ancak modern tarım yöntemlerine geçilmesi ve genç nüfusun azalması nedeniyle eski önemini yitirmiştir. Yine de bu alan, Üzümlören halkının hafızasında özel bir yere sahiptir: Yaşlılar oradaki harabeleri çocukken nasıl gördüklerini, bağlarda nasıl çalıştıklarını genç nesle anlatmaktadır.

4.2.4. Geleneksel Mimari Unsurlar

4.2.4.1. Geleneksel Konut Tipolojisi ve Plan Özellikleri

Üzümlören 'deki geleneksel konutlar, genel hatlarıyla Türk sivil mimari mirasının kırsal bir temsilini oluşturmaktadır. Tokat ve çevresindeki geleneksel evlerin mimari ve yapım özellikleri “klasik Türk evi” karakteri taşıdığı için, Üzümlören evleri de benzer biçimde sofa (hayat) etrafında örgütlenen plan tiplerine sahiptir. Yaygın plan tipolojileri, iç sofalı, orta sofalı ve dış sofalı evler olarak sınıflandırılmaktadır. İç sofalı tipte, sofa

(merkezi hol) evin arka tarafında odaların önünde yer almakta; dış sofalı tipte ise sofa evin bir cephesine bitişik, önü açık bir eyvan biçimindedir ve genellikle üç tarafı odalarla çevrilidir. Köy ortamında genelde dış sofalı veya orta sofalı planlar tercih edilmiştir, zira iklim ve kullanım kolaylığı bu tiplerde daha yüksektir. Üzümlören evlerinin önemli bir kısmı iki katlıdır; alt kat hizmet, üst kat yaşam alanıdır. Bu da klasik Türk evinin haremlik/selâmlık ve kışlık/yazlık mekan ayırımına benzer bir işleyişi göstermektedir. Alt katlar çoğunlukla kerpiç döşeli veya taşlık zeminli depo, ahır ve mutfak (işlik) alanlarıdır. Nitekim bölgedeki geleneksel konutların zemin katları “taşlık” adı verilen, sokağa doğrudan açılan geniş bir giriş holüne sahiptir. Bu taşlık bölümünden evin arka bahçesine çıkılır ve aynı zamanda odunluk, kiler, kışlık erzak deposu gibi işlevler de bu katta bulunmaktadır (Koçman, 2015; Erol, 2011).

Şekil 4. 11. Üzümlören Beldesi Konut ve Sokak Görünüm

Çoğunlukla zemin katın bir köşesi hayvan barınağı (ahır) olarak düzenlenmiştir; böylece soğuk mevsimde hayvanların sıcaklığı üst kata da iletilmekte ve güvenlik sağlanmaktadır. Üst kata, taşlıktan başlayan ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Bazı büyük evlerde selamlık-haremlik ayırımına uygun olarak çift merdiven bulunduğu da olmuştur, fakat

Üzümören'deki evlerin ekseriyeti küçük ölçekli aile yapıları olduğundan tek merdivenlidir.

Şekil 4.12. Üzümören Beldesinden Bir Konut

Üst kat planı genellikle ortada sofa, sofanın etrafında odalar biçimindedir. Sofa, evin ortak yaşam alanıdır ve gün içinde ailenin toplandığı, yemek yediği, misafir ağırladığı bir mekândır. Sofanın bir kenarında, “köşk” veya “seyreklik” denilen, birkaç basamak yükseltilmiş oturma sekisi bulunabilmektedir. Üzümören'deki bazı eski evlerde bu köşk bölümlerine rastlandığı yaşlılarca anlatılmaktadır; geniş cumbalı pencerelerin önündeki yükselti, yaz akşamlarında esinti almak veya manzarayı seyretmek için ideal bir köşedir. Odalara gelince, oda düzeni klasik Osmanlı evindeki gibi çok işlevlidir. Her oda gerekirse yatak odası, oturma odası veya misafir odası olarak kullanılabilmekte; odalarda sabit sedirler (yükçük altları), ocak (şömine tarzı ocaklık) ve yükçük-dolap nişleri bulunmaktadır. Nitekim Tokat yöresi evlerinde odaların içinde ahşap yükçükler, ocaklar ve banyoya dönüşebilen gusülhaneler yer alması tipiktir. Üzümören evlerinde de bu geleneğin yansıdığı, bazı evlerin başodasındaki yükçük içinde gizli gusülhane olduğu ifade edilmektedir. Tavanlar çoğunlukla ahşap ve düz; bazı zengin evlerde tavan ortasında geometrik desenli çıtalı süslemeler (bağdadi bezeme) bulunurdu. Dış cepheler kerpiç sıvalı ve sade görünümlüdür; zemin kat dışarıya genellikle penceresiz veya çok küçük

pencereli (mahremiyet ve güvenlik için), üst kat ise cumbalı çıkmalar ve daha büyük pencerelerle donatılmıştır. Örneğin eski Üzümlören evlerinin birçoğunda sokağa bakan ahşap konsollar üzerinde oturan cumbalar olduğu, ancak zamanla bu çıkmaların yıkıldığı veya evler yenilenirken kaldırıldığı belirtilmektedir. Geleneksel Tokat evlerinde görülen üçgen çatılar ve alaturka kiremit örtü, Üzümlören’de de yaygındır.

4.2.4.2. Yapım Malzemesi ve Teknikleri

Üzümlören’de geleneksel yapı malzemesi, bölgenin coğrafi koşullarına uygun olarak, ahşap ve kerpiçtir. Evlerin temel seviyesinde yöreden çıkarılan moloz taş kullanılmış, onun üzerine ahşap iskeletli duvarlar inşa edilmiştir. Yaygın yapı sistemi, “hımış” olarak bilinen, dikme ve payandalarla iskelet oluşturup aralarını kerpiç veya tuğla ile doldurma tekniğidir. Bu teknik dolma duvar olarak da adlandırılmakta ve Anadolu’da geleneksel konutlarda sıkça kullanılmıştır. Üzümlören evlerinin duvarlarında ahşap çatki arası kerpiç dolgu yaygındır; bazı varlıklı evlerde kerpiç yerine tuğla kullanıldığı da olmuştur. Ahşap iskelet elemanları meşe veya kestane ağacındandır; özellikle taşıyıcı hatıllar ve kolonlar dayanıklı meşe kerestesinden yapıldı. Duvarların iç ve dış yüzeyleri saman karışımı çamur harcı ile sıvanır, kireç badana ile beyaza boyanırdı. Çıkmalar ve oda aralarındaki bölücü duvarlar daha hafif bir teknik olan “bağdadi” yöntemiyle inşa edilirdi; yani sık aralıklı ahşap çıtaların üzeri kireçli harçla sıvanarak düz bir yüzey elde edilirdi. Bu yöntem, özellikle cumba altları ve tavan arasındaki bölmelerde kullanılmış, evlere deprem gibi sarsıntılara karşı esneklik kazandırmıştır. Çatı sisteminde ahşap mertekler ve aşıklar kullanılır, üzeri önce sıkıştırılmış toprakla, 19. yüzyıl sonlarından itibaren kiremitle örtülürdü. Geleneksel Üzümlören evlerinin çoğunda bugün kiremitli kırma çatı görülmesinin sebebi, zaman içinde eski toprak damların yerini kiremit çatıya bırakmasıdır. Yapılarda kullanılan ahşap-kerpiç bileşimi, kışları soğuk, yazları sıcak geçebilen bu bölgenin iklimine uygun bir yalıtım sağlamaktaydı. Kalın kerpiç duvarlar kışın sıcak tutar, yazın serinlik sağlardı.

4.2.4.3. Oda Düzenleri, Yaşam Alanları

Geleneksel Üzümlören evinde odalar, aile yaşamının merkezini oluşturmaktadır. Her odada sedir veya minderlerle döşenmiş oturma düzeneği bulunmaktadır. Gündüzleri oda, oturma ve yemek mekânıdır; geceleri ise yüklüklerden çıkarılan yataklar serilerek yatak odasına dönüştürülmektedir. Bu çok amaçlı kullanım, Türk evinin temel özelliğidir.

Odalardan biri genellikle başoda olarak adlandırılmakta ve misafir için ayrılmaktadır. Baş oda, diğer odalara kıyasla daha büyük, tavanı daha yüksek ve süslemeli olabilmekte; duvarlarında işlemeli ahşap dolaplar, tavan göbeğinde oyma veya renkli motifler bulunabilmektedir. Üzümlören’de geçmişte varlıklı ailelerin konak tipi evlerinde baş odaların tavanlarında renkli kalem işi nakışlar olduğundan söz edilmektedir. Nitekim Tokat merkezindeki tarihi konaklarda görülen alçı dekorasyonlar ve kalem işi süslemeler, kırsal bölgelerde sadeleştirilmiş biçimde karşımıza çıkmaktadır. Üzümlören evlerinde de bağdadi tavan süsü veya dolap kapaklarında oyma motif gibi küçük sanatsal dokunuşlara rastlandığı, ancak günümüzde bu unsurların çoğunun yok olduğu belirtilmektedir. Oda köşelerinde yer alan yüklükler, aynı zamanda banyodur; içerisine bir güğüm su ve leğen konularak gusül yapılabilmektedir. Ocaklar ise ısınma ve yemek pişirme amaçlı kullanılır; geniş ocaklı odalar kışın aile fertlerinin uyuduğu sıcak mekanlar olmaktadır. Pencere önlerinde “sehpalık” denilen ve yastık konularak oturmaya yarayan ahşap setler yer almaktadır (kışın cam kenarından güneş almak için idealdir). Bütün bu özellikler, Üzümlören evinin kendi içinde küçük bir dünya olduğunu, iklim ve kültürle şekillenmiş bir düzene sahip olduğunu göstermektedir. Avluya açılan ahşap kanatlı kapılar, evin dışa bakan yüzüdür; kapı tokmakları dahi bir iletişim aracıdır. Kadınlar için ayrı, erkekler için ayrı tokmak vurma adeti, misafirin cinsiyetini ev sahibine bildirir – bu adet bölgede kısmen yaşatılmıştır.

4.2.4.4. Avlu ve Ahır İlişkisi

Geleneksel Üzümlören evlerinin bir diğer önemli unsuru avlu ve müştemilattır. Evlerin çoğu bir iç avluya sahiptir; bu avlu yüksek bahçe duvarları ile çevrili olup hem mahrem alan sağlamakta hem de açık havada çalışma ve oturma mekânı sunmaktadır. Avluda genellikle bir kuyu veya su sarnıcı bulunur. Ayrıca tandır ocağı, kümes, ahır gibi yapılar avlunun uygun köşelerine yerleştirilmektedir. Küçükbaş hayvan besiciliğinin yaygın olduğu dönemlerde hemen her evin bir ahır veya samanlığı olmuştur. Ahır ya evin zemin katının bir bölümü olarak inşa edilmekte (ahır ev tipi) ya da avluda ayrı bir yapı şeklinde yer almaktadır. Üzümlören’de çoğu evin avlusunda ayrıca kiler ve ambar olarak kullanılan küçük yapılar vardı; tahıl ambarı, pekmez-hemus (balkan kırsal ev tipi) gibi kışlık erzakın konduğu depo bunlardan bazılarıdır. Avlu yaşamı, tarım toplumunun günlük pratiğiyle iç içedir, Üzümlören şırası kaynatmak, yün yıkamak, sebze kurutmak gibi işler avluda yapılırdı. Avlu aynı zamanda çocukların oyun alanı, kadınların komşularla

sohbet mekânıdır. Ahır ve ev ilişkisinde, Üzümlören ‘deki mimari çözüm genellikle pratik ve ekonomiktir. Hayvanların gece barınağı evin bitişiğinde olduğundan, özellikle kışın hem ısı kaynağı sağlar hem de hayvan bakımı kolaylaşmaktadır. Bu durum Anadolu köy evlerinin birçoğunda görülür ve Üzümlören de istisna değildir. Örneğin Orta Anadolu’da Kayseri civarındaki eski köy evlerinde de alt katın ahır, üst katın yaşam alanı olduğu “hayvanlı ev” tipine rastlanır; Üzümlören’de de benzer uygulamalar olmuştur. Ahır atıkları gübre olarak tarlalarda kullanıldığından, evlerin bitişiğinde gübre yığınları (tezek) kurutulurdu – bu görüntü de yakın zamanlara kadar belde sıradan bir manzardır.

4.2.4.5. Yapıların Günümüzdeki Durumu ve Dönüşümü

Üzümlören’de geleneksel mimari doku büyük ölçüde 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra değişime uğramıştır. 1950’lerden itibaren kırsal kesimde meydana gelen ekonomik ve sosyal dönüşümler neticesinde, pek çok aile eski kerpiç evlerini terk ederek betonarme evler inşa etmeye başlamıştır. Bugün belde merkezinde sınırlı sayıda geleneksel ev ayakta kalmıştır; bunların bir kısmı bakımsızlıktan dolayı haraptır, bir kısmı ise sahipleri tarafından kısmen yenilenmiştir. Günümüzde Üzümlören’de tescilli kültür varlığı olarak korunan konut sayısı yok denecek kadar azdır – belki sadece Ulu Camii’nin müstemilatından kalan eski bir yapı veya birkaç eski konak kalıntısı geleneksel mimariye söz konusu olabilmektedir. Eski mahalle dokusu, dar sokaklar ve cumbalı evler büyük ölçüde yerini geniş betonarme evlere ve düz sokak planına bırakmıştır. Bu süreç, Türkiye’nin pek çok köy ve kasabasında gözlemlenen genel bir eğilimin yansımasıdır: Geleneksel evler bakım zorluğu ve çağdaş konfor eksikliği nedeniyle yıkılıp yerine modern evler yapılmıştır. Üzümlören özelinde de 1980’lerden sonra hızlanan göç ve ekonomik dönüşüm, ailelerin konut tercihini değiştirmiş, kerpiç- ahşap evlerin yerini beton ve tuğla yapılar almıştır. Bununla birlikte, beldenin folklorik hafızasında eski evlerin anıları hâlâ canlıdır. Yaşlı kuşak, geçmişte toprak damlı evlerde nasıl yaşadıklarını, uzun kış gecelerinde odalarda soba etrafında toplanıp masal anlattıklarını gençlere aktarmaktadır. Bu sözlü anlatılar, geleneksel konut kültürünün unutulmaması açısından değerlidir. Son yıllarda Türkiye genelinde artan bir bilinçle, köy evlerine yönelik koruma ve turizme kazandırma girişimleri Üzümlören için de umut vaat etmektedir. Belde yönetimi ve halk, mevcut birkaç eski evi restore ederek “yaşayan müze ev” veya kırsal turizm evi şeklinde değerlendirmeyi planlamaktadır.

4.2.5. Kültürel Etkinlikler, Ritüeller ve Hafıza Mekânları

4.2.5.1. Düğünler ve Geçiş Ritüelleri

Üzümlören’de düğünler, geleneksel Türk köy düğününün tüm renkli özelliklerini barındırmaktadır. Eskiden düğünler genellikle sonbahar mevsiminde, hasat işlerinin bittiği zamanda yapılırdı. Düğün hazırlıkları haftalar öncesinden başlamakta; kız evinde çeyiz serme, oğlan evinde düğün evi süsleme gibi adetler yerine getirilmektedir. Kına gecesi, düğünden bir gün önce yapılmakta ve genellikle “cuma akşamı kınası” olarak adlandırılmaktadır. Kına gecesinde gelin, bindallı adı verilen geleneksel kadife işlemeli elbiseyi giymektedir. Üzümlören’de bindallı ve al yazma (kırmızı örtü) kullanımının 2000’lere dek devam ettiği, günümüzde de yöresel kıyafetlerin kına merasimlerinde yeniden canlandırıldığı görülmektedir. Kına gecesinde kadınlar maniler ve türküler eşliğinde geline kına yakar; özellikle “Yüksek Yüksek Tepelere” veya yöreye özgü “Ellik Halayı” türküsü söylenmektedir. Davul-zurna ekibi, düğün boyunca merkezi bir role sahiptir. Düğün günü (genellikle pazar günü öğleden sonra) damat evinde toplanan kalabalık, gelin alayı oluşturmaktadır. At veya araba konvoyu eşliğinde kız evine gidilmektedir. Tokat yöresine özgü Omuz Halayı ve Tokat Ağırması gibi oyunlar, gelin alma merasiminde sıkça icra edilmektedir. Omuz halayı, bölgede erkeklerce oynanan ağır tempolu bir halay türüdür ve düğünlerde duygusal anlara eşlik etmektedir. Gelin baba evinden çıkarken duygusal türküler çalınır (örneğin “Allı Gelin” ağıtı) ve gelin ağlatılır – bu ritüel “gelin ağlatma” olarak bilinir ve Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Üzümlören’de de uygulanmaktadır. Ardından gelinin beline erkek kardeşi tarafından kırmızı kuşak bağlanır, babası veya aile büyüğü tarafından hayır dua edilip uğurlanır. Konvoy, damat evine geldiğinde gelin, kapıda kaynana tarafından karşılanır ve bereket getirmesi için gelinin başından buğday, bozuk para ve şeker karışımı saçılır. Düğün yemeği Üzümlören’de geleneksel olarak, etli pilav, yahni ve yaprak sarması gibi yöresel yemeklerden oluşur. Tokat halayları arasında “Çekirge Oyunu” ve “Maşat Halayı” gibi oyunlar da düğünlerde popülerdir. Akşam olup gelinle damat gerdeğe girdiğinde, dışarıda gençler “kapı kıldan oynatma” denilen şakalar yaparak eğlenir. Düğünün ertesi günü (Pazartesi), “gelin yüzü gösterme” veya “paça günü” yapılır; yeni evli çiftte akrabaları ziyarete gelir, gelin onlara kahve ikram eder. Bütün bu ritüeller, Üzümlören’de düğünlerin sadece iki günde olup biten bir olay değil, toplumsal bağları pekiştiren kapsamlı bir süreç olduğunu gösterir. Türkiye’de benzer büyüklükteki kırsal yerleşimlerle

karşılaştırıldığında, Üzümlören düğünleri gelenekselliğini büyük ölçüde korumuş, ancak günümüzde şehir etkisiyle müzikte veya giyim kuşamda bazı modern unsurlar da eklenmiştir (örneğin son yıllarda düğünlerde orkestraların yer alması, gelinin bindallı yerine beyaz gelinlik giymesi vb.). Yine **de halay kültürü** güçlü biçimde sürmekte, her düğünde davul zurna eşliğinde halay çekilmektedir ki bu durum Tokat ve çevresindeki ortak folklorik değerlerin Üzümlören’de yaşadığını göstermektedir (Özgen, 2017; Pacione, 2009; Uğur, 2021).

Düğün dışında doğum, sünnet, asker uğurlama gibi diğer geçiş ritüelleri de beldede kolektif bir niteliğe sahiptir. Sünnet törenleri, düğün benzeri şekilde yapılır; hatta eskiden imkan varsa sünnet düğünleri de davul-zurnalı, yemekli yapıldı. Çocuğun at üzerinde gezdirilmesi, konvoy oluşturulması gibi adetler uygulanırdı. Asker uğurlamaları ise beldede coşkulu ve duygusal törenlerdir. Asker çağı gelen gençler için köy meydanında veya evinin önünde kına gecesi benzeri eğlenceler tertip edilir, “Askere Gidiyor Yavrum” gibi türkülerin de yer aldığı bir uğurlama gecesi düzenlenir. Ertesi gün, gençler davul-zurna eşliğinde Turhal’a kadar kalabalık tarafından götürülür, oradan otobüslere bindirilir. Bu uğurlamada omuzlara alıp havaya atma, dualar okuma ve anne-babanın gözyaşları arasında helallik isteme sahneleri yaşanır. Bu ritüeller, hem giden için moral kaynağı olur hem de toplumsal dayanışmayı pekiştirir.

4.2.5.2. Dini Bayramlar ve Yıllık Kutlamalar

Üzümlören’de Ramazan ve Kurban Bayramları, geleneksel ritüellerle kutlanır ve adeta tüm beldeyi bir araya getirir. Ramazan Bayramı sabahı camilerde erkenden bayram namazı kılınır; namaza sadece belde halkı değil, gurbette yaşayan Üzümlörenliler de gelmeye gayret eder. Namaz sonrası cami avlusunda bayramlaşma yapılır; gençler büyüklerin elini öper, büyükler harçlık ve şeker ikram eder. Bayramın birinci günü genelde aile ziyaretleriyle geçer. Belde geleneğinde ilk olarak aile büyüklerinin (dede-nine veya baba-anne) evine gidilmesi esastır. Sonra komşular ve akrabalar ziyaret edilir. Bu ziyaretlerde baklava, sarma, dolma gibi bayram yemekleri ve tatlıları sunulur. Çocuklar grup halinde kapı kapı dolaşp şeker toplar. Kurban Bayramında ise sabah namazdan sonra uygun alanlarda kurbanlar kesilir; komşular birbirine et payı dağıtır. Bayramlar, Üzümlören’de kolektif hafızanın en yoğun biçimde yeniden üretildiği zaman dilimleridir. Bayramlara özgü ritüel ve pratikler, her yıl tekrarlanarak kuşaktan kuşağa

aktarılmakta ve toplumsal sürekliliği pekiştirmektedir. Bu yönüyle Üzümlören, Türkiye genelinde gözlenen bayram kültürünün yerel ölçekteki bir yansıması niteliğindedir. Safranbolu'dan Diyarbakır'a kadar farklı coğrafyalarda benzer biçimlerde sürdürülen temel bayram uygulamaları, Üzümlören'de de yaşatılmakta; böylece belde, ulusal kültürel bütünlüğün ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir.

Belde takviminde yer alan bir diğer önemli geleneksel gün Hıdırellez'dir (6 Mayıs civarı). Baharın gelişini kutlamak için Üzümlören halkı geçmişte 5 Mayıs gecesi gül ağaçlarının altına dilekler bırakır, 6 Mayıs günü ise mesire yerlerine akın edermiş. Özellikle Fırat Mesiresi ve Kilise Önu Bağları, Hıdırellez kutlamalarının mekanı olurdu. Sabahın erken saatinde aileler yiyeceklerini hazırlayıp kır alanlarına çıkar, tüm gün açık havada piknik yapar, oyunlar oynardı. Bu şenliklerde genç kızlar salıncak kurar, dilek dileyenler dere kenarına çaput bağlar, niyet çekme, manilerle karşılıklı atışma gibi eğlenceler düzenlenirdi. Hıdırellez geleneği beldede bir dönem unutulsa da son yıllarda yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Komşu ilçe Turhal'da yapılan geleneksel Hıdırellez etkinliklerinden etkilenen Üzümlören gençleri, tekrar bu kutlamaları başlatmıştır. Nevruz (21 Mart) ise Üzümlören'de eskiden özel olarak kutlanmasa da son yıllarda okullar aracılığıyla kutlanmaya başlamıştır (örneğin Üzümlören Ortaokulunda nevrüz ateşi yakılıp demir dövme temsili yapılmaktadır). Bahar ve mevsimsel bayramlar, tarım toplumunun doğayla ilişkisini yansıtan ritüellerdir; Üzümlören de bu bağlamda Türkiye'deki tarım kültürünün bir parçası olarak bu ritüelleri yaşatmaktadır.

4.2.5.3. Tarım Ritüelleri ve İmece

Üzümlören, tarihsel olarak bağcılık ve tarımla geçinen bir yerleşim olduğundan, tarımsal faaliyetlerle ilişkili kolektif uygulamalar önem taşımaktadır. İmece usulü çalışma, beldenin geleneklerinde yer etmiş bir ritüeldir. Örneğin çift sürme zamanı veya harman zamanı komşular bir araya gelip birbirlerine yardım ederdi. "Benim bugün harmanım, yarın senin harmanın" diyerek sırayla herkesin işine kollektif emek verilir, böylece iş yükü hafifletilirdi. Üzümlören'de özellikle bağ bozumu (üzüm hasadı) bir imece şenliğine dönüşürdü. Aileler, akrabalar bir kişinin bağını beraberce toplar, ertesi gün ötekininkini toplarlardı. Toplanan üzümler büyük kazanlarda kaynatılıp pekmez yapılırken, çevre köylerden de yardıma gelen olurdu. Bu sırada maniler söylenir, gençler birbirine karşılıklı nükteli sözler atardı. Bu toplu çalışma hem verimliliği artırır hem de

sosyal dayanışmayı güçlendirirdi. Ayrıca yağmur yağmadığı zaman yapılan yağmur duaları da tarım ritüelleri arasındaydı. Kasabanın hocası önderliğinde halk topluca bir tepeye veya kuraklıktan etkilenen tarlalara gider, dua edip kurban keser, dağıtırlardı. Bu gelenek, İslâmî inancın bir parçası olmakla beraber, tarım toplumunun çaresizlik anında doğayla kurduğu manevi iletişimi gösterir. Üzümlören’de en son büyük yağmur duasının 1990’larda kurak bir yaz mevsiminde yapıldığı ve kısa süre sonra yağmur yağdığı için halkın adak adayıp Ulu Camii’de toplu şükür duası ettiği anlatılır. Tarımsal ritüeller arasında bir diğeri, tohum ekimi öncesi yapılan bereket dualarıdır. İlkbaharda tarlaya tohum atılmadan önce çiftçiler bir avuç tohumu camiye getirip hocaya okutur, sonra “nazarı olmaz” diyerek tarlaya serperdi. Bu gibi uygulamalar, modern tarım teknikleriyle birlikte azalmış olsa da, hala bazı yaşlı çiftçiler tarafından hatırlanır ve sembolik de olsa uygulanır.

4.2.5.4. Sözlü Kültür Ürünleri ve Anlatılar

Üzümlören’in kültürel mirası sadece somut yapılar ve törenlerle sınırlı değildir; sözlü kültür de önemli bir yer tutar. Beldede nesilden nesile aktarılan efsaneler, masallar ve halk hikayeleri bulunur. Bunlardan en bilineni, beldenin adıyla da ilişkili olan iki türbe efsanesidir ki bunu önceki bölümlerde ele aldık. Bunun dışında, “Horoz Paşa” adıyla bilinen bir hikaye de mevcuttur. Horoz Paşa’nın, Osmanlı Dönemi’nde bu civarda yaşamış şakacı ve cömert bir derebeyi olduğu, Üzümlören’de bir konak yaptırdığı ve halka horozlar dağıtarak bir şenlik düzenlediği anlatılır. Her ne kadar tarihi gerçekliği muğlak olsa da, halk arasında “Horoz Paşa’nın Sarayı” efsanesi beldenin çocuklarına masal gibi anlatılır. Yine, “Dimorta’nın definesi” diye bir söylence vardır: Rivayete göre eskiden bir papaz, köydeki kilisenin hazinesini yeraltına gizlemiştir; geceleri bazıları kilise harabelerinde ateş topu gördüklerini iddia eder, bunun da definenin koruyucu ruhu olduğunu söylerler. Bu tip define efsaneleri Anadolu’da yaygındır ve Üzümlören’de de karşılığını bulmuştur. Masallar açısından, beldede anlatılan masallar genel Türk masallarının motiflerini taşır: Keloğlan masalları, perili köşk hikayeleri, komşu köyden kız kaçırma öyküleri vb. Sözlü edebiyat ürünlerinden mani ve türküler de günlük yaşamın parçası olmuştur. Üzümlörenli kadınlar, özellikle imece faaliyetleri sırasında ya da beşik sallama gibi gündelik bakım pratikleri esnasında mani söylemeyi yaygın bir gelenek olarak sürdürmüşlerdir. Örneğin bir mani: “Üzümlören’in Bağı/Tellidir Tellidir/Benim Gönlüm Bir Kuştur/Dimorta ’ya Kondudur” şeklinde hem belde adını hem aşk temasını

işler (söyleyiş bozuk da olsa örnek olarak aktarılıyor). Ayrıca Tokat türküleri belde çokça bilinir. “Hey On Beşli On Beşli” gibi Tokat yöresine ait türkülerin Üzümlören’de de söylendiği, hatta Sarıkamış’a giden gençler için bu türkünün yakıldığı bilinir. Halk oyunlarına eşlik eden türkü ve ezgiler, sözlü kültürün müzikle birleştiği ürünlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz halay havaları bu bağlamda değerlendirilebilir; her oyunun bir sözlü parçası veya öyküsü vardır. Mesela Geyik Oyunu, bir avcı ile geyiğin hikayesini dramatize eder ve sözlü anlatım da içerir. Üzümlören’de oyuncular, “Geyik Çıktı Bahçeye” gibi sözlerle bu oyunu canlandırmışlardır.

4.2.5.5. Halk Oyunları ve Eğlenceler

Folklorik oyunlar Üzümlören kültürünün canlı unsurlarıdır. Beldenin gençleri düğün ve bayramlarda halaylar ile birlikte geleneksel seyirlik oyunlar da oynarlardı. Örneğin Arap Oyunu (Dede Oyunu) gibi dramatik köy tiyatroları, eskiden Hidrellez veya düğünlerde sergilenirdi. Bu oyunda gençlerden biri yüzünü kömürle karartıp Arap kılığına girer, diğeri dede olur, kadın kılığına girenler vs. ile komik skeçler yapıldı – bu gelenek Tokat’ın genelinde yaygındı. Yine kış aylarında masal geceleri düzenlenir, ocak başında hem büyükler hem çocuklar toplanıp bilmece sorar, tekerlemeler ardı ardına söylenirdi. Halk oyunlarına gelince, Üzümlören’de en çok oynanan oyun halay türüdür. Tokat halayları, genellikle üç aşamalıdır: ağır (ağırlama), yeldirme (hızlanma) ve halka (çökme) bölümleri. Üzümlören’de de davul-zurna çalarken önce ağır halay başlar, sonra tempo yükselir. Omuz halayı ve Ellik halayı sıkça oynanır. Kadınlar ise kendi aralarında semah ve seymen türü oyunlar da icra ederdi; Üzümlören’de Alevi-Bektaşî geleneği olmamasına rağmen, yakın köylerden etkilenecek semah figürlerini bilenler vardır. Giyim-kuşam konusunda, folklorik değerler Tokat genelindeki gibidir: Kadınlar için şalvar, üç etek, yazma; erkekler için cepken, zıvga pantolon, kuşak gibi kıyafetler geleneksel oyunlarda ve özel günlerde giyilir. Üzümlören’de bugün aktif bir folklor ekibi bulunmasa da, belde okullarındaki gençler ilçe düzeyindeki halk oyunları yarışmalarına katılmaktadır. Bu sayede halk oyunları mirası yeni nesillere aktarılmaktadır.

4.2.5.6. Hafıza Mekânları ve Kolektif Bellek

Üzümlören’de bazı mekanlar var ki, onlar belde halkının ortak hafızasında özel bir yere sahiptir. Bu “hafıza mekanları”ndan ilki Ulu Camii’dir. Sadece ibadet merkezi değil, aynı zamanda sosyal buluşma noktası olan cami avlusu, nice olaya tanıklık etmiştir:

Bayramlaşmalar, hoca efendilerin vaazları, önemli duyuruların yapılması hep burada gerçekleşmiştir. Örneğin 1974 Kıbrıs Barış Harekatı haberinin köye cami hoparlöründen duyurulduğu ve halkın cami avlusunda toplandığı anlatılır . Bu tür anılar Ulu Camii’yi bir hafıza mekanı haline getirir. Bir diğer hafıza mekanı, köy meydanı veya eski çarşı alanıdır. Üzümlören’de “Çarşıbaşı” denilen mevkide eskiden pazar kurulduğu, seyyar satıcıların geldiği ve insanların alışveriş yaptığı bilinir. Bu alan, bugün belki sıradan bir kavşak veya park olabilir, ancak yaşlı kuşak için “eski pazar yeri” olarak hatıralarla doludur. Orada ilk bisiklete binişini hatırlayan, orada babasıyla ilk kez bayram alışverişine çıktığını anlatan insanlar sayesinde mekanın ruhu yaşar. Kilise Önü Bağları da bir hafıza mekanıdır; bir yandan arkeolojik bir sit alanı, öte yandan geçmişteki komşuluk ve birlikte yaşam kültürünün sembolüdür. Oradaki bağ evleri, Rum komşularla yapılan bağ şenlikleri, sonrasında mübadeleyle boşalan evler... Bütün bunlar hikayeler şeklinde aktarılır. Bu aktarım, mekanın bellekte canlı kalmasını sağlar. Beldenin bir diğer ortak belleğinde yer etmiş mekanı, eski okul binasıdır. 1930’larda yapılan ilk ilkokulun binası yıllarca kullanılmış, oradan mezun olan kuşaklar bugün o yapıyı saygıyla anmaya devam etmektedir.

Yıkılmış ya da yerine yenisi inşa edilmiş olsa da, söz konusu okul bahçesinde gerçekleştirilen 23 Nisan törenleri ve okunan şiirler, Üzümlören’in toplumsal hafızasında kalıcı izler bırakmıştır. Benzer biçimde Fırat Mesiresi de hafızada yer eden coğrafi mekânlardan biridir; yalnızca bir piknik alanı olmanın ötesinde, gençlerin buluştuğu, kimi zaman dostlukların ve aşk hikâyelerinin filizlendiği bir sosyal etkileşim alanı olarak anlam kazanmıştır. Üzümlören’de kolektif hafızayı diri tutan unsurlardan biri de geleneksel mahalle kültürüdür. Mahalle çeşmeleri—örneğin Merkez Mahallesi’ndeki eski Osmanlı dönemi çeşmesi—geçmişte kadınların çamaşır yıkayıp sohbet ettiği, çocukların oyun oynadığı gündelik yaşam mekânlarıydı. Günümüzde bu çeşmenin suyu akmasa da, çevresinde toplanan yaşlılar geçmişi yad ederek bu mekânı anılar yoluyla yaşatmayı sürdürmektedir.

Şekil 4.13. Üzümlören Beldesi Geçmiş Yıllara Ait Sokak ve Konut Görünümü

Şekil 4.14. Üzümlören Beldesi Geçmiş Yıllara Ait Meydan Görünümü

Hafıza mekanları bazen somut bir yapı olmayıp, bir doğa unsuru da olabilir. Üzümlören'deki büyük çınar ağacı, bunun örneğidir. Cami yakınındaki asırlık çınar, altında nice toplantılar yapılmış, düğün yemekleri verilmiş, karakol binası yapılmadan önce köy ihtiyar heyeti burada toplanmıştır. Hatta köyde elektrik olmadığı dönemlerde bayram akşamları bu ağacın altına gaz lambaları asılır, ortaoyunu gösterileri yapılmış. Bu çınar ağacı, beldenin sembollerinden birine dönüşerek kolektif bellekte yerini almıştır.

Üzümlören'de kolektif belleği kuşaktan kuşağa aktaran en önemli araç, sözlü tarih ve anma toplantılarıdır. Son yıllarda belde derneği tarafından organize edilen “Üzümlören Buluşmaları” gibi etkinliklerde, büyükler beldenin geçmişini anlatmak üzere bir araya gelmektedir. Bu toplantılarda eski fotoğraflar gösterilmekte, mektep hatıraları, bayram anıları dile getirilmektedir. Benzer şekilde, her Kurban Bayramı'nda şehitler ve merhum büyükler için camide düzenlenen mevlit ve hatim törenleri, toplumsal hafızanın dini çerçevede canlı tutulmasına vesile olmaktadır. Kolektif hafızanın sürekliliğinde, beldeye dair yazılmış eserler de rol oynar. Nitekim “Kazabad'dan Üzümlören'e” adlı bir yerel tarih kitabının 2007'de belediye tarafından yayımlanması, belde tarihine ışık tutarak ortak belleği yazıya dökmüştür. Bu kitapta eski isimler, olaylar derlenmiş; böylece unutulma riski taşıyan bilgiler kayıt altına alınmıştır. Tüm bu çabalar gösteriyor ki, Üzümlören'de maddi olmayan kültürel miras yani manevi kültür hala değerli görülmekte ve korunmaktadır.

4.3. ÜZÜMLÖREN'DE EKONOMİK FAALİYETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.3.1. Tarım ve Hayvancılığın Tarihsel Evrimi

Üzümlören ve çevresindeki Kazova Ovası, tarihten beri verimli tarım arazileriyle tanınmıştır. Antik coğrafyacı Strabon bölgenin bereketine değinirken, 17. yüzyılda Evliya Çelebi Kazova'yı “*ekin ocağı*” ve “*zahire anbarı*” olarak nitelemiştir. Bu tanımlamalar, Osmanlı döneminde bölgenin başlıca tahıl ambarlarından biri olduğunu göstermektedir. Nitekim geçmişte Üzümlören'de hububat (buğday, arpa) üretimi ağırlıklıydı ve tarımsal üretim uzun süre tekdüze biçimde tahıla dayalı kalmıştır. Bu durum, iklim koşullarının kuru tarıma uygun olması ve geleneksel çiftçilik yöntemlerinin baskınlığıyla ilişkilidir. Osmanlı'da aşar vergisi altında üretim yapan köylüler, yağış rejimine bağlı olarak buğday ve arpa yetiştirmiş; nadas ve hububat ekimine dayalı döngüsel bir tarım sistemi

gelişmiştir. Üzüm yetiştiriciliği de bölgede önemliydi – öyle ki Cumhuriyet döneminde kasabanın adı, bağlarının çokluğu nedeniyle “Üzümören” olarak değiştirilmiştir. Bu isim değişikliği, bağcılığın ve üzümün yerel ekonomideki ağırlığını vurgulamaktadır. Nitekim üzüm mahsulü geleneksel olarak pekmez yapımı veya kuru üzüm şeklinde değerlendirilerek hem köylü ailelerin şeker ihtiyacını karşılamış hem de civar pazarlarda ticari bir ürün olmuştur. Hayvancılık cephesinde ise tarihsel olarak küçükbaş sürüler (koyun, keçi) ve çift sürmek için kullanılan sığırlar yaygındı. Köylüler öküz ve mandalarla kara saban kullanarak tarlalarını sürer, at ve eşeklerle yük taşırdı. Hasat ve harman zamanlarında “imece” usulüyle, yani topluluk halinde çalışma geleneğiyle, emek paylaşımı yapılıyor; orakla biçilen ekinler düvenlerle harmanlanarak emek yoğun yöntemlerle üretim gerçekleştiriliyordu. Bu geleneksel üretim tarzı, benzer kırsal Anadolu yerleşmelerinde görüldüğü gibi, dayanışma ve karşılıklı yardıma dayanan bir tarımsal toplum yapısı yaratmıştır (Memiş, 1990; Gümüşçü, 2018).

Cumhuriyet’in ilk yıllarıyla birlikte Türkiye genelinde olduğu gibi Üzümören’de de tarımda yapısal dönüşümler başlamıştır. 1920’lerde aşar vergisinin kaldırılması ve mübadeleyle Rum nüfusun bölgeden ayrılması gibi gelişmeler köy ekonomisinde yeni bir döneme kapı aralamıştır. 20. yüzyıl başında Osmanlı’nın son döneminde Üzümören’de Türk ve Rum halk birlikte yaşıyor, bağcılık ve zanaatla da uğraşıyordu; ancak 1923 Nüfus Mübadelesi ile gayrimüslim nüfusun bölgeden ayrılması demografik yapıyı değiştirmiştir. Cumhuriyet döneminde devletin köy kalkınmasına yönelik politikaları sayesinde, Üzümören’de tarımsal üretim giderek modern tekniklerle tanışmaya başlamıştır. Yörede uzun süre devam eden hububat tekelinin kırılması ilk olarak 1930’larda gerçekleşmiştir. 1934 yılında yakındaki Turhal’da bir şeker fabrikası kurulması, bölge çiftçisini yeni bir ürün olan şeker pancarıyla tanıştırmıştır. Fabrikanın ham madde ihtiyacını karşılamak üzere Kazova’da pancar ekimine başlanmış; başlarda yadırgansa da pancarın getirdiği nakit gelir kısa sürede çiftçilerin ilgisini çekmiş ve ekim alanı hızla genişlemiştir. Pancar üretiminin yaygınlaşması, Üzümören gibi çevre yerleşimlerde tarım ekonomisini tek ürüne bağımlılıktan kurtarıp çeşitlendirmiştir. Bu süreçte tüm Türkiye’de olduğu gibi bölgede de tarımda makineleşme adımları atılmıştır. 1930’ların ikinci yarısından itibaren devlet desteğiyle traktör ve biçerdöver gibi modern tarım makineleri kullanılmaya başlanmış; toprak işlemede yeni usuller, kaliteli tohum ve yapay gübre kullanımı devreye girmiştir. Nitekim 1935’lerden itibaren Kazova çiftçisi, bölgenin en yoğun makine parkına sahip üreticileri haline gelmiştir. Bu dönüşümde Tarım

Bakanlığı ve ziraat odalarının açtığı kurslar ile kurulan kooperatiflerin payı büyüktür. Örneğin, 1951 yılında faaliyete geçen Turhal Civarı Pancar Ekicileri Kooperatifi, çiftçilere traktör, pulluk gibi aletleri ve diğer girdileri temin ederek önemli destek sağlamıştır. 1960'lerden sonra Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla kontrollü kredi olanaklarının sunulması, çiftçilerin kısa sürede traktör, motorlu pompa, biçerdöver gibi makinaları satın almasını ve modern tarım tekniklerini benimsemesini kolaylaştırmıştır. Bu sayede Üzümlören'de de tarımsal verim artmış; birim alandan alınan ürün miktarı yükselirken tarımsal üretim pazara yönelik ticari bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, Türkiye genelinde 1950'lerle birlikte kırsalda görülen dönüşümün bir parçasıdır: Tarımda makineleşme insan gücüne ihtiyacı azaltmış, birçok kırsal bölgede olduğu gibi Üzümlören'de de tarımsal istihdam azalmaya ve fazla işgücü kente göç etmeye başlamıştır (Koçman, 2015; Erol, 2011; Türkeş, 2010).

Tarımın modernleşmesinde sulama yatırımlarının özel bir yeri olmuştur. Üzümlören, coğrafi olarak Yeşilırmak ve kollarına yakın konumdadır; ancak Cumhuriyet'in ilk yarısına dek sulanabilir alanlar sınırlı kalmış, akarsu taşkınları nedeniyle bazı verimli topraklar bataklık halinde kullanılamamıştır. 1945 yılında Tokat yakınlarında Gümenek mevkinde Yeşilırmak üzerinde inşa edilen bir sulama regülatörü, Kazova'nın kuzeyindeki yaklaşık 8.000 hektarlık kuru tarım arazisini sulamaya açmıştır. Bu sayede daha önce sadece yağışa bağlı kalan Üzümlören tarlalarının bir kısmı suyla buluşmuş, ürün deseninde değişikliklerin temeli atılmıştır. 1966'da ise Yeşilırmak üzerindeki Almus Barajı hizmete girmiş, nehrin akışı kontrol altına alınarak ilkbahar taşkınlarına son verilmiştir. Baraj öncesinde bahar aylarında nehrin taşmasıyla Üzümlören yakınlarındaki Kaz Gölü çevresinde geniş bataklık alanlar oluşuyor ve tarım arazileri kullanılamaz hale geliyordu. Almus Barajı sonrası bu sorun büyük ölçüde çözülmüş, Devlet Su İşleri 1980 sonrası Kaz Gölü'nün doğusuna set ve tahliye kanalları yaparak gölün taşkın alanını daraltmıştır. Böylece bataklıkların kurutulmasıyla kazanılan yeni araziler tarıma elverişli hale getirilirken, gölün tamamen yok edilmesinden kaçınılarak bölgenin ekolojik dengesi de gözetilmiştir. Sulama imkanlarının artması, Üzümlören tarımını kökten dönüştürmüştür. Önceleri ağırlıklı tahıl ekilen tarlalarda artık sebze ve meyve tarımı da yapılmaya başlanmıştır. Sulu tarıma geçişle birlikte domates, taze fasulye, biber, patlıcan, kavun, karpuz, barbunya, salatalık ve lahana gibi birçok ürün bolca yetiştirilmeye başlamıştır. Üstelik bu ürünler yalnızca bölge halkının tüketimine sunulmakla kalmayıp Tokat ili başta olmak üzere çeşitli illerde pazarlanarak önemli bir

gelir kaynağı haline gelmiştir. Yetiştirilen mahsuller önce Üzümlören'de toplanmakta, ardından bölgedeki hal aracılığıyla büyük şehirlere sevk edilmektedir. Bu durum, Üzümlören'de tarımsal üretimin piyasaya entegrasyonunun arttığına işarettir. Üzümlören çiftçisi, Cumhuriyet'in ilk dönemindeki geçimlik üretim modelinden günümüzde ticari tarım modeline geçiş yapmıştır. Türkiye'nin pek çok verimli ovasında görülen bu dönüşüm, Kazova özelinde de yaşanmış; tıpkı Çukurova veya Konya Ovası'nda olduğu gibi geleneksel hububat tarımı yerini daha çeşitlenmiş ve pazar odaklı bir tarıma bırakmıştır.

Hayvancılık alanında da benzer tarihsel değişimler gözlenmiştir. Geçmişte köylüler hayvan besiciliğini genellikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapıyorlardı. Üzümlören yaylalarında ve çevre meralarda küçükbaş hayvancılık (koyun, keçi sürüleri) yaygındı; bu hayvanlar yün, kıl, et ve süt sağlayarak kırsal ekonominin önemli bir parçasını oluştururdu. Aynı zamanda hemen her hane, çift sürmek veya taşıma için birkaç büyükbaş hayvan (öküz, manda) besler, bunlardan süt ve peynir elde ederdi. Ancak zamanla tarım teknolojilerinin ilerlemesiyle, hayvanların tarla sürmedeki rolü azaldı ve büyükbaş hayvan besiciliği daha çok süt üretimi amacıyla yapılmaya başlandı. 1938 yılında bölgede kurulan Kazova Zootehni Araştırma İstasyonu, hayvan ıslahı konusunda çalışmalar yürüterek verimli cinslerin yetiştirilmesini teşvik etmiştir. Bu istasyon (günümüzde Kazova Tarım İşletmeleri), bir yandan üstün vasıflı tohumlar geliştirmiş, diğer yandan daha yüksek verimli büyükbaş ırkların bölgeye kazandırılmasına öncülük etmiştir. 1950'lerden sonra makineleşmenin etkisiyle iş gücüne ihtiyaç duyan çekim hayvanlarının (öküz, manda) sayısı azalırken, süt sığırcılığı değer kazanmaya başlamıştır. Nitekim Kazova Ovası'nda modern süt inekçiliği yatırımları görülmüş; nitelikli yem bitkilerinin ekimi ve ahır hayvancılığına geçiş hızlanmıştır. Küçükbaş hayvancılık ise meraların daralması ve göçlerle iş gücünün azalması sonucu eskisi kadar yoğun yapılmaz olmuştur. Yine de, yörede koyun yetiştiriciliği belirli ölçüde sürmekte, özellikle kurbanlık hayvan talebi ve et tüketimi için küçük ölçekli sürüler beslenmektedir. Hayvancılık faaliyetleri de tarımdaki kooperatifleşme ve devlet desteğinden nasibini almıştır. 1950'lerde köy kalkınma kooperatifleri ve 1970'lerde Tarım Kredi Kooperatifleri, yem temini ve veterinerlik hizmetleriyle üreticilere yardımcı olmuş, böylece Üzümlören'de hayvancılık daha verimli ve ticari bir sektör haline gelmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, örneğin Ege ya da İç Anadolu'nun diğer köylerinde görülen tarım-hayvancılık bileşiminin

değişimiyle paraleldir: Geleneksel çobanlık ve küçük ölçekli aile hayvancılığı, yerini daha uzmanlaşmış ve piyasa için üretime yönelen bir yapıya bırakmaktadır.

Özetle, Üzümlören’de tarım ve hayvancılık, tarihsel süreç içinde büyük bir evrim geçirmiştir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte tahıl ağırlıklı geleneksel üretim sistemi, Cumhuriyet’in kalkınmacı politikalarıyla birlikte giderek çeşitlenmiş ve modernleşmiştir. Tarımda sulama projeleri, şeker pancarı gibi endüstriyel bitkilerin ekimi, makineleşme ve kooperatifleşme sayesinde verimlilik artarken; hayvancılıkta ıslah çalışmaları ve pazar taleplerine uyum ön plana çıkmıştır. Bu dönüşüm, Türkiye genelindeki kırsal modernleşme sürecinin bir parçasıdır. Nitekim 1950’li yıllarla beraber ülkenin kırsal nüfusu hızlı bir göç dalgasıyla azalmaya, kent nüfusu ise artmaya başlamıştır; 1950’de ülke nüfusunun %75’i köylerde yaşarken 2012’de bu oran %23’e gerilemiştir. Üzümlören de bu kapsamda benzer bir çizgi izlemiştir; tarım sektörü makineleşip çözülürken genç nüfusun önemli bir bölümü kentlere göç etmiş, geride kalan tarımsal yapı ise daha az ama daha ileri tekniklerle üretim yapan bir hüviyete bürünmüştür. Yine de köyde tarım ve hayvancılık tamamen bitmemiş, aksine kendini yenileyerek devam etmiştir. Günümüzde Üzümlören, verimli topraklarında hem geçmişin mirası olan ürünleri (tahıl, üzüm gibi) hem de modern pazar için sebze-meyveyi yetiştiren; küçük aile çiftçiliği ile ticari üretimi bir arada barındıran bir kırsal ekonomiye sahiptir. Bu yönüyle, tarihsel süreklilik ile değişimin iç içe geçtiği tipik bir Anadolu kırsal yerleşim örneği sunmaktadır.

4.3.2. Ticaret ve El Sanatları

Tarihsel olarak Üzümlören, bulunduğu konum itibarıyla büyük ticaret yollarına yakın bir kırsal yerleşim olmuştur. Tokat bölgesi, geçmişte Anadolu’nun önemli ticari güzergâhlarının kesişme noktasındaydı: İran, Diyarbakır, Bağdat yönünden gelen kervanlar Tokat üzerinden İstanbul ve İzmir’e uzanır; Orta Anadolu’dan Karadeniz limanlarına giden yollar yine Tokat civarından geçerdi. Bu sayede Tokat şehri Osmanlı döneminde bir ticaret merkezi ve zanaatkarlar diyarı olarak ün kazanmıştı. Tokat’ın ünlü bezirganları ve bakırcıları, dokumacıları ve semercileri sadece şehirde değil bölge genelinde ürettikleri ile tanınırdı. Üzümlören köyü de işte bu canlı ticari coğrafyanın içinde, çevre pazarlara tarımsal ürün sunan ve gerekli ihtiyaçlarını o pazarlardan temin eden bir profil çizmiştir.

Osmanlı Döneminde Üzümlören, idari olarak “Nahiye-i Cebel” adıyla anılan bir nahiye (bucak) merkezi olarak da kayıtlarda yer alıyordu. Bu konumu, kasabada belirli aralıklarla pazar veya panayır kurulduğunu, civar köylerden insanların Üzümlören’e mal getirdiğini düşündürmektedir. Nahiye merkezi oluşu sayesinde kasabada küçük de olsa bir çarşı ve esnaf grubu oluşmuştur. Örneğin, 19. yüzyıl kayıtlarında Üzümlören’de değirmenlerin bulunduğu, çevre köylerin un ihtiyacını kısmen karşıladığı bilinmektedir (bölgenin akarsu zenginliği, su değirmenlerini mümkün kılıyordu). Yine aynı dönemlerde köylerde seyyar satıcılar ve manifaturacılar dolaşarak halkın tuz, şeker, kumaş gibi dışarıdan temin etmesi gereken ihtiyaçlarını getirirlerdi. Üzümlören halkı, kendi ürettikleri buğday, üzüm, nohut gibi ürünlerin fazlasını ise ilçe merkezi Pazar’ın haftalık pazarında veya yakın ilçelerdeki (Turhal, Zile gibi) panayırılarda satma imkanına sahiptiler. Nitekim Pazar ilçesinin isminin de bir ticari geleneğe işaret etmesi manidardır; Üzümlören sakinleri yüzyıllardır bu ilçe pazarına ürünlerini getirip satmış, karşılığında evleri için gerekli alet-elevatı satın almıştır. Özellikle üzüm hasadı sonrası pekmez ve kuru üzüm, çevrede talep gören bir meta olur, kasaba halkı ürettikleri pekmezleri küplerle Turhal veya Tokat’taki pazarlara ulaştırırdı. Ayrıca 20. yüzyılın ilk yarısında, bölgede şeker pancarı üretiminin başlamasıyla birlikte Üzümlören çiftçisi pancarını Turhal Şeker Fabrikası’na römorklarla teslim ederek nakit gelir elde etmeye başlamıştır. Bu gelişme, köylülerin geleneksel takas ekonomisinden para ekonomisine geçişini hızlandıran bir etmen olmuştur (White, 2013; Gümüşçü, 2019).

Üzümlören’de el sanatları ve zanaatkârlık faaliyetleri de geleneksel köy hayatının ayrılmaz parçasıydı. Geçmişte büyük kentlerdeki lonca teşkilatlanmasına benzer şekilde olmasa da, köy içinde belirli zanaatlarda ustalaşmış aileler bulunurdu. Örneğin, marangozluk kasabada kuşaktan kuşağa aktarılan önemli bir zanaattı. Ağaç işçiliği becerisine sahip ustalar, çiftçiler için kağnı arabaları, saban, tırmık gibi tarım aletlerini üretir veya tamir ederdi. Demircilik ve nalbantlık bir diğer kritik zanaattı; özellikle at ve öküzlerin nalını çakacak, orak, balta, keser gibi demir aletleri yapacak ustalar Üzümlören’de faaliyet gösterirdi. Köyün demircisi, civardaki birkaç köye de hizmet eden saygın bir kişiydi ve demir ocaklarında müşkülâtlarla ürettiği aletler sayesinde tarım faaliyetleri mümkün hale gelirdi. Semercilik de Üzümlören’de geçmişte var olan el sanatlarından. Ulaşım ve yük taşımanın hayvan sırtında yapıldığı dönemlerde, at ve eşekler için semer ve eyer yapımı önemliydi. Köyde bu işi ustalıkla yapan birkaç semerci bulunur; onların yaptığı semerler civar panayırılarda da satılırdı. Kadınların yoğunlukla

icra ettiği dokumacılık da ev ekonomisine katkı sağlayan bir el sanatıydı. 20. yüzyılın ortalarına dek Üzümlörenli kadınlar, evlerinde basit tezgahlarda kilim, heybe, çuval gibi dokuma ürünler üretirlerdi. Kendi yetiştirdikleri koyunların yününlü eğirip ip haline getirerek dokunan bu kilimler, köy evlerinin zeminini süslediği gibi bazen kasaba pazarında alıcı bulur, çeyizlere konurdu. Özellikle kış aylarında tarla işinin azalmasıyla kadınlar örgü örür, halı dokur, çorap ve eldiven gibi giysiler yaparak aile bütçesine katkı sağlardı. Bu dokumalar çoğunlukla ihtiyaca yönelikti ancak becerisiyle nam salmış ustalar, sipariş üzerine özel motifli halılar da dokuyabiliyordu. Nitekim Tokat ve yöresi, Osmanlı saraylarına dahi gönderilen kaliteli dokumalarıyla tanınmıştır. Üzümlören’de üretilen kaba dokuma bezler veya kilimler belki o ölçekte olmasa da, yerel zanaatkârlığın bir parçası olarak önem taşırdı. Çömlekçilik ise Üzümlören’de sınırlı ölçüde yapılsa da, yakın civarda uygun killi toprağın bulunduğu bölgelerden ustalar gelerek kasaba halkına toprak kaplar satarlardı. Üzümlören’de bulunan Küplüce mevkisinde de küp üretimi olduğu rivayet edilmektedir. Özellikle turşu küpü, su testisi gibi toprak çömlekler 20. yüzyıl ortalarına dek evlerde yaygın kullanılan eşyalardı. Bu ihtiyacı karşılamak için Zile veya Avanos gibi merkezlerden gelen çömlekçiler panayır zamanlarında Üzümlören’e uğrardı (Pacione, 2009; Özgen, 2017).

Zanaatkârların ustalık-meslek geleneği Üzümlören’de usta-çırak ilişkisiyle sürerdi. Marangoz, demirci gibi ustalar gençleri yanlarına çırak alarak mesleklerini öğretir, böylece köy içinde bu işlerin devamlılığı sağlanırdı. Örneğin, bir demirci ustasının oğlu veya çırağı onun mesleğini devralarak köyün yeni demircisi olurdu. Bu geleneksel aktarım sayesinde el becerileri kuşaktan kuşağa geçti. Ayrıca imece kültürü sadece tarlada değil, inşaat ve zanaat işlerinde de görülürdü. Ev yapımı gibi büyük işlerde bütün köy bir araya gelir, kimi duvar örür, kimi çatı için ahşap oyar, imece usulüyle evler inşa edilirdi. Böylece köy içi dayanışma ekonomik faaliyetlere de yansımış oluyordu.

Cumhuriyet Döneminin ikinci yarısından itibaren Üzümlören’de ticaret ve el sanatlarında kademeli bir çözölme ve dönüşüm yaşandı. Ulaşım olanaklarının gelişmesiyle (1940’lardan itibaren bölgeye kara yollarının açılması, 1950’lerde kamyon ve otobüslerin kullanılmaya başlaması) köylüler artık il merkezine veya büyük şehirlere daha kolay ulaşır hale geldi. Bu durum, köyde üretilen birçok malın dışarıdan hazır alınmaya başlamasını beraberinde getirdi. Örneğin, eskiden kadınların dokuduğu kumaşların yerini fabrika üretimi tekstil ürünleri aldı; el yapımı nalın ve ayakkabıların

yerini şehirden gelen lastik ayakkabılar, semerlerin yerini kamyon kasaları almaya başladı. 1970'lerden itibaren plastik kaplar çıkıp yaygınlaşınca bakraç, testi gibi geleneksel kap kacaklar gözden düştü. Benzer biçimde, fabrikasyon tarım aletleri piyasaya sürülünce köy demircilerinin el yapımı orak ve çapa gibi aletlerine talep azaldı. Bunun sonucunda birçok yerel zanaatkar ya mesleğini bıraktı ya da şehirde başka işlerde çalışmaya yöneldi. Yine de, Üzümlören'de bu dönüşüm göreceli olarak yavaş ve kendine özgü seyretmiştir. Örneğin marangoz ustaları bir süre sonra modern atölyelere geçerek kapı, pencere, mobilya yapımına uyum sağlamış; demirciler kaynak makinesi kullanmayı öğrenerek demir doğrama ve tamirat işlerine devam etmişlerdir. 1980'lerden sonra köydeki bakkal dükkanlarının sayısı arttı ve her türlü sanayi malzemesi bu dükkanlarda bulunur oldu. Bu dönemde artık Üzümlören'de haftanın belirli günlerinde manav, kasap gibi esnaf satış yapmaya, seyyar satıcılar kamyonetleriyle pazarcılık yapmaya başlamıştır. Geleneksel pazar günleri halen sürmekte; her hafta köy meydanında küçük de olsa pazar kurulup sebze-meyveden giyime çeşitli ürünler satışa sunulmaktadır. Ancak genel olarak ticaret hacmi, bölge halkının önemli bir kısmının şehirlere göç etmesiyle azalmış, köy ekonomisi içe kapanmıştır. Bununla birlikte, Tokat ve Turhal gibi yakın ilçe/illerle bağlantı devam etmektedir. Köyde üretilen domates, biber gibi ürünler kamyonlarla Turhal ve Tokat hallerine gönderilmekte; oradan Türkiye'nin dört bir yanına dağıtılmaktadır. Ayrıca bağ bozumu zamanı kasabada üretilen üzüm yaprağı dahi kent pazarlarında satılmakta, yöresel bir ürün olarak değer görmektedir.

Diğer Anadolu kırsal bölgeleriyle karşılaştırıldığında, Üzümlören'in ticari faaliyetlerinde benzer bir değişim çizgisi izlediği söylenebilir. Nasıl ki Anadolu'nun birçok köyünde geleneksel el sanatları sanayileşmenin etkisiyle yok olma tehlikesiyle karşılaştıysa, Üzümlören'de de dokumacılık, semercilik gibi zanaatlar büyük ölçüde tarihe karışmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Anadolu köylerinin ekonomik kültüründe bu el sanatlarının hatırası canlıdır ve son ustalar halen saygıyla anılmaktadır. Üzümlören Ulu Camii'nin ahşap direkli mimarisi gibi somut kültürel miras öğeleri, bölgede geçmişteki ahşap işçiliği becerisinin bir nişanesi olarak günümüze ulaşmıştır. Bu zanaat kültürü, modern yaşamla birlikte gerilese de, yerel kimliğin parçası olmayı sürdürmektedir. Ticaret konusunda ise, Üzümlören gibi beldeler günümüzde daha çok tarımsal ürünlerini şehir pazarlarına sunmakla yetinmekte, sanayi ürünlerini ve tüketim mallarını ise dışarıdan temin etmektedir. Bu yönüyle kendi kendine yeterlik anlamında eskiye oranla

azalan, ancak piyasa ekonomisine entegre olarak varlığını sürdüren bir kırsal ekonomik yapı söz konusudur.

4.3.3. Göç, Nüfus Hareketliliği ve Sosyal Yapı

Üzümlören'in demografik tarihinde göç ve nüfus hareketleri önemli bir yer tutar. Özellikle 1950'lerden sonra Türkiye genelinde yaşanan büyük kırdan kente göç dalgası, Üzümlören'de de derinden hissedilmiştir. Bu tarihten önce kasaba nüfusu doğal artışla yavaş yavaş büyürken, 1950'lerle birlikte mekanize tarımın yaygınlaşması ve kırsal kesimde işgücü fazlasının ortaya çıkması sonucu genç nüfus kentlere akmaya başlamıştır. Türkiye'de 1950 yılında nüfusun %75'i kırsalda yaşarken 2012'de bu oran %23'e gerilemiştir; işte Üzümlören de bu makro dönüşümün yerel bir örneğidir. 1940'lı yıllarda köy nüfusunun birkaç bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Akbulut, 2009). 1960'lara gelindiğinde birçok hane İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerle veya bölgedeki sanayi merkezlerine göç vermiştir. Traktörleşme ile tarımda ihtiyaç duyulan insan sayısının azalması, topraksız ya da az topraklı köylülerin yeni geçim kapıları aramasına yol açtı. Özellikle 1960 sonrası dönemde Üzümlören'den başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere yoğun bir göç dalgası gerçekleşti. Köyde iş bulamayan veya eğitim imkânı kısıtlı gençler, şehirlerde fabrikalarda işçilik yapmak ya da kamu sektöründe görev almak umuduyla yola çıktılar. 1970'li yıllarda ise Avrupa'ya işçi göçü furasına Üzümlören'den katılımlar oldu; Almanya başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerine kasabadan giden gurbetçiler, uzun yıllar çalışıp birikim yaptıktan sonra memleketlerine dönerek ev ve tarla satın aldılar. Bu tür *gurbetçi* birikimleri, köyde pek çok betonarme evin yükselmesini ve modern yapıların artmasını sağladı (Uğur, 2021; Pacione, 2009).

Üzümlören'den göç edenlerin yöneldiği başlıca merkezler İstanbul, Ankara, Samsun gibi büyükşehirler olmuştur. Özellikle İstanbul'un inşaat ve tekstil sektörlerinde pek çok Üzümlörenli çalışma imkânı bulmuştur. Bunun yanı sıra, bölgeye yakın sanayi tesisleri de iç göçü çekmiştir: Turhal Şeker Fabrikası ve Tokat'taki kurumlar 1950'lerden itibaren köyden bazı işgücünü kendine çekmiştir. 1980'lere gelindiğinde kasabanın yerleşik nüfusu belirgin şekilde azalmış, dışarıda –başta büyükşehirlerde– yaşayan önemli bir Üzümlörenli kitlesi oluşmuştur. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 2007 yılında 3.880 olan belde nüfusu, 2010'da 4.107'ye kadar çıkmışken devam eden göçlerle 2023 itibarıyla 3.719'a gerilemiştir. Nüfusun bu dalgalanmasında sadece göç değil, doğurganlık oranlarındaki düşüş ve yaşlı nüfusun artması da etkilidir. Göçle

birlikte köyde kalan nüfusun yapısı da değişmiştir: Çalışma çağındaki birçok kişi kentlerde olduğundan, Üzümlören’de nüfus giderek yaşanmıştır. Genç nüfusun azalması, köyde iş gücü eksikliğine yol açmış; tarlalar eskisi kadar yoğun işlenmez olmuş, bu da tarımda kısmi bir gerileme yaratmıştır. Ancak diğer yandan şehirde tutunamayan veya emekli olan bazı kişiler geri dönerek köyde yaşamayı tercih etmiş, bu da *tersine göç* diyebileceğimiz bir hareketlilik oluşturmuştur. Özellikle 2000’ler sonrasında büyükşehirlerin zorlu yaşam koşullarından bunalan veya emekli olduktan sonra sakin bir hayat arayan bazı Üzümlören asıllılar, köylerine dönüp ev yapmış veya aile evini onararak yerleşmiştir. Bu durum Türkiye genelinde de gözlemlenen bir trend olup, kentlerde belli bir birikim yaptıktan sonra köye dönerek tarımla uğraşma isteği şeklinde de tezahür etmektedir.

Göç olgusunun Üzümlören’in sosyal yapısı üzerinde derin etkileri olmuştur. Öncelikle, geleneksel geniş aile yapısı önemli ölçüde çözülmeye başlamıştır. Eskiden üç neslin bir arada yaşadığı kalabalık aileler yayginken, göç eden gençler çekirdek ailelerini şehirlerde kurmuş ve köyde ebeveynlerini bırakmıştır. Bu da, köydeki hanelerin giderek yaşlı çiftlerden veya tek başına kalan yaşlı bireylerden oluşmasına yol açmıştır. Aile içi iş bölümü ve dayanışma mekanizmaları zayıflamış; tarlada çalışacak gençlerin yokluğunda yaşlılar zorluk çekmeye başlamıştır. Bir zamanlar aile büyüklerinin otoritesi altında bir arada tutulan aile yapısı, göçlerle birlikte parçalanmış ve geleneksel aile kurumu koruyucu işlevini yitirmeye başlamıştır. Örneğin, geçmişte aile meclisinde alınan kararlar ve büyükbabanın sözü geçerliyken, günümüzde şehirde yaşayan aile üyeleri kendi kararlarını bağımsızca alır hale gelmiştir. Bu durum köy toplumunda bireyselleşmeyi artırmış, modern yaşam tarzına dair etkileri beraberinde getirmiştir.

Üzümlören’de göç, toplumsal tabakalaşmayı da değiştirmiştir. Göç öncesi dönemde köyde ekonomik farklar daha sınırlı ve genellikle toprak mülkiyeti ile ilişkiliyken, göç sonrasında farklı gelir kaynaklarına sahip gruplar ortaya çıkmıştır. Şehirde çalışıp düzenli maaş veya emekli aylığı elde edenler, köyde topraktan geçinenlere kıyasla daha iyi bir ekonomik duruma kavuşmuştur. Diğer yandan, tüm çocukları kente göçmüş ve kendisi de yaşlanmış toprak sahipleri, tarlalarını ekemeyince ekonomik olarak zayıflamışlardır. Bazı aileler de tümüyle şehre taşınırken geride evleri boş kalmış, bu evleri akrabalarına veya komşularına bırakmışlardır. Boş kalan ev sayısının artması, köyde “ıssızlaşma” hissiyatını doğurmuş; eskiden cıvıl cıvıl olan sokaklar tenhalaşmıştır.

Bu koşullar altında sosyal dayanışma örüntüleri de dönüşüme uğramıştır. Eskiden imece gibi gelenekler herkesin katılımıyla yapılabilirken, nüfus azalınca bu işler birkaç hanenin girişimiyle sınırlı kalmıştır. Aynı zamanda köyde kalan nüfus içerisinde farklı köken veya deneyimlere sahip gruplar oluşmuştur: Örneğin bir kısım, tarımla uğraşan ve köyde yerleşik kalan “eski” kesimken, bir diğer kısım şehre gidip dönmüş “yeni” kesimdir. Bu iki kesim arasında zaman zaman yaşam tarzı ve değerler açısından farklılıklar belirmiştir. Köyde sürekli yaşayanlar geleneklere daha bağılı kalırken, şehir görmüş kesim daha modern alışkanlıklar getirmiştir. Bu etkileşim, köyün toplumsal yapısına çeşitlilik kazandırmıştır.

Üzümören’den dışarıya gerçekleşen göçler kadar, belli dönemlerde köye doğru olan nüfus hareketlilikleri de kayda değerdir. Bunlardan biri mevsimlik işçi göçüdür. Özellikle 1960’lar öncesinde, yaz aylarında Çukurova’ya (Adana civarındaki pamuk tarlalarına) veya Karadeniz’deki fındık bahçelerine çalışmaya giden köylüler olmuştur. Üzümören’den bir grup işçi, hasat zamanlarında çeltik tarlalarında veya inşaat sektöründe mevsimlik işçilik yapıp sonbaharda köye dönmüştür. Bu döngüsel göç, köylünün nakit ihtiyacını karşılamasına yardımcı olurken aynı zamanda farklı bölgelerle kültürel etkileşim kurmasını sağlamıştır. Köye geri dönenler şehirde veya farklı yörelerde gördükleri yenilikleri beraberlerinde getirmiş, böylece köy hayatına küçük değişimler katılmıştır. Örneğin, mevsimlik işçilikle para kazanan bir aile televizyon veya radyo alarak köyde bir ilk yaratmıştır. 1970’lerden itibaren yurtdışı işçi göçü de benzer etki yaratmış; Almanya’ya gidenler orada edindikleri bazı alışkanlıkları (örneğin evlerine kalorifer yaptırmak, modern mobilya kullanmak gibi) Üzümören’de uygulatmışlardır.

Sosyal yapıdaki değişimler sadece ekonomik düzlemde değil, eğitim ve kültürel değerlerde de yaşanmıştır (bu konular bir sonraki bölümde ayrıntılı ele alınmaktadır). Göç edenlerin şehirde eğitim düzeylerini artırmaları, köyde eğitimin önemine dair farkındalığı yükseltmiştir. 1980’lerden sonra giderek artan biçimde köydeki aileler çocuklarını ortaokul-lise eğitimi için ilçe veya ile göndermiş, genç nesil büyük oranda köy dışında eğitim almıştır. Bunun sonucu olarak köyde okur-yazar oranı hızla artmış; üniversite mezunu gençlerin sayısı çoğalmıştır. Ancak bu eğitilmiş gençlerin hemen hiçbirisi köyde kalmayıp mesleklerini şehirlerde icra ettiklerinden, Üzümören’in demografik yapısında “beyin göçü” diye tabir edebileceğimiz bir nitelikli nüfus kaybı da söz konusudur. Bu durum, Türkiye’nin birçok kırsal bölgesiyle benzerdir. Kırsalda yetişen eğitilmiş gençler,

iş ve kariyer imkanları kentlerde olduğu için memleketlerine dönmemektedir. Sonuçta köyde kalan nüfus içinde tarımla uğraşan orta ve ileri yaş grubu baskın hale gelmektedir.

Göçün toplumsal etkilerinden biri de köydeki geleneksel otorite ve dayanışma yapılarının değişmesidir. Eskiden köyün ileri gelenleri (örneğin muhtar, imam veya ağabey pozisyonundaki kişiler) sosyal hayatı yönlendirirken, göç sonucu nüfusun dağılması bu ağları zayıflatmıştır. Buna rağmen, köyde kalanlar arasındaki dayanışma tamamen yok olmamış; aksine “gurbet” olgusunun birleştirici bir yanı da ortaya çıkmıştır. Şehirdeki Üzümlörenliler memleketlerine her fırsatta ziyaret için gelerek hem aile bağlarını hem de hemşehri ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Özellikle dini bayramlarda ve yaz mevsiminde köyün nüfusu geçici olarak artmakta, gurbetteki Üzümlörenliler büyükleriyle buluşmaktadır. Bu ziyaretler sırasında köyde imece tarzı işler yeniden canlanmakta (örneğin cami onarımı, yol bakımı gibi işler için gurbetten gelenler maddi-manevi destek sağlamaktadır), böylece göçün olumsuz etkileri bir nebze de olsa telafi edilmektedir (Özgen, 2017).

Sonuç olarak, Üzümlören’de göç ve nüfus hareketliliği, ekonomik ve sosyal yapıyı kökten dönüştürmüştür. Nüfus azalmış, yaş yapısı değişmiş, üretim ilişkileri farklılaşmıştır. Geleneksel köy toplumu, yerini kısmen boşalmış fakat geniş bir coğrafyaya yayılmış üyeleri olan bir topluluğa bırakmıştır. Bugün İstanbul, Ankara gibi kentlerde hatırı sayılır bir Üzümlören kökenli nüfus bulunmaktadır ve bu kişiler hemşehri dernekleri çatısı altında kültürel bağlarını canlı tutmaktadır. Köyde kalanlar ise tarım ve hayvancılığı devam ettirerek kasabanın varlığını sürdürmesini sağlamaktadır. Bu durum, Türkiye’de benzeri birçok kırsal yerleşim için de geçerlidir. Göç veren köyler, bir yandan kentleşen Türkiye’nin *periferisi* haline gelirken, diğer yandan kentlerle kurdukları insan köprüleri sayesinde kültürel ve ekonomik sürekliliklerini korumaktadırlar. Üzümlören örneğinde, bugün kasaba nüfusu 4 bine dahi ulaşmasa da, gurbetteki nüfusla birlikte düşünüldüğünde çok daha büyük bir Üzümlören ailesinden bahsetmek mümkündür. Bu geniş aile, kırsal-kentsel ağlar üzerinden birbirine bağlıdır ve sosyal yapısını bu yeni gerçekliğe göre yeniden tanımlamıştır.

4.3.4. Eğitimin ve Dini Kurumların Tarihi Yeri

Üzümlören’de eğitim ve dini kurumlar, tarih boyunca toplumsal yaşamın merkezinde yer almıştır. Osmanlı döneminde kasaba, medrese geleneğine yabancı

olmayan bir bölgeydi. IV. Murad döneminde “Kadı Şehri” anlamına gelen *Kazabad* adıyla anılan bu yöre, önemli din adamları ve kadılar yetiştirmiştir. Nitekim Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Üzümlören ve çevresinden pek çok kadı, müderris ve tasavvuf ehli çıkmıştır. Bunlar arasında en meşhuru, Üzümlören doğumlu Muid Ahmet Efendi’dir. Muid Ahmet Efendi Osmanlı Devleti’nde kadılık görevlerinde bulunmuş, hatta Şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiştir. Bu durum, Üzümlören’in Osmanlı ilmiye sınıfına önemli katkılar yaptığını göstermektedir. Bölgedeki medrese eğitimi, Tokat ve çevresinin genel eğitim geleneğiyle paraleldir; Selçuklu ve Beylikler Devrine uzanan köklü medreseler ağı, Tokat merkezinde olduğu kadar kazalara da yayılmıştı. Üzümlören’de doğrudan medrese binası olarak hizmet veren yapılar olup olmadığı kesin bilinmemekle birlikte, kasabadaki Ulu Cami’nin aynı zamanda eğitim faaliyetlerine de sahne olduğu tahmin edilebilir. Danışmentliler Döneminden kalma (Miladi 1326 tarihli) tarihi Ulu Cami, yalnız ibadet mekanı değil, gençlere temel dini ilimlerin öğretildiği bir merkez işlevi de görmüştür. Caminin bitişiğinde veya müstemilatında bir *sıbyan mektebi* veya medrese odalarının bulunduğu, burada hafızlık ve Arapça dersleri verildiği sözlü kaynaklarda dile getirilmektedir. Ayrıca Üzümlören’de Osmanlı Döneminde iki adet tekke (dergah) bulunduğu ve bunların zamanla harap olarak günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Bu tekkelerin, yörede tasavvufi eğitimin ve dini hayatın önemli unsurları olduğu anlaşılmaktadır. Büyük olasılıkla Nakşibendi veya Kadirî tarikatlarına ait olan bu dergahlarda, dervişler zikir yapar, halkı irşad eder ve aynı zamanda bir çeşit gayriresmî eğitim verirdi. Neticede Osmanlı’nın son dönemine gelindiğinde Üzümlören, camisi, tekkeleri ve medrese geleneğinden gelen alimleriyle dini-islami kimliği belirgin bir Anadolu kasabası görünümündeydi (Memiş, 1990; Uğur, 2021).

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte Türkiye genelinde eğitim ve dini kurumlar köklü bir değişime uğradı. 1924’te Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ile medrese eğitimi kaldırılıp modern okullar teşkil edilirken, Üzümlören de bu dönüşümden nasibini aldı. Osmanlı’dan miras kalan medrese sisteminin yerine, köylerde ilkokullar açılmaya başlandı. Üzümlören’de ilk resmi ilkokulun 1930’lu yıllarda faaliyete geçtiği rivayet edilir. Latin harflerine geçiş (1928) sonrası yeni harflerle okuma-yazma seferberliği kapsamında kasabaya bir ilkokul öğretmeni atanmış ve cami odasında veya boş bir mekanda çocuklara okuma yazma öğretilmeye başlanmıştır. Zamanla devlet imkanlarıyla ilkokul binası inşa edilerek ilköğretim düzenli hale getirilmiştir. Bu ilkokulda hem Üzümlören’den hem civar köylerden gelen öğrenciler Cumhuriyet’in

modern müfredatıyla tanışmıştır. Okula erişimin yaygınlaşmasıyla birlikte kasabada okur-yazar oranı hızla yükselişe geçmiştir. Özellikle 1940'larda uygulanan Köy Enstitüleri projesinin etkileri dolaylı da olsa hissedilmiştir; yörede öğretmenlik yapan bazı Köy Enstitüsü mezunları, tarım ve el sanatları konusunda köylülere de örnek olarak bir eğitimcilik misyonu üstlenmişlerdir.

Ortaokul eğitimi ise Üzümlören'de ancak daha geç dönemde mümkün olmuştur. Uzun bir süre, ilkokulu bitiren öğrenciler ortaokul için ilçe merkezi Pazar'a veya Tokat merkezine gitmek zorunda kalmışlardır. 1970'li yıllarda devletin kırsal eğitim imkanlarını genişletmesiyle, Üzümlören'de bir Ortaokul açılmıştır. Bu sayede kasabadaki çocuklar 5 yıllık ilkokulun ardından 3 yıllık ortaokulu kendi beldelerinde okuyabilmeye başlamıştır. Ortaokulun açılması, özellikle kız çocuklarının eğitimine olumlu yansımıştır; zira uzak bir yere gönderilmeleri zor olan kız öğrenciler, yakında okul olduğunda ailelerince okutulmaya devam ettirilmiştir. 1980'lere gelindiğinde Üzümlören Ortaokulu mezunları arasında liseye devam edenlerin sayısı artmış, kasabadan şehirdeki liselere giden bir öğrenci kitlesi oluşmuştur. Takip eden yıllarda, kasaba nüfusu yeterli düzeye ulaştığı ve belde statüsü kazandığı için lise düzeyinde bir okul ihtiyacı gündeme gelmiştir. Nihayet 2000'li yıllarda Üzümlören'de *Çok Programlı Anadolu Lisesi* niteliğinde bir lise açılmıştır. Bu lise hem Üzümlörenli öğrencileri hem de çevre köylerden gelen öğrencileri barındırmakta; hatta bünyesinde mesleki eğitimi (örneğin elektrik, mobilya gibi atölyelerle) sağlamaktadır. Böylece Cumhuriyet'in ilk döneminde sınırlı olan eğitim olanakları günümüzde kasabada ilk, orta ve lise kademelerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Eğitimin modernleşmesiyle birlikte Üzümlören'de kültürel hayat da değişmiştir: Kitap okuma oranı artmış, şehirde eğitim alıp dönen gençler sayesinde köye yeni fikirler girmiş, geleneksel inanış ve adetler eğitilmiş bakış açısıyla yorumlanmaya başlanmıştır.

Dini eğitim ve kurumlar cephesinde ise Cumhuriyet döneminin kendine özgü dinamikleri köyde etkili olmuştur. 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla birlikte Üzümlören'de faaliyet gösteren tarikat merkezleri resmi olarak sona ermiş, şeyh ve dervişlerin açık faaliyetleri durmuştur. Ancak kırsal kesimde dini hayatın tamamen devlet kontrolüne geçmesi zaman almıştır. Tekke ve zaviyelerin kapanmasının ardından, halkın dini eğitim ihtiyacını köy imamları ve gayriresmî hocalar karşılamaya devam etmiştir. Üzümlören Ulu Camii, bu dönemde de kasabanın manevi merkezi olmayı sürdürmüştür.

Köy imamları, bir yandan Diyanet İşleri Başkanlığının atadığı resmi görevliler olarak halka din hizmeti sunarken, diğer yandan cami bünyesinde gençlere Kur'an okumasını öğretmişlerdir. 1930'lar ve 40'larda Hatip Hoca, Kara Molla Hoca, Hoca Mehmet, Pekmez Hoca, Veli Ömer Hoca ve diğer hocalar evlerde veya cami avlusunda gayriresmî *Kur'an Kursları* düzenleyerek yeni nesle temel dini bilgileri aktarmıştır. Bu faaliyetler sayesinde medrese geleneğinin izleri tamamen kaybolmamış, halk arasında din bilgisinin devamlılığı sağlanmıştır.

1950'li yıllardan itibaren Türkiye genelinde dini hayat üzerindeki baskıların görece hafiflemesi ve çok partili hayata geçişle birlikte, Üzümlören'de de cami ve dini faaliyetlerde canlanma gözlenmiştir. 1950'de Demokrat Parti iktidarının ezanı yeniden Arapça okutmaya başlaması gibi adımlar, kırsalda dindar kesimin teveccühünü kazanmış ve Üzümlören'de de memnuniyetle karşılanmıştır. Bu dönemde kasabada mevcut Ulu Cami restore edilmiş, cemaati artmıştır. 1960'larda Türkiye'de İmam-Hatip okullarının çoğalmasıyla birlikte, Üzümlörenli aileler de çocuklarını dini eğitim almaları için il merkezindeki İmam-Hatip Lisesi'ne göndermeye başlamışlardır. Özellikle erkek çocuklardan bazıları Tokat İmam-Hatip'te okuyup imam veya vaiz olarak görevlere gelmiş, içlerinden bir kısmı köylerine imam olarak atanmıştır. Böylelikle yörede dini eğitim geleneği modern bir form içinde de olsa sürmüştür. 1970'ler ve 80'lerde Türkiye genelinde görülen İslami canlanma Üzümlören'e de yansımış; kasabada ramazanlarda teravih namazları sonrasında vaaz halkaları, mevlid ve hatim programları gibi etkinlikler artmıştır. 1980 sonrası dönemde ülke genelinde yaygınlaşan Kur'an kursları, Üzümlören'de de kurumsallaşmıştır. Özellikle yaz aylarında camide açılan yaz Kur'an kurslarına çocuklar yoğun şekilde katılmış, Diyanet'in kurs hocaları çocuklara Kur'an ve ilmiyal bilgisi vermiştir. Bu kurslardan pek çok hafız yetişmiştir. Aynı dönemde, kasabada yeni cami yapımları da gündeme gelmiştir. Nüfusun belirli mahallelerde yoğunlaşmasıyla Köyiçi Camii, Abdi Efendi Camii, Meydan Camii, Yeni Camii, Hüseyin Efendi Camii, Hacı Ahmet Kazabadi Camii ve Fatih Camii inşa edilmiş böylece halk ibadet için merkeze gelmek zorunda kalmadan kendi mahallesinde de namaz kılabilmiştir.

Dini cemaatlerin Üzümlören'in sosyal yapısındaki rolü konusuna gelince; Türkiye'nin pek çok kırsal yerleşiminde olduğu gibi burada da çeşitli dini gruplar ve tarikatlar etki göstermiştir. Tekke dönemi kapanmış olsa da Nakşibendî ve Nurcu gibi

cemaatlerin bölgede müritleri bulunmuştur. Özellikle 1980 sonrasında Nur talebeleri veya Süleymancı olarak bilinen cemaat mensupları, köyde sohbet toplantıları düzenlemiş, birkaç gencin bu çevrelere katılmasını sağlamıştır. Bu tür gayriresmî dini gruplar, köydeki sosyal dokuyu tamamen değiştirecek boyutta olmasa da, dinî hayatın çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin, kasabadaki bazı aileler belirli bir şeyhin sohbetlerini dinlemek üzere zaman zaman şehir merkezine gitmiş, oralardan etkilenecek köyde dini duyarlılığı yüksek küçük topluluklar oluşturmuştur. Bunun karşısında, laik eğitimin etkisiyle yetişen bir kesim de dinî konulara mesafeli yaklaşmaya başlamıştır. Böylece köy içinde farklı dünya görüşlerine sahip bireyler ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik zaman zaman ufak tartışmalar yaratsa da genel olarak Üzümlören toplumu hoşgörülü bir denge yakalamıştır. Osmanlı zamanında Türklerle Rumların *karşılıklı hoşgörü içinde* yaşadığı bu topraklarda, Cumhuriyet Türkiye'sinin seküler ve dindar unsurları da benzer bir hoşgörü ile bir arada yaşamayı öğrenmiştir denilebilir.

Eğitimin modernleşmesiyle dini yaşam arasında Üzümlören'de dikkat çekici etkileşimler olmuştur. Örneğin, köyde okuma yazma bilenlerin artmasıyla birlikte dini bilgilenme de kitaplar üzerinden yapılmaya başlamıştır. Halk, ilmiyal kitapları, mevlit kitapçıkları edinerek kendi kendine öğrenmeye yönelmiştir. Aynı zamanda radyo ve televizyonun köye girmesiyle (1970'lerden itibaren) vaaz ve programlar aracılığıyla dini bilgilerini güncelleme imkanı bulmuştur. 1990'larda evlere giren televizyonlar Ramazan ayında yayınlanan mukabele ve dini sohbetleri köy odalarına taşımıştır. Bu sayede camiye gidemeyen kadınlar dahi evlerinde dini programları takip edebilmiştir. 2000'lerde cep telefonları ve internetin gelmesiyle birlikte, genç nesil dini konularda bilgi almak için dijital kaynaklara başvurur hale gelmiştir. Üzümlören Ortaokulunda seçmeli Kur'an dersleri okutulmakta, lisede temel dini bilgiler ders müfredatın parçası olarak verilmektedir. Tüm bunlar, dini eğitim ve genel eğitimin birbirini tamamlayan biçimde yürüdüğünü göstermektedir.

Üzümlören özelinde eğitim ve din kurumlarının tarihsel seyrine bakıldığında, Türkiye'deki genel trendlere benzer bir tablo görülür. Cumhuriyet'in başında geleneksel dini eğitim kurumları tasfiye edilmiş, yerine modern laik eğitim kurumları inşa edilmiştir. İlkokul ve ortaokulun açılmasıyla nesiller yeni bir eğitim sistemiyle yetişmiş; ancak aynı zamanda dini değerler toplumda yaşamaya devam etmiştir. Köyde medrese kalmasa da cami, imam ve aile içi eğitim yoluyla İslami bilgi nesilden nesile aktarılmıştır. Devletin

sunduğu imam-hatip okulları ve Kur'an kursları da bu sürekliliği sağlamıştır. Bugün Üzümlören'de okur-yazar oranı neredeyse %100'e yakındır ve pek çok üniversite mezunu yetişmiştir. Aynı zamanda hemen her hanede temel dini eğitim almış bireyler bulunmaktadır. Bu ikili durum, köy toplumunun hem çağdaş dünyaya ayak uydurduğunu hem de manevi kimliğini koruduğunu gösterir. Köydeki Ulu Cami hala sosyal yaşamın merkezidir; cenazeler, bayram namazları, kandil geceleri gibi ortak etkinlikler burada gerçekleştirilir. Yine köy okulu da merkezî bir işleve sahiptir; seçimlerde sandık burada kurulur, köylülerin toplantıları burada yapılır. Yani okul ve cami, bir bakıma Üzümlören'in iki temel direği olarak toplumsal hayatı ayakta tutmaktadır. Bu durum, Anadolu'nun pek çok köyü için de geçerli evrensel bir gerçekliktir.

4.3.5. Modernleşme ve Kırsal Dönüşüm Süreci

Üzümlören'in tarihsel serüveni, geleneksel bir köy yapısından modern bir belde görünümüne evrilmenin izlerini taşır. Cumhuriyet dönemi boyunca kırsal altyapı ve yaşam koşullarında meydana gelen iyileşmeler, kasabanın çehresini değiştirmiştir. Elektrik, ulaşım, içme suyu, kanalizasyon, telefon ve internet gibi altyapı hizmetlerinin kademeli olarak devreye girmesiyle birlikte Üzümlören, 20. yüzyıl başındaki köy görünümünden uzaklaşıp çağdaş yaşam unsurlarını bünyesinde barındıran bir yerleşim haline gelmiştir. Bu dönüşüm, Türkiye'deki kırsal modernleşme hamleleriyle eşzamanlı ilerlemiştir (Memiş, 1990; Gümüşçü, 2018; Uğur, 2021).

4.3.5.1. Altyapı ve Ulaşım

Üzümlören'e elektrik ilk defa 1970'li yıllarda gelmiştir. 1950'lerde Türkiye'de sadece çok az sayıda köy elektriğe kavuşabilmişken (1970'te köylerin ancak %7'sinde elektrik vardı), devletin köy elektrifikasyonu programı sayesinde 1970'lerin sonuna doğru Üzümlören sokakları da elektrik ışığıyla tanışmıştır. Elektriğin gelişi, köy hayatında adeta bir devrim etkisi yaratmıştır: Gaz lambaları yerini ampullere bırakmış, akşamları evlerde ışıklar yanmaya başlamış, radyo ve televizyon kullanımı mümkün olmuştur. 1980'lere gelindiğinde hemen her evde elektrik vardı ve köyün gençleri akşamları televizyon etrafında toplanarak yeni bir kültürel deneyim yaşamaya başlamışlardı. Ulaşım alanında da büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Eskiden stabilize köy yollarıyla ilçeye bağlanan Üzümlören, 1950'lerden itibaren karayolu ağının genişlemesi ile birlikte Tokat-Turhal devlet yoluna bağlantı kazanmıştır. 1960'larda başlatılan "her köye yol"

kampanyaları kapsamında Üzümlören ile Pazar ilçesi arasındaki yol modernize edilmiş, araba ve otobüslerin geçişine elverişli hale getirilmiştir. 1970’lerde kasabaya düzenli otobüs seferleri konulmuş; halk haftanın belirli günleri Turhal’a veya Tokat’a gidip gelebilmiştir. Bu durum, köyü dış dünyaya daha da yakınlaştırmıştır. Günümüzde Üzümlören, Tokat il merkezine 38 km, Turhal’a 23 km, Zile’ye 27 km asfalt yolla bağlı olup yılın her mevsimi ulaşımın mümkün olduğu bir konumdadır. Ulaşım altyapısının iyileşmesi sadece ticareti değil, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi de kolaylaştırmıştır. Modernleşme sürecinde içme suyu temini de öncelikli meselelerden biri olmuştur. Eskiden köy halkı su ihtiyacını çeşmelerden veya kuyulardan karşılarken, 1980’lerde devletin “her köye içme suyu” projeleri sayesinde Üzümlören’e de su şebekesi döşenmiştir. Dağ eteklerinde açılan su kaynakları borularla köy meydanına ve mahallelere getirilmiş, böylece sağlıklı içme suyuna erişim sağlanmıştır. Takip eden yıllarda hemen her haneye bir musluk bağlanmış, ev içi tesisatlar kurulmuştur. Kanalizasyon sistemi ise ancak belediye statüsü kazanıldıktan sonra, 2000’li yıllarda inşa edilebilmiştir. Bundan önce evler genellikle foseptik çukurları kullanıyordu. Belediye eliyle gerçekleştirilen altyapı yatırımları neticesinde artık kasabanın büyük bölümünde kanalizasyon hatları mevcuttur (Özgen, 2017; Uğur, 2021).

4.3.5.2. Kooperatifleşme ve Kurumsallaşma

Üzümlören’de modernleşmenin önemli adımlarından biri de ekonomik ve sosyal alanda örgütlenme kapasitesinin artmasıdır. 20. yüzyıl ortalarında kurulan tarımsal kooperatifler, bunun ilk örnekleridir. Yukarıda değinilen Pancar Ekicileri Kooperatifi, bölgedeki çiftçilerin birlikte hareket ederek girdi temin ettiği, ürününü pazarladığı bir yapı sunmuştur. Ardından Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla kasabadaki çiftçiler düşük faizli kredilere ve sübvansiyonlu gübrelerle ulaşabilmiştir. 1970’lerde Üzümlören’de Ziraat Bankası tarafından “Tarımsal Kalkınma Kooperatifi” kurulması teşvik edilmiş, köylülere traktör almaları veya sulama motoru temin etmeleri için toplu kefaletle krediler sağlanmıştır. Bu sayede birçok yenilik köye daha hızlı girebilmiştir. Sosyal alanda da örgütlenmeler görülmeye başlamıştır. 1960’larda Üzümlören köy statüsünden belde (belediye) statüsüne yükselince, seçimle gelen bir belediye teşkilatı kurulmuştur. İlk belediye başkanı ve meclis üyeleri seçilerek 1968 civarında Üzümlören Belediyesi faaliyete başlamıştır (belde nüfusunun 2000’i geçmesiyle belediye kurulmuştur). Belediye teşkilatı, kasabanın planlı gelişiminde aktif rol oynamıştır.

Örneğin, imar planı hazırlanarak yollar genişletilmiş, yeni yerleşim yerleri belirlenmiştir. Belediye, altyapı hizmetlerinin getirilmesinde merkezi yönetimle köprü vazifesi görmüş; elektrik idaresi ve su işleriyle koordinasyon sağlayarak projelerin gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca belediye döneminde kasabaya kamu binaları kazandırılmıştır: Örneğin belediye hizmet binası, yeni okul binaları, sağlık ocağı gibi yapılar inşa edilmiştir. 1990’larda beldeye bir sağlık ocağı (Aile Sağlığı Merkezi) açılmış ve bir ebe-hemşire atanarak temel sağlık hizmetleri verilmeye başlanmıştır. Bu da köy halkının küçük rahatsızlıklar için şehre gitmeden tedavi olabilmelerini sağlamıştır. Yine aynı dönemde tarımsal danışmanlık hizmetleri için Tarım İlçe Müdürlüğü’nden ziraat teknisyenleri periyodik olarak köye gelmeye başlamış, böylece çiftçilerin modern tarım teknikleri konusunda bilgilenmesi sağlanmıştır (Gümüştü, 2018; Koçman, 2015).

4.3.5.3. Kentsel İmkânların Köye Girişi

Modernleşmenin ilerleyen safhalarında, Üzümlören kasabası pek çok kentsel imkana kavuşmuştur. Özellikle 1990 sonrası dönemde, köydeki günlük yaşama kent standartları hakim olmaya başlamıştır. Televizyonun yaygınlaşması ve 2000’lerde hemen her eve girmesiyle birlikte ulusal kültür ürünleri köylünün hayatının parçası olmuştur. 2000’lerin başında cep telefonu kapsama alanı Üzümlören’e ulaşmış; ilk olarak GSM operatörlerinin şebekeleri kurularak halk cep telefonu ile tanışmıştır. Kısa sürede cep telefonu kullanımı hızla yayılmış, haberleşme çok daha kolay hale gelmiştir. 2010’lara gelindiğinde ise internet hayatın vazgeçilmez parçası haline gelmiştir. Kasabadaki okullara ve kamu binalarına sabit internet bağlantıları kurulmuş, bireysel olarak da ADSL ve sonrasında fiber/4.5G gibi teknolojiler kullanılmaya başlanmıştır. Bugün Üzümlören’de gençler akıllı telefonlarıyla sosyal medyaya bağlanabilmekte, çiftçiler meteoroloji tahminlerini internetten takip edebilmekte, öğrenciler uzaktan eğitim alabilmektedir. Bu dijital dönüşüm, kasaba halkını küresel bilgi ağına dahil ederek ufuklarını genişletmiştir (Özgen, 2017; Aladağ, 2020).

Konut ve fiziksel çevre açısından da Üzümlören belirgin bir değişim geçirmiştir. 1970’lere kadar kerpiç ve ahşap evlerin yaygın olduğu köyde, 1980’lerden sonra betonarme inşaatlar artmıştır. Gurbetten gelen döviz ve kente gidenlerin birikimleri ile çok sayıda aile eski toprak evini yıkarak yerine tuğla ve betonla yapılmış, çatısı kiremitli modern evler yaptırmıştır. Böylece köyün silüeti de değişmeye başlamıştır. Geleneksel

tek katlı, avlulu evlerin yanı sıra iki katlı, balkonu ve geniş pencereleri olan “şehir evi” tarzı yapılar çoğalmıştır. 1999 deprem yönetmeliği sonrası pek çok eski yapıya güçlendirme yapılmış veya yerine yenisi inşa edilmiştir. Halen Üzümlören’de az sayıda eski kerpiç ev ayakta olup çoğunlukla kullanılmamaktadır; kasabanın mahallelerinde sıvalı, boyalı beton evler hakimdir. Konut stoğunun yenilenmesinde TOKİ (Toplu Konut İdaresi) projelerinin doğrudan etkisi olmamıştır; zira TOKİ genelde daha büyük yerleşim yerlerinde toplu konut yapmıştır. Bununla birlikte, devletin kırsal konut yapımına verdiği düşük faizli kredilerden yararlanan bazı aileler 2010’larda yeni evler inşa etmiştir. Ayrıca 2011 Van Depremi sonrası çıkarılan yasa ile riskli evlerini yıkanlara verilen desteklerden faydalananlar olmuştur. Bu çerçevede, Üzümlören’de küçük çaplı da olsa bir kentsel dönüşüm süreci yaşandığı söylenebilir.

4.3.5.4. İnşaat Sektörü ve Gençlerin Meslek Tercihleri

Köyde inşaat faaliyetlerinin artması, aynı zamanda yerel bir inşaat sektörünü de doğurmuştur. Kasabada usta olarak yetişen birçok genç, duvar ustalığı, kalıpcılık, demircilik gibi alanlarda uzmanlaşmıştır. Hatta bu ustalar sadece Üzümlören’de değil, çevre ilçe ve illerdeki inşaat projelerinde de aranan işçiler haline gelmiştir. 1990’lardan itibaren Üzümlörenli ustalar ve işçiler, İstanbul’daki büyük inşaat şantiyelerine veya Karadeniz’deki yol yapım projelerine ekipler halinde giderek çalışmışlardır. İnşaat sektörü, tarımdan kopan genç nüfus için önemli bir istihdam kapısı olmuştur. Okulu erken bırakan veya üniversiteye devam etmeyen birçok genç, baba mesleği çiftçiliği sürdürmek yerine inşaatlarda ustabaşı olmayı veya büyükşehirlerde pazarcılık, esnafılık yapmayı tercih etmiştir. Bu eğilim, Türkiye genelindeki kırsal gençlerin tercihleriyle uyumludur. Tarımın yorucu ve gelirinin belirsiz olması nedeniyle, genç nesil memuriyet, işçilik veya hizmet sektörü gibi alanlara yönelmiştir. Üzümlören’de de benzer biçimde gençler arasında öğretmenlik, polislik, astsubaylık gibi meslekler popüler hale gelmiştir. Son 20 yılda kasabadan çok sayıda genç üniversiteyi kazanıp şehirde kalıcı olarak meslek sahibi olmuş; doktor, mühendis, öğretmen olarak büyükşehirlerde yerleşmiştir. Köyde kalan genç kesim ise genelde ya aile tarımını sürdürmekte ya da tarımla birlikte alternatif işler yapmaktadır. Örneğin, bazı genç çiftçiler modern sera kurarak sebze yetiştirmekte ve ürünlerini internet üzerinden pazarlamaktadır. Bazıları ise köye yakın ilçelerde (Turhal gibi) fabrikalarda çalışıp her gün gidip gelmektedir. Yani modernleşmeyle birlikte tek

geçim kaynağına bağımlılık azalmış, hane halkları birden fazla gelir getirici faaliyete yönelmiştir.

Belediyeleşme ile beraber Üzümlören'in çehresini değiştiren bir diğer unsur, kamu yatırımları ve sosyal tesisler olmuştur. Belde belediyesi parklar, çocuk oyun alanları, kapalı pazar yeri gibi çalışmalar yaparak kasaba halkının sosyal ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. 2000'lerde yapılan bir düğün salonu, köyde büyük organizasyonların (düğün, toplantı vb.) modern bir mekanda yapılabilmesine imkan tanımıştır. Önceden sokakta ya da okul bahçesinde yapılan düğünler artık bu kapalı salonda gerçekleştirilmektedir. Yine bu dönemde beldeye bir kütüphane ve internet evi kurulmuş, gençlerin ve öğrencilerin faydalanabileceği kültürel bir mekan yaratılmıştır. Fakat ne yazık ki genç nüfusun azlığı nedeniyle bu tür tesislerin kullanımı sınırlı kalmaktadır. Yine de, belde halkı özellikle yaz aylarında futbol turnuvaları gibi etkinliklerle sosyal hayatı canlı tutmaya çalışmaktadır. 2010'larda belde belediyesinin mahalle yollarını asfaltlaması, evlere ulaşan ara sokakların dahi beton parke yapılması, çevre düzenlemeleri gibi işler Üzümlören'i neredeyse bir kasaba görünümüne bürümüştür. Bugün belde merkezinde gezen bir kişi, asfalt yollar, kaldırım ve sokak lambalarıyla döşenmiş düzenli bir çevre görmektedir.

Modernleşme sürecinde Üzümlören ile benzer diğer kırsal bölgeler karşılaştırıldığında, ortaya çıkan tablo büyük ölçüde örtüşür. Türkiye'de köylerin hemen hepsi 20. yüzyılın ikinci yarısında elektrik, su, yol gibi temel altyapıya kavuşmuştur; Üzümlören de bu genel seyrin içindedir. 1970'lere dek elektriksiz, toprak yolları olan bir yer iken, 1980 sonrasında her türlü altyapısı bulunan bir yer olmuştur. Eğitimden sağlığa, ulaşımdan iletişime pek çok alanda kent standartlarına yaklaşmıştır. Bununla beraber, modernleşmenin getirdiği bazı olumsuz sonuçlarla da yüzleşmiştir: Göç nedeniyle nüfus kaybı ve tarım arazilerinin bir kısmının boş kalması gibi. Ancak devletin son yıllardaki kırsal dönüşüm projeleri, köye dönüş teşvikleri gibi adımları, Üzümlören gibi beldelerde yeniden canlanma umudu doğurmaktadır. Nitekim son dönemde tarıma verilen desteklerin artmasıyla birkaç genç girişimci kasabada modern meyve bahçeleri kurmuş, seracılığa başlamıştır. Bu durum, modern teknolojinin kullanımıyla geleneksel tarım alanlarının tekrar değerlendirileceğine işarettir. Ayrıca kırsal turizm potansiyeli de düşünülmektedir; tarihi Ulu Cami ve Kaz Gölü gibi değerler, doğa ve kültür turizmi meraklıları için çekici bulunabilir. Henüz bu alanda somut bir girişim olmamışsa da, Tokat ilinin tanıtım faaliyetlerinde Üzümlören'in adı geçmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, Üzümlören’de modernleşme ve kırsal dönüşüm süreci, Cumhuriyet tarihi boyunca kesintisiz devam eden bir yolculuktur. Elektriğin, suyun, yolun geldiği; eğitimin yaygınlaştığı; haberleşmenin hızlandığı; evlerin, giysilerin, üretim araçlarının değiştiği bu süreçte kasaba halkı kendi köklerini de koruyarak yeniliklere uyum sağlamıştır. Bugün Üzümlören, bir yandan verimli topraklarında tarım yapan, diğer yandan kentlerle iç içe yaşayan insanlarıyla geçmişle bugün arasında köprü kuran bir Anadolu beldesidir. Bu beldenin ekonomik faaliyetlerinin tarihsel gelişimi, aslında Türkiye’nin kırsal kalkınma hikayesinin küçük bir örneğidir. Her bir alt başlıkta ele alınan dönüşümler –tarım ve hayvancılıktaki evrim, ticaret ve el sanatlarındaki değişim, göçlerle farklılaşan toplum yapısı, eğitim ve dini hayatın dönüşümü, modern altyapı hamleleri– hep birlikte Üzümlören’in bugününe şekil vermiştir. Türkiye’de benzer özellikler taşıyan pek çok kırsal yerleşimde olduğu gibi, Üzümlören de tarihsel mirasını muhafaza ederek çağın gereklerine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu denge arayışı, beldenin geleceğe yönelik sürdürülebilir kalkınma stratejileri açısından da yol gösterici olacaktır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Üzümlören beldesinin coğrafi konumu ve doğal çevre özellikleri, tarihsel süreçte yerleşme düzenini ve üretim biçimlerini belirgin şekilde etkilemiştir. Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Tokat ili Pazar ilçesi sınırlarında yer alan Üzümlören, Kızılırmak havzasına yakın konumuyla verimli alüvyal topraklara ve su kaynaklarına sahiptir. Bu durum, tarihten bu yana beldede tarımsal faaliyetlerin sürekliliğini sağlamış ve nüfusun kırsal alanda tutunmasına yardımcı olmuştur. Nitekim Anadolu'da birçok yerleşimde olduğu gibi, Üzümlören'de de nüfus dağılımı büyük ölçüde arazinin tarımsal potansiyeliyle şekillenmiştir. Verimli ovaya yakınlığı sayesinde belde halkı geleneksel olarak hububat, baklagil ve bağcılık gibi üretimlerle geçimini sağlamış; Üzümlören adının da gösterdiği üzere özellikle üzüm yetiştiriciliği ve bağcılık bölgede önemli bir yer tutmuştur (Akbulut, 2009; Akarsu, 2014).

Üzümlören'in stratejik konumu da tarih boyunca yerleşim için cazip bir alan oluşturmıştır. Bölge, antik çağlardan Osmanlı Dönemi'ne uzanan süreçte, ticaret yollarına yakınlığı ve geçit konumuyla farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel kayıtlara göre belde civarında önemli kervan yolları geçmiş, bu da Üzümlören'i tarımsal ürünlerin takas edildiği, pazar kurulan bir merkez haline getirmiş olabilir. Coğrafi konumun sağladığı bu avantaj, yerleşim dokusunun da şekillenmesine yol açmıştır: ova kenarındaki düzlük alanda köy çekirdeği oluşurken, çevredeki yamaçlarda tarım arazileri ve meralar yayılmıştır. Doğal faktörlerin (iklim, toprak ve su gibi) tarih boyunca beldenin mekânsal örgütlenmesindeki belirleyici rolü, tarihî coğrafya yaklaşımıyla da ortaya konmaktadır. Örneğin, iklim ve topografya Üzümlören'in hangi ürünlerde uzmanlaştığını, yerleşimin hangi noktalarda yoğunlaştığını etkilemiştir. Karasal iklimin etkili olduğu bu bölgede su kaynaklarının varlığı, belirli noktalarda yoğun yerleşmeleri mümkün kılmış; suya yakın düz araziler köyün ana yerleşim yerini oluştururken, çevre köyler ve yaylalar mevsimlik tarım ve hayvancılık faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu bakımdan Üzümlören'in coğrafi konumu, hem yerleşim sürekliliği hem de üretim çeşitliliği açısından belirleyici bir çerçeve sunmuştur (Darkot, 1964).

Üzümören beldesi, zengin tarihî ve kültürel mirasıyla, günümüz sosyal yapısının şekillenmesinde önemli bir mirasa sahiptir. Beldede yer alan Üzümören Ulu Camii, Osmanlı Döneminden kalma mimarisiyle sadece bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın merkezlerindendir. Yüzyıllardır ayakta kalan bu cami, halen belde halkının günlük hayatının odak noktası olup dini ve sosyal buluşmalara ev sahipliği yapmaktadır. Benzer şekilde beldede bulunan türbeler, eski tekke kalıntıları ve tarihi mezarlık alanları, geçmişten günümüze süreklilik arz eden bir manevi ve kültürel bağlantı yaratmaktadır. Halk, bu tür mekânları ziyaret ederek atalarıyla bağ kurmakta, mekân üzerinden tarihî bir süreklilik duygusu yaşamaktadır. Bu olgu, Halbwachs'ın “kolektif bellek” kavramıyla örtüşür biçimde, mekânların toplumsal hafızayı taşıyıcı rolünü gösterir. Örneğin Üzümören ‘deki türbe ve yatırlar, belirli günlerde cemaatin bir araya geldiği mekânlar olarak toplumsal dayanışmayı güçlendirmektedir. Bu sayede tarihî miras unsurları, güncel sosyal yapının içine nüfuz ederek yerel kimliği beslemektedir (Halbwachs, 1992; Nora, 1989; Atak, 2019).

Belde sınırları içinde tespit edilen arkeolojik kalıntılar ve özellikle halk dilinde “Kilise Önü Bağları” olarak anılan mevki, Üzümören’in çok kültürlü geçmişine işaret etmektedir. “Kilise Önü Bağları” ismi, bölgede bir zamanlar bir kilise varlığına ve etrafındaki üzüm bağlarına gönderme yapar. Bu isim günümüzde de kullanılmaya devam edilerek, geçmişte burada yaşamış farklı inanç ve kültürlerin mekânda bıraktığı izin hâlâ kolektif bellekte canlı kaldığını göstermektedir. 1920’lerin mübadele dönemiyle birlikte beldedeki gayrimüslim nüfus ayrılmış olsa da, onların izleri yer adlarında ve hatıralarda yaşamaya devam etmektedir. Bu durum, somut olmayan kültürel miras öğelerinin (yer adları, efsaneler, hikâyeler) nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığının bir örneğidir (Assmann, 2011; Smith & Waterton, 2009). Nitekim Bartın yöresinde kırsal kesimde yapılan bir çalışmada, bayramlar, düğünler, türküler gibi geleneksel kültür öğelerinin birlikte yaşama duygusunu geliştirdiği ve bunların yaşatılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Üzümören’de de benzer şekilde, düğünler ve bayram kutlamaları gibi toplu ritüeller, tarihsel ve kültürel mirasın canlı tutulduğu, kuşaklar arası bağların pekiştiği sosyal pratiklerdir. Bu törenler esnasında geleneksel kıyafetlerin giyilmesi, halk oyunlarının oynanması veya yerel yemeklerin yapılması gibi uygulamalar, genç nesillere kültürel mirasın aktarılmasında birer vasıta olmaktadır. Ancak modern yaşamın etkileriyle, eski kuşakların birlikte ve geleneksel oyunlar oynayarak büyüdüğü, bugünün çocuklarının ise

daha bireysel ve teknolojik uğraşlarla vakit geçirdiği ifade edilmektedir. Bu gözlem, kültürel miras aktarımının günümüzde zorlaştığını, toplumsal değişimin yerel kültürü etkileme düzeyini göstermektedir.

Üzümlören örneğinde tarihî ve kültürel miras, güncel sosyal yapıda hem fiziksel mekânlar aracılığıyla (cami, türbe, tarihi evler) hem de manevi değerler aracılığıyla (yerel gelenekler, kolektif hafıza) varlığını sürdürmektedir. Geleneksel mimarinin izleri beldede hâlen seçilebilmekte; ahşap ve kerpiç eski evler ile sokak dokusu, beldenin geçmiş yaşam tarzına dair ipuçları sunmaktadır. Ne var ki, kırsal alanların genelinde gözlemlendiği üzere, Üzümlören’de de modernleşme ile birlikte geleneksel doku kısmen tahrip olma riskiyle karşı karşıyadır. Köylerde geleneksel mimarinin korunamaması olgusu, sadece yerel halkın bilinç eksikliğiyle açıklanamaz; kırsal mimariyi korumanın gerekçeleri ve imkânları, kentsel alanlardakinden farklı dinamikler barındırmaktadır (Harrison, 2010; Tunbridge & Ashworth, 1996). Bu bağlamda, beldenin tarihî ve kültürel mirasının korunması, yerel kimliğin sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir. Son yıllarda Türkiye’de başlatılan “Kırsal Miras” programları ve Tarihi Kentler Birliği gibi girişimler, kırsal kültürel mirasın tespitine ve korunmasına yönelik farkındalığı artırmaktadır. Üzümlören’de de benzeri girişimlerle, hem somut mirasın (tarihi yapılar, kalıntılar) hem de somut olmayan mirasın (masallar, yerel bilgiler, el sanatları) belgelenip gelecek kuşaklara aktarılması, sosyal yapının geleneksel öğelerinin canlı tutulmasını sağlayacaktır.

Üzümlören’in ekonomik yapısı, tarihsel olarak büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bölgenin bereketli toprakları, kadim dönemlerden itibaren tarımsal üretimi mümkün kılmış; tahıl, bakliyat, üzüm ve meyve yetiştiriciliği beldenin geçim kaynaklarını oluşturmuştur. Osmanlı Tahrir Defterleri ve Cumhuriyet Dönemi kayıtlarının karşılaştırılması, beldede tarım sistemlerinin zaman içinde nasıl evirildiğini gösterebilir (Karpas, 2015; Keyder, 2014). Örneğin, Osmanlı Döneminde Üzümlören ve civarında çift-hane sistemiyle buğday üretimine dayalı bir tarımsal düzen hâkimken, bağcılık ve meyvecilik de önemli yer tutuyordu. Bölgenin adına da yansıyan üzüm üretimi, muhtemelen hem taze tüketim hem de pekmez, şarap gibi ürünler için değerlendirilmekteydi. Nitekim 19. yüzyılda Tokat ve çevresinin bağcılık ve şarapçılıkla meşhur olduğu, bölgede yaşayan Ermeni ve Rum nüfusun özellikle bu alanda üretim

yaptığı bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki nüfus mübadelesi ve sonrasındaki demografik değişimler, Üzümlören'de tarımsal üretim desenini kısmen değiştirmiştir. Gayrimüslim nüfusun ayrılmasıyla bağcılık bir süre ivme kaybetse de sonraki yıllarda yerli halkın ve mübadil ailelerin geleneksel bilgi birikimiyle tarımsal üretime devam ettiği görülmektedir.

Hayvancılık, Üzümlören ekonomisinin diğer bir sacayağını oluşturmuştur. Tarihsel olarak aile ölçeğinde küçükbaş hayvancılık (koyun, keçi) yaygın olup, mevsimsel yaylacılık faaliyetleriyle desteklenmekteydi. İlkbahar ve yaz aylarında belde halkı, civardaki yaylalara çıkarak hayvan otlatmış, bu sayede süt ürünleri (tereyağı, peynir, yoğurt) üretmiş ve kışlık ihtiyaçlarını karşılamıştır. Büyükbaş hayvancılık da özellikle Cumhuriyet döneminde, devlet teşviklerinin etkisiyle artış göstermiştir. 1960'lerden sonra köyde ortak mera kullanımının düzenlenmesi ve veterinerlik hizmetlerinin ulaşmasıyla, hayvan sayılarında ve verimlilikte artış sağlanmıştır. Ancak özellikle 1980'lerden itibaren tarım ve hayvancılığın ülke genelindeki dönüşümüne paralel olarak, Üzümlören'de de bu faaliyetlerin ölçeği ve yapısı değişmiştir. Mekanizasyonun kırsala nüfuz etmesiyle birlikte, kara saban ve öküz ile yapılan tarım, yerini traktör destekli modern tarıma bırakmıştır. Türkiye genelinde II. Dünya Savaşı sonrasında Marshall Planı yardımlarıyla hızlanan tarımsal mekanizasyon süreci, bireysel çiftçilerin üretim tarzını kökten değiştirmiştir. Üzümlören'de 1950'ler ve 60'larda traktör kullanımının yaygınlaşması, tarla tarımında insan ve hayvan emeğine duyulan ihtiyacı azaltmış; bu durum birçok aile üyesinin farklı iş kollarına yönelmesine veya kente göç etmesine zemin hazırlamıştır.

Tarihsel perspektifte, ticaret ve el sanatları da Üzümlören'de ekonomik yaşamın bir parçası olagelmıştır. Tarım ve hayvancılık ürünlerinin fazlası, çevre pazarlarda veya panayıralarda takas edilirken, beldede dokumacılık, semercilik, demircilik gibi geleneksel zanaatlerin icra edildiği dönemler olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın ortalarına dek, kadınlar ev içi ekonomiye katkı amacıyla kilim, heybe dokuma işlerini sürdürmüş; erkekler ise nalbantlık, marangozluk gibi becerilerle hem köyün ihtiyacını karşılamış hem de yakın çevreye hizmet sunmuştur. Ne var ki modernleşme süreci ve ucuz fabrikasyon ürünlerin piyasayı doldurmasıyla, bu el sanatlarının bir kısmı unutulmaya yüz tutmuştur. Bir zamanlar her evde bulunan el tezgâhları, yerini fabrika yapımı halılara bırakmış; demirci

ocaklarının yerini sanayi sitelerindeki atölyeler almıştır. Bu ekonomik dönüşüm, sadece üretim biçimlerini değil, toplumsal yapıyı ve beceri setlerini de değiştirmiştir. Geleneksel zanaatları icra eden ustaların azalmasıyla birlikte, kuşaklar arası bilgi aktarımı kesintiye uğramış; bu da yerel kültürel mirasın bir boyutunun yitimi anlamına gelmektedir. Yine de son dönemde kırsal turizmin ve otantik ürünlere talebin artmasıyla, Üzümlören’de ve benzeri kırsal alanlarda bazı geleneksel üretimlerin canlandırılması potansiyeli ortaya çıkmıştır. Örneğin, organik tarım ve yerel gıda hareketleri kapsamında Üzümlören’in pekmez yapımı, pestil (meyve deri) üretimi gibi geleneksel gıda işleme yöntemleri yeniden değer kazanmaya başlamaktadır.

Üzümlören’in ekonomik faaliyetlerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, belirgin süreklilikler ve kırılmalar gözlenmektedir. Coğrafi koşulların elverişliliği sayesinde tarım ve hayvancılık, yüzyıllar boyunca temel geçim kaynağı olarak süreklilik arz etmiştir (bu bir sürekliliktir). Öte yandan, 20. yüzyıldaki teknolojik ve politik gelişmeler (örneğin 1950’lerdeki traktörleşme ve piyasa ekonomisine eklenme) önemli kırılma noktaları yaratmıştır; üretim ölçekleri, ürün desenleri ve emek organizasyonu köklü biçimde değişime uğramıştır. Bu dönüşümler, kırsal sosyo-ekonomik yapıyı da değiştirerek aile yapısından köy içi iş bölümüne, toplumsal rollere kadar pek çok alanda yenilikler getirmiştir. Sonuç olarak, Üzümlören örneğinde tarım ve hayvancılığın tarihsel seyri, bir yandan yerel özgünlükler (bölgeye has ürünler ve yöntemler) sergilerken, bir yandan da Türkiye kırsal yapısının genel eğilimleriyle büyük ölçüde uyum göstermektedir. Bu uyum, özellikle kırsal ekonominin maruz kaldığı makro ölçekli etkilerde (piyasa dalgalanmaları, devlet politikaları, iklim koşullarındaki değişim vb.) belirginleşir. Dolayısıyla, Üzümlören’in ekonomik tarihi, tekil bir köy monografisi olmanın ötesinde, Türkiye’nin kırsal dönüşüm panoramasında temsili bir örnek teşkil etmektedir.

Üzümlören’de ekonomik yapının dönüşümü ve toplumsal değişim, göç ve nüfus hareketleri ile yakından ilişkilidir. Osmanlı’nın son dönemleri ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında, belde nüfusu nispeten dengeli bir artış eğilimindeyken, 1950’lerden sonra Türkiye genelinde hız kazanan kırdan kente göç olgusu Üzümlören’i de etkilemiştir. Türkiye’de 1950’lerden itibaren başlayan yoğun kırsal göç, günümüze dek aralıksız sürmüş ve ülke nüfusunun kır-kent dağılımını tersine çevirmiştir: 20. yüzyıl ortalarına dek çoğunluğu kırsalda yaşayan Türkiye nüfusu, bugün yaklaşık dörtte üç oranında kentlerde yaşamaktadır. Üzümlören özelinde de 1960-1980 arası dönemde önemli bir

nüfus çözülmesi yaşandığı, genç işgücünün büyük şehirlere (İstanbul, Ankara gibi) veya bölgedeki sanayi merkezlerine yöneldiği gözlenmektedir. Bu göç dalgasının temel nedenleri arasında, beldede tarım arazilerinin bölünmesiyle kişi başına düşen toprağın azalması, mekanizasyon sonucu işgücüne talebin düşmesi ve kentlerin sunduğu eğitim-istihdam imkânlarının cazibesi sayılabilir. Daha iyi yaşam koşulları arayışı, özellikle genç nüfusu kırsaldan çekmiş; geride kalan nüfus bileşimi giderek yaşlanmıştır. Nitekim Ağlasun örneğinde yapılan bir araştırma da, Türkiye genelinde 1980'ler sonrası uygulanan neoliberal tarım politikalarının köylü çiftçilerin toplumsal statüsünü zayıflattığını, genç kuşağın tarımı terk edip yakın şehirlerde iş aramaya yöneldiğini, tarımsal faaliyetin yaşlıların omzunda kaldığını göstermektedir. Üzümlören'de de benzer bir şekilde, tarımsal ürün fiyatlarının dalgalanması, küçük ölçekli çiftçiliğin kârlılığının düşmesi gibi etkenler sonucunda gençlerin köyde kalma motivasyonları azalmış ve dış göç hızlanmıştır.

Göç olgusunun Üzümlören'in sosyal yapısına etkisi çok boyutlu olmuştur. Bir yandan hane yapıları değişmiş, geniş aileler yerini anne-baba-çocuklardan oluşan çekirdek ailelere bırakmıştır. Köyde kalan yaşlılar, geride kalan torunlarını büyütme ya da yalnız yaşama durumuyla karşı karşıya kalırken, aktif nüfusun önemli kısmı şehirlere dağılmıştır. Bunun sonucu olarak, köy içindeki dayanışma ağları zayıflamış, imece ve komşuluk yardımlaşması gibi geleneksel uygulamalar seyrekleşmiştir. Kırsal demografideki bu değişim, mekânsal bellek üzerinde de etkisini göstermiştir: çocukluklarını köyde geçirmeyen yeni nesiller, dedelerinin/nenelerinin hikâyelerindeki mekânlara yabancı kalmaya başlamışlardır. Bir başka deyişle, göç kuşakları arasında bir kültürel mesafe yaratmış; kente gidenlerin kırsal anıları zamanla silikleşirken, köyde kalanların da gelenekleri sürdürme imkânı azalmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de sıkça görülen bir fenomen olarak, büyük şehirlerde tutunmaya çalışan Üzümlörenli göçmenler, memleketleriyle bağlarını tamamen koparmamış; özellikle yaz aylarında köye geri gelme (memleket ziyareti) ve emeklilikte köye dönme gibi eğilimler sürmüştür. Bu döngüsel nüfus hareketleri, köyde belirli dönemlerde nüfusun geçici de olsa canlanmasına, kentte biriken sermayenin (örneğin ev inşaatı, tarla alımı gibi yollarla) köye aktarılmasına vesile olmaktadır.

Modernleşme süreci, Üzümlören'de sadece nüfus hareketleriyle değil, aynı

zamanda inşaat, ulaşım, eğitim gibi alanlardaki dönüşümlerle de hissedilmiştir. 1970’lerden itibaren köye ulaşan karayolu bağlantısı, elektrik şebekesi, içme suyu tesisatı ve benzeri altyapı yatırımları, belde halkının yaşam kalitesini artırmıştır. Televizyonun ve radyonun köylere girmesiyle başlayan medya etkisi, küresel ve ulusal kültürel etkileşimi hızlandırmış; yaşam tarzlarında kentsel normlara bir yakınsama meydana gelmiştir. Örneğin mimaride, önceki nesillerin kerpiç veya taş evleri yerine betonarme evler inşa edilmeye başlanmış, bu da hem konut standartlarını yükseltmiş hem de kırsal peyzajda görünür bir değişiklik yaratmıştır. Eğitim alanında, köydeki ilkokulun yanı sıra taşınmalı eğitimle ilçeye/ile giden öğrencilerin sayısı arttıkça, genç neslin ufku genişlemiş ve meslek seçimlerinde çeşitlilik görülmüştür. Ancak bu durum aynı zamanda beyin göçü etkisi yaratmış; eğitilmiş gençlerin önemli bir kısmı geri dönmek üzere şehirlerde kalmıştır. Sonuç itibarıyla, Üzümlören’de modernleşme, çift yönlü bir etki yaratmıştır: bir yandan yaşam koşullarını iyileştirip kentsel imkânları kırsala taşıyarak (yol, elektrik, okul, sağlık ocağı vb.), beldede hayatı kolaylaştırmış; diğer yandan şehirle artan etkileşim, köyün ekonomik ve sosyal yapısının şehir lehine çözülmesini hızlandırmıştır. Üzümlören’de gözlenen bu dönüşümler, Türkiye kırsalının genelinden bağımsız değildir ve makro ölçekteki eğilimlerin yerel bir yansımasını temsil etmektedir. Örneğin Türkiye genelinde köyler giderek kentlerin bir uzantısına dönüşmektedir; özellikle kent merkezine yakın kırsal yerleşmeler adeta kentsel banliyö kimliği kazanmaktadır. Üzümlören her ne kadar büyük bir kente doğrudan yakın olmasa da Tokat il merkezi ve Turhal, Zile gibi ilçe merkezleriyle kurulan ulaşım bağlantıları sayesinde kentsel ağın bir parçası haline gelmiştir. Köylüler artık ekonomik ve sosyal faaliyetlerinde tamamen kendi kendine yeten bir yapı sergilememekte; şehir ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde yaşamaktadır. Bu doğrultuda, aile fertlerinin en azından bir kısmının şehirde çalışması olağan hale gelmiştir. Köyde yaşayanlar için sosyal güvence ve düzenli gelir genellikle kent merkezlerindeki istihdamla ilişkilendirilirken, köy hayatı daha çok sembolik ve duygusal bir değer kazanmıştır. Yani köy, işlevsel açıdan üretim ve gelir getiren bir birim olmaktan ziyade, kimlik ve aidiyet boyutunda anlam taşımaya başlamıştır. Bu olgu, Üzümlören’de de gözlemlenebilir: beldeden çıkan birçok kişi için köy, “memleket” olarak duygusal değeri yüksek, fakat sürekli yaşam alanı olarak ikinci planda kalan bir yer haline gelmiştir. Tüm bu dönüşümler bağlamında, Üzümlören’de mekânsal bellek ve yerel kimlik, modernleşmenin meydan okumalarına rağmen varlığını sürdürmeye çalışmakta; bir yandan da değişen şartlara uyum sağlayarak yeniden şekillenmektedir.

Üzümören beldesinin yaşadığı sosyo-mekânsal dönüşüm, mekânsal bellek ve yerel kimlik kavramları ekseninde de incelenmelidir. Mekânsal bellek, bir toplumun belirli bir mekâna ilişkin kolektif anılarını, deneyimlerini ve anlatılarını ifade eder; yerel kimlik ise o toplumun kendine özgü tarih ve kültürünün bireylerde ve toplulukta yarattığı aidiyet duygusudur. Kırsal alanlarda mekânsal bellek genellikle çok güçlüdür, zira nesiller boyu aynı topraklarda yaşayan topluluklar, mekânla kurdukları ilişkiyi ritüeller, söylemler ve gündelik pratikler aracılığıyla pekiştirirler. Üzümören’de de köy meydanından cami avlusuna, eski çeşmelerden bağlara kadar birçok fiziksel mekân, sadece bugünün kullanım alanı olmanın ötesinde, kuşakların hafızasında iz bırakan hatıraların taşıyıcısıdır. Örneğin, beldede yaşlı nesil bir tepeyi göstererek geçmişte orada bir Rum kilisesi olduğunu anlatmakta; genç nesil belki o kiliseyi hiç görmemiş olsa da, anlatılar yoluyla bu bilgiye ve hafızaya ortak olmaktadır. Bu sayede mekân, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı dönemlerin hatırasını taşır ve bu hatıra bugünün yerel kimliğinin bir parçasına dönüşür.

Kırsal dönüşüm sürecinde (göç, ekonomik değişim, idari düzenlemeler vb. aracılığıyla) mekânsal bellek bazı alanlarda zayıflasa da, yeni koşullara adapte olarak devam edebilir. Üzümören’de son yıllarda gözlenen değişimlere rağmen, yerel kimlik unsurları halen belirgin şekilde mevcuttur. Beldede yaşayanlar kendilerini tanımlarken sadece coğrafi bir kökeni değil, aynı zamanda paylaşılan bir kültürel geçmişi de dile getirmektedirler. Örneğin, “Üzümörenli” olmanın anlamı nedir sorusuna, belde sakinleri geleneksel misafirperverlikleri, imece usulü çalışma kültürleri, ortak bayram kutlamaları gibi somut örnekler verebilmektedir. Bu, yerel kimliğin yaşayan bir olgu olduğunu gösterir. Bununla birlikte, kentleşme ve küreselleşmenin etkisiyle kırsal toplum yapısı çözülürken, yerel kimliğin bazı boyutları da erozyona uğramaktadır. Kırdan kente göç sonucunda kırsal kültürel yapıların önemli bir kısmı geri dönülemez biçimde tahrip olmuştur. Üzümören özelinde de, köy nüfusunun önemli bir kısmının daimi olarak kenti seçmesiyle birlikte, beldenin kendine özgü bazı gelenek ve göreneklerinin uygulanma sıklığı azalmıştır. Örneğin, geçmişte her yıl yapılan belirli bir yerel şenlik artık yapılamıyor ya da eski usul bir düğün konvoyu yerine şehirde modern düğün salonları tercih ediliyor olabilir. Bu tür değişimler, yerel kimlik pratiklerini dönüşüme uğratmaktadır.

Öte yandan, kırsal dönüşümün getirdiği bu risklere karşı, yerel belleği canlandırmaya yönelik çabalar da dikkat çekmektedir. Kimi Üzümlörenli aileler, büyük şehirlerde doğup büyüyen çocuklarını yaz tatillerinde köye getirerek ata topraklarıyla tanıştırmakta; onlara tarlada çalışma, bahçe ekme, hayvan gütmeye gibi deneyimleri yaşatarak bir nevi “köklerine bağlama” çabası gütmektedir. Bu tür yaklaşımlar, mekânsal belleğin diri tutulması ve yerel kimliğin gelecek nesillere aktarılması açısından son derece değerlidir. Nitekim araştırmalar, geleneksel kültür öğelerinin (bayramlar, düğünler, yerel müzikler vb.) birlikte yaşama duygusunu güçlendirdiğini ve bunların yaşatılmasının, toplumsal bütünlüğün sürdürülmesi için kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Kırsal dönüşüm sürecinde yerel kültürel değerlerin önemi giderek daha çok anlaşılmaktadır. Günümüzde köyler, tıpkı kentler gibi hem küreselleşme hem de yerelleşme süreçlerini bir arada yaşamaktadır; bu durum, yerel kültürü sürdürülebilir kırsal kalkınmanın anahtar unsurlarından biri haline getirmektedir. Üzümlören için de kültürel miras ve kimlik unsurlarının korunması, beldenin gelecekteki varlığı ve çekiciliği açısından stratejik bir rol oynayacaktır. Çünkü yerel kimliğin güçlü olduğu, mekânsal belleğin canlı kaldığı kırsal topluluklar, dış etkiler karşısında direnç geliştirebilir ve hatta bu özgün kimliği ekonomik bir değere (örneğin kırsal turizm veya yerel ürün markalaşması yoluyla) dönüştürebilirler. Bu bağlamda, mekânsal belleğin somut taşıyıcıları olan tarihi yapılar, anıtlar, mezarlıklar kadar; yerel dil, masallar, mutfak kültürü gibi somut olmayan miras öğeleri de kırsal dönüşüm sürecinde desteklenmelidir. Üzümlören’de mekânsal belleği güçlü kılan unsurların (örneğin tarihî cami, kilise kalıntısı, eski bağ alanları) tescil edilip korunması; bunlar etrafında yerel tarih müzesi, bellek rotaları gibi uygulamaların geliştirilmesi, hem eğitimsel hem de kültürel açıdan fayda sağlayacaktır. Sonuç olarak, mekânsal bellek ve yerel kimlik, Üzümlören’in değişim sürecinde geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran, toplumsal direnci ve uyumu pekiştiren kilit kavramlardır. Bu kavramlar etrafında yapılacak okuma ve yorumlamalar, beldenin yaşadığı dönüşümlerin daha iyi anlaşılmasına imkan verecek ve literatürdeki benzer kırsal incelemelerle anlamlı bağlar kurulmasını sağlayacaktır.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. SONUÇ

Üzümören beldesinin tarihî coğrafyasına ilişkin yapılan bu kapsamlı çalışma, mekânın doğal, beşerî ve kültürel unsurlarının tarihsel süreç içerisindeki çok katmanlı ilişkilerini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, Üzümören'in yalnızca coğrafi bir yerleşme olarak değil, aynı zamanda tarih boyunca süreklilik gösteren bir kültürel mekân, kimlik alanı ve toplumsal hafıza odağı olarak değerlendirilmesi gerektiğini açık biçimde göstermektedir. Araştırma sonuçları, bölgenin tarihî coğrafyasının şekillenmesinde doğa ve insan etkileşiminin belirleyici bir rol oynadığını; jeomorfolojik, hidrolojik, iklimsel ve toprak özelliklerinin yerleşim kararlarını yönlendiren temel faktörler arasında yer aldığını ortaya koymuştur. Üzümören'in Yeşilirmak havzasındaki konumu, verimli alüvyal toprakları, su kaynaklarına erişim imkânı ve ulaşım bağlantıları, tarih boyunca insan yerleşimini sürdürülebilir kılmış; bu nedenle antik dönemden Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir yerleşim sürekliliği gözlemlenmiştir. Beldedeki jeomorfolojik yapı, yerleşim dokusunun biçimlenmesinde belirleyici olmuş; alçak plato düzlükleri, ova tabanları ve suya yakın alanlar, tarihsel süreçte üretim ve yaşam mekânlarının konumlanmasında temel kriterleri oluşturmuştur (Akarsu, 2014; Akbulut, 2009)

Araştırma sonucunda, Üzümören'in tarihî coğrafi kimliğinin yalnızca fiziksel unsurlar üzerinden değil, aynı zamanda beşerî ve kültürel katmanlar üzerinden okunabileceği anlaşılmıştır. Yerleşim dokusunun tarihsel sürekliliği, geleneksel konut tipolojilerinin ve mimari malzemenin korunmuşluğu, yerel üretim biçimleri ve tarımsal faaliyetlerin tarihsel mirası, beldenin tarihî coğrafyasını canlı bir mekânsal bellek alanına dönüştürmektedir. Üzümören Ulu Camii, türbeler, tekkeler, mezarlık alanları ve kilise kalıntıları gibi yapılar, hem tarihsel dönemlerin izlerini taşımakta hem de yerel kimliğin sembolik temsilcileri olarak işlev görmektedir. Bu yapılar, mekânın sadece dini ve kültürel değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve kimlik üretim süreçlerinde de merkezi rol oynadığını göstermektedir. Arkeolojik bulgular, höyükler, tümülüsler ve antik kalıntılar, Üzümören'in tarih öncesi çağlardan itibaren sürekli yerleşime sahne

olduğunu, farklı kültürel katmanların birbiri üzerine inşa edildiğini ve bu çok katmanlı yapının günümüz mekânsal örüntülerine yansıdığını kanıtlamaktadır.

Kültürel unsurlar bağlamında elde edilen veriler, beldede geleneksel ritüellerin, geçiş törenlerinin, dini kutlamaların, imece ve tarım pratiklerinin toplumsal bütünlüğü pekiştiren birer kültürel hafıza unsuru olarak varlığını sürdürdüğünü göstermiştir. Düğün törenlerinden dini bayramlara, tarım ritüellerinden halk oyunlarına kadar uzanan geniş bir kültürel repertuar, Üzümlören'in tarihî coğrafyasını biçimlendiren sosyo-kültürel sürekliliğin somut göstergesidir. Bu durum, mekânın yalnızca fiziksel bir yerleşme olarak değil, aynı zamanda bir "bellek mekânı" olarak işlev gördüğünü; geçmişle bugün arasında kurulan bağların kolektif kimlik inşasında belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Özellikle sözlü kültür ürünleri ve yerel anlatılar, tarihî olayların halk belleğinde nasıl dönüştüğünü ve mekânsal simgeler aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Üzümlören, mekânsal bellek kavramının somutlaştığı, kültürel sürekliliğin mekânsal izler üzerinden okunabildiği özgün bir kırsal örnek olarak öne çıkmaktadır (Assmann, 2001; Nora, 1989)

Ekonomik faaliyetlerin tarihsel gelişimi açısından ulaşılan sonuçlar, Üzümlören'in tarih boyunca tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel üretim yapısını koruduğunu; ancak özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren modernleşme ve kırsal dönüşüm süreçlerinin etkisiyle önemli yapısal değişiklikler yaşandığını göstermektedir. Tarımsal faaliyetlerin niteliği, toprak mülkiyet yapısındaki değişimler, kooperatifleşme girişimleri ve altyapı yatırımları, beldenin ekonomik coğrafyasını dönüştüren başlıca etmenlerdir. Tarımda makineleşme, ürün çeşitliliğinin azalmasına ve geleneksel üretim biçimlerinin zayıflamasına yol açarken; aynı dönemde kent merkezlerine yönelik göç hareketleri, nüfus yapısında önemli kırılmalar meydana getirmiştir. Göç olgusu, sadece demografik bir değişim değil, aynı zamanda mekânsal örgütlenmenin, meslek tercihlerinin ve toplumsal yapının yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Özellikle genç nüfusun kentsel alanlara yönelmesi, Üzümlören'de kırsal emek gücünün azalmasına, buna karşın inşaat sektörü gibi modern iş alanlarının tercih edilmesine yol açmıştır. Bu değişim, beldenin mekânsal dokusunda da kendini göstermekte; geleneksel konutların yerini yeni yapı tiplerinin alması, tarihî dokunun dönüşümünü hızlandırmaktadır (Tekeli, 2010)

Tarihî coğrafya açısından değerlendirildiğinde, Üzümlören'in ekonomik ve sosyal

yapısındaki bu dönüşüm, modernleşmenin kırsal mekân üzerindeki etkilerinin açık bir göstergesidir. Ancak bu dönüşüm, aynı zamanda yerel kimliğin yeniden tanımlanması sürecini de tetiklemiştir; geçmişe ait üretim ve yaşam pratikleri, günümüz kültürel kimliğinin temel referans alanlarını oluşturmaya devam etmiştir. Bu durum, mekânsal sürekliliğin ve kültürel direnç mekanizmalarının bir arada var olduğu hibrit bir yapı meydana getirmiştir. Yerel halkın geçmişle kurduğu sembolik bağlar, türbeler, camiler, mezarlıklar ve anı mekânları gibi unsurlar aracılığıyla mekânsal hafızada canlı tutulmakta; bu da tarihî coğrafyanın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal ve kültürel bir boyut taşıdığını göstermektedir.

Araştırma sonuçları, Üzümlören'in tarihî coğrafyasının anlaşılmasının, sadece yerel bir yerleşimin tarihsel analizinden ibaret olmadığını; aksine Anadolu kırsalının tarihî evrimi, kültürel sürekliliği ve modernleşme karşısındaki direnç biçimleri açısından da model oluşturabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Üzümlören örneği, tarihî coğrafya disiplini açısından, yerel ölçekli çalışmaların makro tarihî süreçleri anlamada nasıl bir analitik derinlik sağlayabileceğini kanıtlamaktadır. Bu çalışma, geçmişin coğrafi örüntülerinin yeniden inşası yoluyla mekânsal belleğin sürekliliğini ortaya koymuş; tarihî mekânların korunması, kırsal kimliğin güçlendirilmesi ve kültürel mirasın sürdürülebilir yönetimi konularında bilimsel temelli öneriler geliştirilmesine olanak tanımıştır.

6.2. ÖNERİLER

Üzümlören'in sürdürülebilir gelişimi ve tarihsel mirasının korunması için yerel yönetimlerin proaktif ve kapsayıcı politikalar geliştirmesi gerekmektedir. İlk olarak, yerel yönetimler (belediye ve muhtarlık) beldenin ihtiyaçlarını ve potansiyellerini tespit etmek üzere katılımcı planlama süreçleri yürütmelidir. Halkın da dâhil olduğu köy toplantıları, çalıştaylar düzenlenerek ortak akıl ile bir yol haritası çizilebilir. Bu toplantılarda beldenin sorunları (örneğin altyapı eksikleri, tarımsal sulama ihtiyacı, göç sorunu) ve güçlü yönleri (verimli topraklar, kültürel miras, doğal güzellikler) masaya yatırılmalıdır. Elde edilecek veriler ışığında, belediye düzeyinde stratejik bir kırsal kalkınma planı oluşturulması önerilir. Bu plan, beldenin hem ekonomik hem sosyal kalkınmasını hedefleyen somut adımları içermelidir.

İkinci olarak, yerel yönetim politikalarında altyapı ve hizmetlerin iyileştirilmesi öncelikli olmalıdır. Göçün en önemli nedenlerinden biri, köy yaşamının kentlere kıyasla zorluğu ve imkânların kısıtlı oluşudur. Dolayısıyla Üzümlören’de yol, su, kanalizasyon, elektrik şebekesi gibi temel altyapının eksiksiz ve dayanıklı hale getirilmesi, sürekli bakımının yapılması elzemdir. Ayrıca internet erişimi günümüzün vazgeçilmez altyapılarından biridir; belde genişbant internet altyapısının kurulması, genç nüfusun bilgiye erişimi ve yeni iş imkanları yaratması açısından desteklenmelidir. Yerel yönetim, merkezi idare ve özel sektör işbirliğiyle, mobil operatörlerin veya internet servis sağlayıcılarının kırsal bölge yatırımlarını teşvik edici projelere girişebilir. Bununla birlikte sağlık ocağı, veterinerlik hizmeti, düzenli çöp toplama gibi belediye hizmetlerinin kalitesi artırılmalı; belde halkının günlük yaşamını kolaylaştıran bu unsurlar aksatılmadan sürdürülmelidir.

Yerel yönetimlerin önem vermesi gereken bir diğer konu, yönetimde şeffaflık ve katılımcılık ilkesinin hayata geçirilmesidir. Üzümlören’de alınacak kararlarda, özellikle gençlerin ve kadınların sesini duyurabileceği mekanizmalar oluşturulmalıdır. Örneğin, köy konseyleri veya mahalle komiteleri kurulup düzenli aralıklarla toplanabilir, böylece farklı toplumsal kesimlerin beklenti ve önerileri yönetime iletebilir. Karar alma süreçlerine halkın dahil edilmesi, hem verilen kararların sahipliğini artıracak hem de yerel demokrasiyi güçlendirecektir. Ayrıca Üzümlören Belediyesi (veya bağlı olduğu ilçe belediyesi), daha geniş ölçekte Tokat ilinin kırsal kalkınma planlarıyla uyumlu politikalar geliştirmelidir. İl düzeyindeki kaynaklardan (İl Özel İdaresi, Kalkınma Ajansları vb.) azami ölçüde yararlanmak için proje teklifleri hazırlanıp sunulmalıdır. Bu kapsamda, Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri, Köy Ürünleri Pazarları gibi kırsal odaklı projelere Üzümlören’den de pay almaya yönelik girişimler yapılabilir.

Son olarak, yerel yönetimler beldenin kültürel ve doğal mirasını korumaya yönelik yasal düzenlemeleri uygulamada kararlı olmalıdır. Koruma altındaki yapılar veya alanlar için imar disiplini sağlanmalı, kaçak veya uygunsuz yapılaşmaya müsamaha gösterilmemelidir. Bu noktada, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ilgili birimleriyle işbirliği içinde hareket edilerek, beldedeki tescilli eserler ve sit alanları gözetim altında tutulmalıdır.

Üzümören'in ekonomik ve sosyal canlılığını artırmak amacıyla uygulanabilecek kırsal kalkınma stratejileri, beldenin özgün koşullarına uygun ve sürdürülebilir olmalıdır. Birinci strateji olarak, tarımsal üretimin modernizasyonu ve çeşitlendirilmesi önerilmektedir. Beldede mevcut tarımsal faaliyetlerin verimini yükseltmek için çiftçilere tarım eğitimi ve teknik destek sağlanmalıdır. Tarım İl/İlçe Müdürlükleri aracılığıyla düzenlenecek kurslar ve demonstrasyon projeleriyle, çiftçiler yeni tarım teknikleri (örneğin damla sulama, toprak analizine dayalı gübreleme, organik tarım yöntemleri) konusunda bilgilendirilmelidir. Üzümören'in geleneksel ürünü olan üzüm ve bağcılık özelinde, hastalıklara dayanıklı yeni fidan çeşitleri, budama teknikleri, bağların gençleştirilmesi gibi konularda özel projeler yürütülebilir. Ayrıca ürün çeşitlendirmesi yoluyla tek ürüne bağımlılığın riskleri azaltılmalıdır; bağcılığın yanı sıra uygun mikroklima bölgelerde sebzeçilik, meyvecilik (örneğin ceviz, elma) teşvik edilebilir. Tokat ilinin iklimine uygun arıcılık ve seracılık da düşünülmesi gereken alanlardır. Bu doğrultuda, tarımsal kalkınma kooperatifleri kurulması önem taşımaktadır. Üreticiler bir araya gelerek kooperatif çatısı altında hem girdi temininde (tohum, gübre, yem) maliyet avantajı sağlayabilir, hem de ürünlerini pazarlamada güç birliği yapabilirler. Kooperatifler aracılığıyla markalaşma ve paketlenme faaliyetleri yürütülerek, Üzümören'in ürünleri katma değeri yüksek şekilde piyasaya sunulabilir (örneğin "Üzümören Pekmezi" gibi coğrafi işaretli bir ürün geliştirmek).

İkinci strateji olarak, tarım dışı ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi önerilir. Sadece tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomi, kırılgan ve mevsimseldir; bunu dengelemek için küçük ölçekli sanayi ve hizmet sektörleri kırsala entegre edilmelidir. Üzümören'de elverişli bir alanda köy ürünleri pazarı veya kırsal atölyeler bölgesi kurulabilir. Burada kadınların öncülük edebileceği yöresel gıda üretimi (reçel, salamura yaprak, tarhana vb.) veya el sanatları (dokuma, ahşap oymacılık, hediyelik eşya) atölyeleri kurulup, ürünler doğrudan tüketiciye sunulabilir. Bu tür girişimler için Kalkınma Ajansı, KOSGEB gibi kurumlardan hibe ve destek programlarına başvurulmalıdır. Ayrıca beldenin tarihî ve doğal zenginlikleri, eko-turizm ve kültür turizmi potansiyeli barındırmaktadır. Kaz Gölü'ne yakın konumu ve tarihî mekânları ile Üzümören, günübirlik veya konaklamalı köy turizmine uygun hale getirilebilir. Bunun için köyde ekoturizm tesisleri (örneğin yöresel mimariye uygun köy evlerinin pansiyona dönüştürülmesi) teşvik edilmeli, yerel halk turizm konusunda bilgilendirilip eğitilmelidir.

Doğa yürüyüşü rotaları, bisiklet parkurları, tarihî mekân gezileri gibi aktiviteler planlanarak, hem şehirde yaşayan eski Üzümlönlileri memlekete çekmek hem de dışarıdan gelen turistleri cezbetmek mümkündür. Bu girişimler, belde ekonomisine yeni bir gelir kapısı açacağı gibi, yerel ürünlerin satışı ve tanıtımı için de fırsat yaratacaktır.

Üçüncü olarak, finansal destek ve teşvik mekanizmalarının etkin kullanımı sağlanmalıdır. Çiftçilere yönelik düşük faizli krediler, hibe programları (örneğin genç çiftçi desteği, kırsal kalkınma hibeleri) konusunda bilgilendirme yapılmalı ve projeler hazırlanmasına destek verilmelidir. Üzümlören’de uygulanabilecek projelere örnek olarak sulama göleti inşası, soğuk hava deposu kurulumu, ortak süt toplama merkezi gibi yatırımlar verilebilir. Bu projeler, tek başına köy bütçesini aşabileceği için, devlet kurumları veya AB destekli programlar devreye sokulmalıdır. Ayrıca mikrokredi uygulamalarıyla özellikle ev kadınlarının küçük girişimlerini (örneğin ev yapımı gıda satışı, el işi ürün yapımı) başlatmaları desteklenebilir. Kırsal kalkınma stratejilerinin başarısı için izleme ve değerlendirme de kritik önemdedir: uygulanan projelerin sonuçları düzenli olarak takip edilmeli, aksayan yönler tespit edilip gerekli düzeltmeler yapılmalıdır. Bu amaçla bir kırsal kalkınma komitesi oluşturularak (kaymakamlık, ziraat odası, kooperatif, muhtarlık temsilcileri vb. katılımıyla) periyodik toplantılarla ilerleme gözden geçirilmelidir.

Üzümlören’in zengin kültürel mirasını korumak ve gelecek kuşaklara aktararak değerlendirilebilir hale getirmek için çok boyutlu öneriler sunulabilir. Öncelikle, beldedeki somut kültürel miras unsurları envanteri çıkarılmalıdır: tarihî yapılar (Ulu Camii, eski çeşmeler, köprüler vs.), arkeolojik alanlar (höyük, kilise kalıntısı, mezarlıklar) ve geleneksel evler tek tek kayıt altına alınmalı, fotoğraflanmalı ve özellikleri belgelenmelidir. Bu envanter çalışması, Kültür Varlıkları Koruma Kurulu ile işbirliği içinde yapılmalı ve tespit edilen değerlerin hukuki koruma statüsü (tescil durumu) netleştirilmelidir. Henüz tescilli olmayan ancak değeri yüksek yapılar için tescil başvuruları yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda, örneğin Üzümlören Ulu Camii’nin mimari özellikleri ve restorasyon ihtiyaçları raporlanıp, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile koordinasyon sağlanabilir. Tarihî çeşmeler köy estetiğinin önemli parçaları olduğundan, bunların işlevsel hale getirilmesi (sularının akıtılması, çevre düzenlemesi) hem koruma hem kullanım açısından yararlı olacaktır.

Somut olmayan kültürel miras açısından da Üzümlören’de sözlü tarih ve folklor çalışmaları yapılması önerilir. Köyün en yaşlı sakinlerinin anıları, masalları, türküleri, manileri derlenerek dijital kayıt altına alınmalıdır. Bu sayede, kaybolma riski taşıyan bir kültürel birikim, genç araştırmacılar ve belde halkı için erişilebilir hale gelecektir. Üniversitelerin ilgili bölümleriyle (etnografya, halkbilim, tarih) ortak projeler geliştirilerek, öğrencilerin köyde saha çalışması yapması teşvik edilebilir. Toplanan malzeme bir araya getirilip bir “Üzümlören Hatıra Kitabı” veya belgesel film olarak yayınlanabilir. Bu çalışma, hem bilimsel bir arşiv oluşturacak hem de belde halkında kendi kültürlerine dair farkındalık ve gurur yaratacaktır.

Kültürel mirasın korunması kadar değerlendirilmesi de önemlidir. Değerlendirmeden kasıt, bu mirasın eğitimde, turizmde ve ekonomik faaliyetlerde bir kaynak olarak kullanılmasıdır. Örneğin, köy müzesi veya etnografya odası kurulması önerisi, Üzümlören’in geçmiş yaşamını sergilemek ve ziyaretçilere tanıtmak açısından değerlidir. Boş durumda olan tarihî bir köy evi restore edilerek müzeye dönüştürülebilir; içinde eski tarım aletleri, yöresel giysiler, eski fotoğraflar sergilenebilir. Bu müze, okullar için de bir yaşayan tarih dersliği işlevi görerek beldenin çocuklarına kendi geçmişlerini öğretecektir. Ayrıca, beldenin kültürel mirası temalı festivaller ve etkinlikler düzenlenebilir. Örneğin, her yıl hasat sonrası bir “Bağ Bozumu Şenliği” organize edilerek geleneksel üzüm sıkma, pekmez kaynatma, halk oyunları gösterileri yapılabilir. Böyle bir etkinlik, hem kültürel sürekliliği sağlar hem de dışarıdan ziyaretçi çekerek köy ekonomisine katkı sunar.

Koruma çalışmalarında genç kuşağın eğitimi ve katılımı özellikle vurgulanmalıdır. Okullarda seçmeli dersler veya kulüpler aracılığıyla yerel tarih ve kültür konuları işlenebilir; çocuklar dedelerinin ninelerinin hikâyelerini sınıfa taşıyarak bir bilgi paylaşımı yapabilir. Bu, mekânsal belleğin genç kuşaklarca içselleştirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, kültürel miras gönüllüleri veya köyde bir “koruma derneği” kurulabilir. Bu dernek, köyün gençlerini ve ileri gelenlerini bir araya getirerek koruma faaliyetlerini organize edebilir, ilgili kurumlarla iletişim kurup projeler geliştirebilir. Kültürel mirasın korunması için maddi kaynak yaratmak da önem taşıdığından, bu dernek yoluyla fon kampanyaları düzenlenebilir, diaspora’daki Üzümlörenlilerden destek istenebilir.

Üzümören'in geleceği açısından kritik konulardan biri, genç nüfusun köyde kalması veya geri dönmesinin teşvik edilmesidir. Kırsal alanların sürdürülebilirliği için gençlerin tarımda ve yerel ekonomide aktif rol alması gerektiği açıktır. Bu doğrultuda bir dizi öneri sunulabilir.

İlk olarak, gençlerin köyde geçim sağlamasını kolaylaştıracak istihdam ve girişimcilik olanakları yaratılmalıdır. Tarım dışı uğraşların geliştirilmesi (yukarıdaki kırsal kalkınma stratejileri bölümünde değinilen turizm, atölye vb.) aslında doğrudan gençlere yöneliktir. Örneğin, köyde genç çiftçiler için özel teşvik programları uygulanabilir; belli bir yaş altındaki üreticilere hibe hayvan dağıtımı, sera kurulumu desteği, tohum hibe programı gibi uygulamalar cazip kılınabilir. Bu tür teşvikler, gençlerin tarıma bir "iş" gözüyle bakmalarını ve gelir elde edebileceklerini görmelerini sağlayacaktır. Ayrıca, tarım teknolojileri konusunda donanımlı, inovasyona açık gençlerin köye çekilmesi için start-up tarzı girişimlere zemin hazırlanabilir. Örneğin, Tokat'taki üniversitelerle işbirliği yapılarak Üzümören'de akıllı tarım uygulamalarını pilot olarak deneyecek bir genç ekip oluşturulabilir; drone ile tarla analizi, dijital pazarlama gibi yenilikçi yöntemler devreye sokulabilir.

İkinci olarak, eğitim ve sosyal yaşam olanaklarının geliştirilmesi, gençlerin köyde yaşamayı tercih etmeleri için önemli bir kriterdir. Gençler sadece ekonomik kaygılarla değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel ihtiyaçlarla da kenti tercih edebilmektedir. Bu nedenle Üzümören'de gençlere yönelik spor, sanat, kültür faaliyetleri desteklenmelidir. Köyde atıl duran bir mekan gençlik merkezine dönüştürülerek satranç, tiyatro, müzik gibi faaliyetler için kullanılabilir. Belde düzeyinde spor turnuvaları, film gösterimleri, eğitim seminerleri düzenlenerek gençlerin bir araya gelebileceği ortamlar yaratılmalıdır. İnternet altyapısının iyileştirilmesiyle, gençlerin çevrimiçi eğitimlere, uzaktan çalışma imkanlarına erişimi sağlanarak köyden kopmadan kendilerini geliştirmelerinin önü açılabilir. Ayrıca "tersine mentorluk" denebilecek bir yaklaşımla, şehirde yaşamış görmüş büyükler ile köydeki gençler buluşturulup deneyim paylaşımı sağlanabilir; bu sayede gençlerin gözünde köy hayatının değeri ve anlamı artabilir.

Üçüncü olarak, geri dönen gençlere pozitif ayrımcılık uygulanabilir. Uzun süre şehirde yaşadktan sonra köye dönüp tarım/hayvancılık yapmak isteyen veya kendi işini kurmak isteyen gençlere özel destek paketleri sunulmalıdır. Örneğin, arazi edinimi konusunda kolaylıklar (hazine arazilerinin kiralanması, düşük bedelle satışı), vergi muafiyetleri, gerekirse belli bir süre nakdi teşvik (maaş desteği gibi) sağlanabilir. Bu tür uygulamalar halen çeşitli kırsal dönüş projelerinde denenmektedir ve Üzümlören ölçeğinde de hedeflenmiş bir program geliştirilebilir. Dış göçle giden genç nüfusun geri çağırılması için belde yönetimi onlarla iletişime geçip köydeki yeni imkanları anlatan mektuplar, broşürler gönderebilir; sosyal medyadan kampanyalar yapabilir. Özellikle üniversite mezunu olup büyük şehirlerde iş bulmakta zorlanan gençler için köy, uygun destek verilirse bir çekim merkezi olabilir. Bu kapsamda “Köyde bir yaşam kur” temalı projelerle, şehirdeki işsiz gençlere köyde tarım girişimciliği yapmaları teklif edilebilir.

Dördüncü olarak, genç nüfusun dönüşü sadece bireysel teşviklerle değil, genel bir kırsal yaşam imajı iyileştirmesiyle mümkündür. Toplumda köy hayatına dair olumlu bir algı yaratmak gerekiyor. Bu amaçla medyada, eğitim müfredatında kırsalın önemi vurgulanmalı, şehir yaşamının sorunları karşısında köy yaşamının artıları (doğal beslenme, sakinlik, düşük hayat maliyeti vs.) öne çıkarılmalıdır. Üzümlören özelinde, başarılı örneklerin görünür kılınması faydalı olacaktır. Köye dönüp başarılı tarım yapan veya bir işletme kuran gençlerin hikâyeleri yerel basında, belki ulusal basında paylaşılabilir. Bu hikâyeler, diğer gençlere ilham verecektir.

Üzümlören üzerine yapılan bu çalışma, beldenin tarihi, coğrafi ve sosyolojik yönlerine ışık tutmuştur; ancak elbette ki tek bir araştırmayla tüm konuların tüketilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, hem Üzümlören özelinde hem de benzer kırsal yerleşimler bağlamında gelecekteki akademik çalışmalara yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir.

İlk olarak, Üzümlören’de yürütölen araştırmanın disiplinler arası genişletilmesi yararlı olacaktır. Mevcut çalışma daha çok tarihî coğrafya ve kırsal sosyoloji eksenli olup, beldenin dönüşümünü bu perspektiflerden ele almıştır. Gelecekte, arkeoloji, antropoloji, ekonomi gibi farklı disiplinlerden araştırmacıların katılımıyla Üzümlören’i çok yönlü inceleyen projeler yapılabilir. Örneğin, beldedeki arkeolojik potansiyeli ortaya koymak için arkeolojik yüzey araştırmaları veya sınırlı kazılar düzenlenip, bölgenin antik dönem

yerleşim izleri açığa çıkarılabilir. Bu bulgular, beldenin tarih öncesi ya da Roma-Bizans dönemlerine uzanan hikâyesini tamamlamaya yardımcı olacaktır. Antropolojik açıdan, Üzümlören halkının geleneksel yaşam pratikleri, inanç sistemleri ve sosyal örgütlenme biçimleri derinlemesine etnografik saha çalışmalarıyla belgelenebilir. Bu tür çalışmalar, modernleşme öncesi toplumsal dokuyu anlamamızı sağlayacak ve bugünkü değişimin boyutlarını kıyaslama imkânı verecektir.

İkinci olarak, araştırmanın karşılaştırmalı bir boyuta taşınması önerilir. Üzümlören'e benzer özellikler taşıyan (coğrafi konum, nüfus, ekonomik yapı bakımından) diğer köylerle karşılaştırmalı çalışmalar yapmak, genel ve özgül dinamikleri ayırtırmaya yardımcı olacaktır. Örneğin, Tokat ilinde ya da Orta Karadeniz bölgesinde, benzer büyüklükteki başka bir köy ile Üzümlören'i karşılaştıran bir sosyolojik çalışma, hangi dönüşümlerin genel, hangilerinin yere özgü olduğunu ortaya koyabilir. Keza farklı bölgelerden (İç Anadolu, Ege gibi) köylerle de karşılaştırma yapılarak, coğrafi koşulların ve bölgesel kültür farklarının kırsal dönüşüme etkisi incelenebilir. Bu tip karşılaştırmalar, literatüre Türkiye kırsalının çeşitliliği ve ortak noktaları hakkında zengin veri sunacaktır.

Üçüncü olarak, mevcut çalışmanın daha da derinleştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. Özellikle demografik tarih ve göç hikâyeleri konusunda mikro düzeyde arşiv ve saha araştırmaları yapılabilir. Nüfus kütükleri, tapu kayıtları ve aile şecereleri incelenerek Üzümlören'deki ailelerin izleri sürülebilir; böylece beldenin demografik yapısındaki değişim nicel olarak da ortaya konabilir. Yurt içi ve yurt dışı göç etmiş Üzümlörenlilerin oluşturduğu sosyal ağlar, gurbetçi dernekleri gibi oluşumlar incelenerek, köy-dış dünya ilişkisi daha somut verilerle anlaşılabilir. Bu kapsamda, sözlü tarih görüşmeleri genişletilip, özellikle 1950-1980 döneminde köyden göç edenlerle mülakatlar yapılabilir. Bu kişilerden elde edilecek anlatılar, göçün nedenleri, süreçleri ve sonuçlarına dair birinci elden tanıklıklar sağlayacaktır.

Dördüncü olarak, Üzümlören'de pilot olarak uygulanan tarihî coğrafya yöntemlerinin, yeni teknolojilerle desteklenerek devam ettirilmesi önerilir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanımı, eski haritaların sayısallaştırılması ve mekânsal analizlerin yapılması bu çalışmada önemle vurgulanmıştır. Gelecekte, beldenin arazi kullanımının zamansal değişimini net olarak ortaya koymak için uydu görüntüleri ve drone fotoğrafları gibi çağdaş veri kaynaklarından yararlanılabilir. Örneğin, 1960'lardan günümüze

beldenin arazi kullanım değişimini gösteren bir CBS analizi, tarım arazilerinin ne kadarının ekim dışı kaldığını, mera alanlarının nasıl daraldığını veya yerleşimin nasıl genişlediğini sayısal olarak gösterecektir. Bu tür veriler, hem akademik yayınlarda değerlendirilebilir hem de yerel yönetime planlama süreçlerinde bilimsel altyapı sunar.

Beşinci olarak, akademik işbirlikleri ve yayınlar konusunda adımlar atılmalıdır. Üzümlören araştırmasının bulguları, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulup tartışmaya açılmalıdır. Bu sayede diğer araştırmacılardan gelecek geri bildirimlerle çalışma zenginleşecek, ayrıca Üzümlören ismi akademik camiada bilinirlik kazanacaktır. Elde edilen bulgular, uygun akademik dergilerde (tarih, coğrafya, sosyoloji alanlarında) makaleler halinde yayımlanmalı; böylece literatüre kalıcı bir katkı sağlanmalıdır. Ayrıca, çalışmanın daha geniş kitlelere ulaşması için popüler formatta bir kitap veya belgesel hazırlanabilir. Örneğin “Bir Anadolu Köyünün Zaman İçindeki Yolculuęu: Üzümlören” başlıklı bir kitap, akademik dili sadeleştirerek hem köy halkına hem de meraklı okuyucuya hitap edecek şekilde basılabilir. Bu kitapta fotoğraflar, haritalar ve anekdotlara da yer verilerek, okuyucunun ilgisi çekilebilir.

Son olarak, bu tür yerel çalışmaların sürekliliğini sağlamak adına kurumsal destek ve fon arayışları sürdürülmelidir. TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları, UNESCO gibi kurumların kırsal miras, yerel kalkınma veya kültürel çeşitlilik temalı fonlarına başvuru yapılarak, Üzümlören ve benzeri köyler üzerine uzun soluklu projeler gerçekleştirilebilir. Üniversiteler ile Üzümlören arasında “kardeşlik protokolleri” imzalanarak, her yıl belirli sayıda öğrencinin bitirme tezi veya yüksek lisans tezi için Üzümlören’i çalışma alanı seçmesi teşvik edilebilir. Bu tarz süreklilik arz eden akademik ilgi, beldenin sorunlarına kalıcı çözümler üretilmesine de yardımcı olacaktır. Özetle, Üzümlören çalışmasının bir sonuç noktası değil, yeni araştırmalar için bir başlangıç noktası olması hedeflenmelidir. Bu perspektifle yapılacak çalışmalar, yalnız Üzümlören’e değil, Türkiye’nin sayısız kırsal yerleşimine dair anlayışımıza değerli katkılar sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Adamu, P., Castello, D., & Cukier, W. (2019). How public is public art? A critical discourse analysis of the racial subtext of public monuments at Canada's Pier 21. *Open Philosophy*, 2(1), 126–136.
- Akarsu, İ. (2014). Erken Tunç Çağı Sonu–Orta Tunç Çağı'nda Güneybatı Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akbulut, G. (2009). Sivas Şehrinin Tarihî Coğrafyası. Ankara: Pegem Akademi.
- Alabanda, T. (2015). Antik kentlerde mekânsal organizasyon ve tarihî coğrafya ilişkisi. *Anadolu Araştırmaları*, 18, 55–78.
- Aladağ, F. (2020). Dijital beşerî bilimler ve Türkiye araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18(36), 773–796.
- Arı, Y. (2005a). 20. yüzyılda Amerikan coğrafyası: Genel bir değerlendirme. İçinde Y. Arı (Ed.), **20. yüzyılda Amerikan coğrafyasının gelişimi** (ss. 3–23). Çizgi Kitabevi.
- Arı, Y. (2005b). Amerikan kültürel coğrafyasında peyzaj kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13, 311–340.
- Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Atak, E. (2019). Tokat'tan ahşap direkli bir yapı: Üzümlören Ulu Camii. *Vakıflar Dergisi*, 51, 99–130.
- Bachelard, G. (2014). *Mekânın poetikası*. İthaki Yayınları.
- Baker, A. R. H. (2006). *Geography and History: Bridging the Divide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bayartan, M. (2007). Temettuat kayıtlarına göre Beykoz'un tarihî coğrafyası. *Türk Coğrafya Dergisi*, 49, 1–20.
- Bedir, A., & Tabakoğlu, A. (2021). Hatırlama ve kolektif hafıza. *Kadim Akademi SBD*, 5(2), 25–49.
- Bekdemir, Ü., Ertürk, M., & Güner, İ. (2010). Karadeniz kıyı yerleşmelerinin tarihî coğrafyası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 55–76.
- Bergson, H. (1991). *Matter and memory*. Zone Books.
- Bora, A. (2009). Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner. In A. Alkan (Ed.), *Cins cins mekân* (pp. 63–76). Varlık Yayınları.

- Boym, S. (2009). *Nostaljinin geleceği*. Metis Yayınları.
- Braun, B. W. (1997). Reply: On cultural politics, Sauer, and the politics of citation. *Annals of the Association of American Geographers*, 87(4), 703–708.
- Bulut, S. (2018). Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Tarihî Coğrafyası. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Butlin, R. A. (1993). *Historical Geography: Through the Gates of Space and Time*. London: Edward Arnold.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Çetinkaya Karafakı, E. (2015). Niğde'nin Tarihî Coğrafyası. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Darby, H. C. (1953). *The Changing English Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Darby, H. C. (1953). *The Historical Geography of England before 1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Darkot, B. (1964). Tokat ve çevresinin coğrafi özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 7, 55–78.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ). (2018). Yeşilırmak Havzası Hidrolojik Raporu. Ankara.
- Doğan, M. (2009). Antik Telmessos kentinin tarihî coğrafyası. *Ege Coğrafya Dergisi*, 18(1), 23–40.
- Doğu, T., & Varkal-Deligöz, M. (2017). Hafıza kutusu: Bir kentsel kolektif bellek deneyi(mi). *Megaron*, 12(4), 545–552.
- Drinkwater, S. B., & Can, I. (2015). Kolektif bellek ve kamusal alan: Kültür Park'ın anımsattıkları ve mekânsal dönüşümü. In A. Yılmaz, K. Kılınç, & B. Pasin (Eds.), *İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları: Temsiller, mekânlar, aktörler* (pp. 327–369). İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. Ataç Yayınları.
- Elibüyük, M. (2009). Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sında Anadolu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emirlioğlu, M. P. (2016). *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire*. London: Routledge.
- Erdoğan, A., & Kahraman, S. (2021). Seyyahların gözünden Boğaziçi: Tarihî coğrafya bağlamında bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 42, 1–20.

- Erol, O. (2011). Genel Jeomorfoloji. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Eskikurt, A. (2005). Tarihî coğrafya çalışmalarının metodolojisi konusunda genel bir değerlendirme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11(1), 40–41.
- Eskikurt, A. (2005). Tarihî coğrafyada yöntem ve teknikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(2), 45–60.
- Gazâlî, M. (1927). Balıkesir Vilayeti Coğrafyası. İstanbul.
- Greenberger, A. (2020, April 8). 13 notable removals of artwork—Through censorship, protest, and more. *ARTnews*.
- Gülersoy, A. E. (2017). Yerleşme coğrafyası ve tarihî mekân ilişkisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(1), 23–41.
- Gümüşçü, O. (2018). Kaynakları ile Tarihî Coğrafya. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gümüşçü, O. (2019). Türkiye’de tarihî coğrafya literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(33), 105–156.
- Güzel, A. (2012). 1927 Urfa Salnamesi’ne göre Urfa’nın tarihî coğrafyası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 679–702.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. Heretik Yayınları.
- Harrison, R. (2010). *Heritage: Critical Approaches*. London: Routledge.
- Hugill, P. J., & Foote, K. E. (1994). Re-reading cultural geography. İçinde K. E. Foote (Ed.), *Re-reading cultural geography* (ss. 9–23). University of Texas Press.
- Karpat, K. (2015). Osmanlı’dan Günümüze Köy ve Kent. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2014). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçman, A. (2015). Türkiye Fiziki Coğrafyası. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Leighly, J. (1976). Carl Ortwin Sauer 1889–1975. *Annals of the Association of American Geographers*, 66(3), 337–348.
- Leighly, J. (1976). Carl Ortwin Sauer 1889–1975. *Annals of the Association of American Geographers*, 66(3), 337–348.
- Matthews, J. A., & Herbert, D. T. (2008). *Geography: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Memiş, E. (1990). Tarihî Coğrafyaya Giriş. Konya: Bilim Yayınları.
- Milne, C., & Pojani, D. (2022). Public art in cities: What makes it engaging and interactive. *Journal of Urban Design*, 28(3), 296–315.
- Mitchell, B. (1991). *Historical Geography*. London: Routledge.

- Mitchell, D. (2003). Dead labor and the political economy of landscape—California living, California dying. In K. Anderson (Ed.), *Handbook of cultural geography* (pp. 233–248). Sage.
- Mitchell, D. (2003). Dead labor and the political economy of landscape. İçinde K. Anderson (Ed.), *Handbook of cultural geography* (ss. 233–248). Sage.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. Dost Kitabevi.
- Olick, J. K. (2014). Kolektif bellek: İki farklı kültür. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 175–211.
- Olick, J. K., & Robbins, J. (1998). Social memory studies: From collective memory to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105–140.
- Özgen, N. (2017). Beşerî coğrafyada bilimsel bilgi ve metodolojik uygulamalar üzerine bir değerlendirme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 195–221.
- Özgen, N. (2017). Tarihî coğrafya çalışmalarında CBS'nin rolü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 1–18.
- Özgüç, N. (1971). Kültürel coğrafya (Çev.). *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi*, 1, 87–99.
- Özgüç, N., & Tümertekin, E. (1998). *Beşerî coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. Çantay Kitabevi.
- Özgüç, N., & Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya: Geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar*. Çantay Kitabevi.
- Pacione, M. (2009). *Urban Geography: A Global Perspective*. London: Routledge.
- Parsons, J. J. (1975). Obituary: Carl Ortwin Sauer. *The Geographical Journal*, 141(3), 516–517.
- Parsons, J. J. (1975). Obituary: Carl Ortwin Sauer. *The Geographical Journal*, 141(3), 516–517.
- Parsons, J. J. (1994). Cultural geography at work. İçinde K. E. Foote (Ed.), *Re-reading cultural geography* (ss. 281–288). University of Texas Press.
- Sauer, C. O. (2005). Peyzajın morfolojisi (Çev. Y. Arı). İçinde Y. Arı (Ed.), *20. yüzyılda Amerikan coğrafyasının gelişimi* (ss. 53–84). Çizgi Kitabevi.
- Sauer, C. O. (2005). Peyzajın morfolojisi (Trans. Y. Arı). In Y. Arı (Ed.), *20. yüzyılda*

Amerikan coğrafyasının gelişimi (pp. 53–84). Çizgi Kitabevi.

Sauer, C. O. (2008). The morphology of landscape. In T. S. Oakes & P. L. Price (Eds.), *The cultural geography reader* (pp. 96–104). Routledge. (Original work published 1925)

Sauer, C. O. (2008). The morphology of landscape. İçinde T. S. Oakes & P. L. Price (Eds.), *The cultural geography reader* (ss. 96–104). Routledge. (Orijinal çalışma 1925).

Schechner, R. (2015). *Ritüelin geleceği*. Dost Yayınları.

Schein, R. H. (2004). Cultural traditions. İçinde J. Duncan (Ed.), *A companion to cultural geography* (ss. 11–23). Blackwell.

Semple, E. (2005). Coğrafi çevrenin etkisi (Çev. Y. Arı). İçinde Y. Arı (Ed.), *20. yüzyılda Amerikan coğrafyasının gelişimi* (ss. 23–37). Çizgi Kitabevi.

Senie, H. F. (1998). Baboons, pet rocks and bomb threats. In H. F. Senie & S. Webster (Eds.), *Critical issues in public art: Content, context and controversy* (pp. 237–246). Smithsonian Books.

Shahzad, F. (2012). Collective memories: A complex construction. *Memory Studies*, 5(4), 378–391.

Smith, J. M., & Foote, K. E. (1994). Introduction: How the world looks. İçinde K. E. Foote (Ed.), *Re-reading cultural geography* (ss. 27–33). University of Texas Press.

Smith, L., & Waterton, E. (2009). *Heritage, Communities and Archaeology*. London: Duckworth.

Şengör, A. M. C., Görür, N., & Şaroğlu, F. (2005). Strike-slip faulting and related basin formation in zones of tectonic escape: Turkey as a case study. *Geological Society of America Bulletin*, 117(3–4), 333–346.

Tabak, F. (2010). *Solan Akdeniz, 1550–1870: Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Taşçı, H. (2023). Kentsel dönüşümün mekânsal hafıza açısından değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 573–591.

Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tokdil, E. (2023). Richard Serra örneğinde kamusal alanda vandalizm, kültürün özelleştirilmesi ve eleştirel sanatın sansürlenmesi. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 8(16), 131–151.

Tunbridge, J. E., & Ashworth, G. J. (1996). *Dissonant Heritage*. Chichester: Wiley.

Türkeş, M. (2010). Klimatoloji ve Türkiye iklimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8(1), 1–22.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Tokat İli Nüfus ve Tarım İstatistikleri. Ankara.
- Uğur, A. (2021). Coğrafyada saha çalışmaları ve veri üretimi. *Coğrafya Eğitimi Dergisi*, 5(1), 1–14.
- Uğur, Y. (2021). Tarih ve Coğrafya: Zaman ve Mekânın Etkileşimi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Uysal, M. (2018). Göller Yöresi'nin Tarihî Coğrafyası. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ünsal, V. (2020). Doğu Karadeniz'in Tarihî Coğrafyası. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- White, S. (2013). Osmanlı'da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyanları. İstanbul.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2015). Doğu Türkistan'ın Tarihî Coğrafyası. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmaz, A., Kılınç, K., & Pasin, B. (2015). Hatırlamanın ve unutmanın kentsel sahnesi olarak Kültürpark'ın belleği. In A. Yılmaz, K. Kılınç, & B. Pasin (Eds.), *İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları: Temsiller, mekânlar, aktörler* (pp. 328–337). İletişim Yayınları.
- Yurt Ansiklopedisi. (1982). Tokat Maddesi. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

